

નિંદાખાનું.

નાટક ૩ અંકી.

ઉંચેજમાં નાનાંકિત શરીરનના કરેલા

“ધી સ્કુલ ક્ષાર સ્કાન્ડલ”

ઉપરથી

પારસીઓની સંસાર સ્થિતિને લાગુ પાડી

રચનાર

કેપ્તુશરો નવરોજી કાખરાજી.

મુંબઈ,

નવાનાબાઈ પ્રેસમાં રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યોછે.

૧૮૮૩.

નિંદાખાનું.

નાટક ૩ અંકી.

હંમેજીમાં નાનાંકિત શરીડનના કરેલા

“ધી સ્કુલ ફાર સ્કાન્ડલ”

ઉપરથી

પારસીઓની સંસાર સ્થિતિને લાગુ પાડી

રચનાર

કેપ્તુશરો નવરોજી કાખરાજી.

મુંબઈ,

નહાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપાયેલું.

૧૮૮૩.

૧૫૭૭

આ પુસ્તક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરેલું છે,
અને તે ઉપર સંધર્ભ હક તેના રચનારને છે.

નાટક પાત્ર.

ખાનખાહૂર શેઠ ખેજુખાવા—એક જમક પણદોલતમંદ ગૃહસ્થ
જલકાકા—ચીનનો એક માતખર વેપારી, ખેજુખાવાનો મિત્ર.
ખેહુભાઈ } —જલકાકાના ભત્રીજા. ખેજુખાવાની રખેવાલી તથા.
દાદીભાઈ }

ફરામરોજ ફડાકામાર.

ચાનજીભાઈ ચાડીયા—તેના ભત્રીજા.

માણુકલાલ—જલકાકાનો ઘણો જુનો કારભારી મેહતો.

કાવશદાર—ભીખીમાયનો કારભારી મામેદ.

રસ્તમ—નાજંમાયનો કારભારી પીતરાઈ.

ખેહરામ—ખેજુખાવાનો ઈરાની ચાકર.

ફકી
નસલી
દોલી
સોલી } —ઘદીના દોસ્તો.

ભીખીમાય ભાલાં—એક યુજર્ગ ખાઈ.

પીલાંમાય પીસતાં—ભીખીમાયની બેહત.

જરખાઈ જુહાક—ખેજુખાવાની ધણીયાણી.

નાજંમાય નસકોરું—એક વિધવા.

દીની—તેની દોકરી.

ગુલાં—એક માતખર પણ માખાપ વગરની છોકરી જેના
ખેજુખાવા ઠરસ્ટી થયાછે.

ખેરાં, માટીડા, દોસ્તો, ચાકરો, ગીત ગાનારીઓ, કંચનીઓ,
ઈત્યાદી.

નિંદાખાનું.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

એક મોટાં લખનુંડેકાણું. પીલાંમાયને ત્યાંના લખની ધામધૂમો. લખ-
ક્રિયા થઈ રહેલી છે. માટીડા ખેરાંના જમવા કરવાના સાદ
આવેછે. વાળં, ઢાલ, સરનાઈવગેરે અવાર નવાર વાગ્યા કરેછે.
કોઈ કપડાં બાંધેછે. કોઈ બચ્ચાંને ઝોલીમાં મુવાડેછે. કોઈ ઘેર
જવાની તૈયારી કરેછે.

ભીખીમાય, પીલાંમાય, નાળંમાય, જરખાઈ, દીની, ગુલાં અને બીજાં
ધણાક ખેરાં, છોકરાં, આયાઓ વગેરે. રસ્તમ નાળંમાયની પડા-
સમાં વાતે ઉભો રહ્યોછે.

ભીખીમાય—(થોડાંક ખેરાંને) માય આવોતી મરં. જમવાના
હોય તે આવો મરં. સુનાખાઈ, હીરાંખાઈ, માટીખાઈ, બચુંખાઈ,
જરખાઈ, ધનખાઈ ચાલોતી મરં.

થોડાંક ખેરા—અમે જમ્યાંજી. અમે તો ઘેર જવા સાડ ગાડીને
વડે જોડી છેવેજી.

ભીખીમાય—હારે મરં! સિધારારે મરં! આવોય પીલાંમાય
ગાડીઓ આવો કેની? વરદી કરે. (બીજાંઓને) માય તમે ચાલોતી
જમવા મરં. મરીજવુંરે, તમારં નામ શું માય? હું તો ભુલી ગઈ.
માય ચાલો તો મરં.

પીલાંમાય—(થોડાંક ખેરાંને) માય ગરીબને ઘેરનું ધાનદાલ
માહડાંપર મુકી સિધારજો હો મરં. નાળંમાય ઉડો, પછી વાત કરજો.

નાળંમાય—હાજી, ચાલોજી ચાલો. (થોડાંક ખેરાં જવા
ઉઠેછે) રસ્તમ, આ ખેરાંને જવા દેજે, એ પીડા પતેને પછી ૨
તારી સાથ વાત કરવીછે. (દીનીને) દીકરી દીની નુંખી અ
સાથ જમવા જજો હો. હું આજે નથી જમવાતી. (કાવસદાર ૨

કાવસદાર—સે રાજો રાજો! ગાંધી આવીશ. ભીખીમાય, પીલાંમાય, કોણ આવેરા? કોટમાં રાવાવાલાને મોકલો.

પીલાંમાય—(થોડાંક ખેરાં જવા ઉઠે છે તેમને) નવલસાહને તાંહનાં, માય સિધાગેછ કે? મરે રે મરે! ગરીબને આપરના આપતાં પરથી આવરાઈ જવું! કેમ બેહરામ? (બેહરામ આવે છે.)

બેહરામ—જી આવીજી. મારી બોધને મેં તો પુટેછ. (જર-બોધને) સાખ, શેડે પુછી, ગારી આયોછ, તું તૈયાર થયો? તું આલોછ?

જરબોધ—કાંહ ચાલે સુવા?

બેહરામ—ગેર. વલી કાંહ? શેડ ગેર જોઈછ, તુંમ આવેછ?

જરબોધ—જમ્યા વગરજ?

બેહરામ—નોઈજી. શેડ જોમી. તુંમ જમ્યો?

જરબોધ—ઐટલી વારમાં શેડ જમ્યાખી? કોઈ ભુંડાને ધાડ ખાડ આવી? પેટ કે પાલીયો?

ભીખીમાય—(નાજાંને) આ મરેરે! પેલી જરી જીવાક પોતાના વરને વાસતે બોલેછ તે દીકું કે?

જરબોધ—જી શેડને જવું હોય તો જાય. હું નથી આવતી. (બેહરામ જાય છે.)

ભીખીમાય—ખરાખર છે. કાંહ સિધારે ઐટલાં જલદી? માય જરબોધ જતાં ના હો. (બેહરામ પાછો આવે છે.)

બેહરામ—સાખ, શેડ બોલી જે તુંમારો તખીયત સારો નથી ને ઉજગરી સુને સદેછ નથી. તેથી તુમે ગેર આયો તો સારું.

જરબોધ—પણ હું શું ભુખી આઈ? સુવા, ગધેડા જેવા પાછો આયો, તો શેડને કહીયે કેની કે હું જમવાની છું?

બેહરામ—વાર તારે ગુલબોધને મોકલો.

ગુલબોધ—હું ખી જમવાની છું, બેહરામ.

જરબોધ—નહીં અવાય, નહીં અવાય. મારી અગાઉ ગુલાંથી જમાય ખી? સુવા મેડ! (બેહરામ જાય છે.)

કાવસદાર—(ભીખીમાયને) બોધતો ઈસે ને ઈસેજ જો! યી જીવાક તો નરી જીવાક!

નાજાંમાય—એનો મિનજ તો જોવો. ગામડેના છાના થાપવી મોટે ઘેર પરણી આવી તેથી લખપતણ થઈ કે?

કાવસદાઈ—હં હં! શપો! શપો! નાજાંમાંય, તમે બધોરા! બ્રહ્મ વરની જીવન બેરી તે હોયરા તો! એ તો લાડ કરેરા.

જરખાઈ—(યાદ કરીને યુક્તને) અરે ખરાજતો, યુક્ત! માય જતો. ખાન બાહદૂર થેઠ જતા રહેશે. કેહતો બેજીખાવાને કે બે ઘોડાની ફેટન લઈ નહીં જાય. પોતે તો બાકુતી ગાડી કરીને જશે, પણ ફેટન તો મારે વાસતે રાખી જાય હે. (યુક્ત જાયછે.)

નાજાં—(બીખીમાયને) પેલા લુછા દાદી સાથે હજી વાત કરવાની બાકી રહી હશે.

કાવસદાઈ—લે શાલો! રખો! હં હં હં! આ બેરાં તો તોખાની તાલી આપેરા? પેલો ખાવરી ખૂમ મારેરા! શાલો!

બીખીમાય—લે ચાલો ચાલો!

(નાજાંમાય અને રસ્તમ સિવાએ સમ્મલાં જાયછે.)

રસ્તમ—નાજાંમાય શો હુકમ? મને બેસાડયો છ કાં બેહન? કાંઈ અગતનું કામ છે?

નાજાંમાય—જરા થોખ રસ્તમ, પેલી યુક્ત જાય ને પછી વાત કરીશું. (યુક્ત આવેછે) કેમ યુક્ત વાંધા કેમ પત્યો? બે ઘોડાની ફેટન ખાનબાહદૂર થેઠ લઈ ગીયા કે જરખાઈ જીવાકને વાસતે રાખી ગીયા?

યુક્ત—ગમે તે હોસે? તેનું તમારે શું નાજાંમાય? ધણી ધણી-ચાણી વચે તમોને શી પંચાત? બેરાંની નવી પાંત બેઠી કે? ત્યારે તો હું ખી જાવું. તમે નથી આવતાં નાજાંમાય નસકોરાં? (જાયછે.)

નાજાંમાંય—રાંડનો ટણકો! ઉભી રહે યુક્ત, તારો ધાટ ધડાયછ. રસ્તમ, આ જરી અને દાદી બાબતનું પેલું મેં તુને લખવા આપું તે—

રસ્તમ—મેં જાપવા માકલ્યું. તમે મારા લખવાના હુનરનો લાભ લેવો છો તો હું જાપવાના હુનરનો લાભ લેવું છું.

નાજાંમાંય—પણ એવી નિદાની વાત જાપશે કોણ?

રસ્તમ—ધણખી. એવાંના જાપનારાઓ છે, નહીં હોય એમ નથી. અને વાંચનારખી ધણા પડ્યાંછ, બેહન નાજાં. અત્યારમાં તો એ વાત યુક્તખાઈ ગપોને કાને ગઈખી.

નાજાંમાંય—બસ. ત્યારે થયું. એ ગપાટનો મોલો યુક્તખાઈ ગપી-ના ગપાઉસ બંદરેથી બાહાર પડ્યો, કે તેને પુઠનો પવન મથ્યો એમ જાણ્યો. ગપ મારવામાં યુક્તના જેવી ગડબડી ખીજી કોઈ નહોં હશે.

સ્તમ—અરે નાળંમાંય. તોપણ એ તમને નહીં પોહિએ બેહેન. કોઈનેખી પુછો કે એક ગપાટનો ગોસો ગખડાવી દેતી વખતે બોલીની બડાઈ બતાવવા, મોહોડાંનો મીઠાસ મચમચાવવા અને નસકોરાંનું ટીચકું ચહડાવવામાં તમારી બરોબર કોઈખી છે? કોઈ ગપાટના ટેકામાં સચાઈ હોવા છતાં ખીજાંઓની રંગીન સરાગાતથી કાંઈ વલતું નથી તે તમારા તદ્દન બનાવી કાહડેલા જુદામાં ફક્ત નજરના એક લેહકાથી યા નસકોરાંનાં એક ટીચકાંથી બની શકશે.

નાળંમાંય—તું અરે કેહછ મારા પ્યારા પીતરાઈ રૂશી. પણ મારો વાંક નથી. બ્યારે હજીતો હું સંસારમાં એક જીવવાન બચ્ચું હતી ત્યારે જે નકામા નિંદાઓની ઝેરી જીભાએ મારી પાક આપડનેા ભાગ લીધો, તેઓને હવે તેજ નિંદાથી શિક્ષા કરી હું મારી બોહલી આપડનું તે લોકોપર વેર માત્ર લેવુંછ.

સ્તમ—તે તો હું સમજુંછ, નાળંમાંય. પણ આ ગુલાં કાંઈ બિચારી નિંદાઓર નથી. એ નિર્દોષ તો ઓર નિંદાને ધિક્કારેછ, અને તોપણ એના દાદીની વિરૂધ તમે મને જે કામ સોંપુંછ તે હું સમજી શકતો નથી.

નાળંમાંય—સ્તમ, તું પરજોસો છે, બચરવાલ છે, પણ હજી નાદાન છે.

સ્તમ—હું નાદાન છું તો તમે દાનાવ જરા સમજ પાડોની. આ ગુલાંને ખાન બાહદૂર બેજીશેકે પોતાની દીકરી દાખલ રાખીછ, પણ તે તેવણની દીકરી નથી. તેના મરનાર માતબર આપ તરફની બેહદ દોસ્તીના બદલામાં તેની દોલત સાથ તેની એ બેટીના બેજીબાવા ટરસ્દી થયાછ અને તેને પોતાના ઘેરમાં રાખીછ. એ બિચારી ના કોઈના લેવામાં કે ના કોઈના દેવામાં, તે છતાં તમે એની પુક કાં પકડી રાખીછ!

નાળંમાંય—ત્યારે સાંભળ. બેજીબાવા જેમ એક દોલતમંદ દોસ્તની આ દીકરીના ટરસ્દી થયાછ, તેમજ તેવજો એક ખીજા દોસ્તના દીકરાઓની પણ રબેવાલી માથે લઈ તેઓને પણ પોતાના ઘેરમાં રાખાછ તે તો તું જાણેછ?

સ્તમ—હા. એમાં તમે મને નવું શું કહ્યું નાળં?

નાળંમાંય—એ બે બાઈઓમાંના વડા બેહલુબાઈ વિશે તું શું ધારેછ?

રસ્તમ—મારી ખૈયર અચ્ચે તો બસ મીનીટ મારીછ, બેહન, કે બ્યારે હથે ત્યારે તમારી દીકરી દીનીનું કારણ એ એમાંના વડા બેહલુભાઈ સાથેજ નકી થશે.

નાળાંમાંય—તારી ખાયડી અચુંજ બોલતી નથી રશી, પણ આખું ગામ એમ બોલેછ.

રસ્તમ—ત્યારે શું નહીં કે બેહન? હુંગી આજવેર એમજ માનુંછ તે ખાટું કે?

નાળાંમાંય—તદન ખાટું છે. તે મારો જમાઈ થવાનો નથી ને હું તેને જમાઈ કરું ખી નહી. બેહલીનું દીલ તો ખીજીગમ દોડેછ.

રસ્તમ—તે કોણ વળી?

નાળાંમાંય—આ ગુલે ગોલાખ ગુલાં ઉપર.

રસ્તમ—પણ ગુલાંને તો બેજીખાવાએ બેહલુભાઈનાજ ભાઈ દાદી સાથ અદરાવીછ?

નાળાંમાંય—પણ દાદી સાથ તેની સાદી થવાની નથી. આદ-રણીમાંજ અટક્યુંછ. ગુલાંને પોતાની ખૈરી ખનાવાપર તો બેહલુ-ભાઈ ખાજયાછ.

રસ્તમ—ગુલાંના કરતાં ગુલાંના પૈસા ઉપર વધારે હથે. પણ અજખ જેવું છે કે બેહલુભાઈએ ખાહારથી ગુલાંને પરણવા જેવી કરી ઉમેદ ખતાવી નથી !

નાળાંમાંય—તે બને કેમ? દાદી સાથ એ દુકતીનું કારણ થઈ ચુક્યું એટલે હવે પોતાની નેમ છુપી રાખી ખાહારથી તો બેહલી એવું ખતાવેછ કે જાણે કે ગુલાં સાથ પોતાને કર્યું લાગતું વલગતું નથી.

રસ્તમ—તેમ ખતાવા સાર ત્યારે બેહલુભાઈ તમારી સંગ-તમાં ફરેછ? ને ડાલ દેખાડેછ કે જાણે તમે તમારી દીકરીનો હાથ આપવા એને ખ્યાર ને માન આપી કુસલાવતાં હોય?

નાળાંમાંય—તેમજ. એમ કરી તે બધાંને ડગેછ.

રસ્તમ—બેજીખાવાની ખૈરી જરી જીવાકને પણ?

નાળાંમાંય—હાજ તો. જરીનેખી ડગેછ. તેને તો કરી ખખરજ નથી. દાદી સાથ ગુલાંનું સાટું તોડવાસાર તો એાર જરી જીવાકને આ ઝુંડા અમે જોડી કાઢાડયોછ અને તેના દાદી વચેના કાગળો પુને ખનાવવા આખ્યાંછ. ધરડા વરતી જીવાન ખૈરી જરી જીવાક

યધ તેની જીવાનીનો લાભ લઈ દાદીની આડી ચાલનો ખુટો ખનાવી કાઢાડવામાં આપણા નિંદાખાનાને ઘણું સવલ પડી ગયુંછ.

इस्तम—પણ અજબ છે કે બેહુબાઈની એ બેહુબાઈ તમે ચાલવા દેવોછ, નાળંભાય ?

નાળંભાય—તેમાં મારી મતલબ છે તે ? इस्तम મેં આજવેર કોઈ આગલ કહ્યું નથી તે તુંને બાઈ જાણીને કહુંછ કે આ યુલાંની દાદી સાથની સગાઈ તોડી નાખવામાં જેટલો બેહુલીનો લાભ છે તેટલો જ મારો પણ લાભ છે.

इस्तम—યુલાં સાથ બેહુલી પરછ કે દાદી તેમાં તમેને શા લાભ ?

નાળંભાય—યુલાંની સાદીથી દાદી છુટો પડે તો પછી હું તેને મારી દીતીનો વર ખનાવું.

इस्तम—અરરર ! ત્યારે તમે ને બેહુલી બેહુ જણુ યુલાંને દાદીથી રખડવી કરાવા માગોછ ? આ બોધ શું જમાનો આપ્યોછ !

નાળંભાય—કેમ इस्तम ? કાંઈ પરહેજગાર ખની ગયોછ ને અમારી ધારણાપર બોધને યાદ કરવા પડ્યોછ ?

इस्तम—નાળંભાય, હવે તો હદ યધ. આ દાદી જેને તમે તમારી દીતીનો વર કરવા આહોછ તે એક લટખટ લુછો, કરજનો કરડોલો, માગનારાઓને રડાવતો, વારંટો અને કાપીયસોથી નાસતો ફરતો, દિવાલીયો, ઉડાઉ, જીગારી, છાકટો, તે તમારા જમાઈ દાખલ કેમ છાને ?

નાળંભાય—સખૂર, સખૂર. કેમ જાણ્યુંકે દાદીએવાલુછોલફંગોછ ?

इस्तम—તે તમેજ કેહનાર. તમેજ તેને જાહેર રીતે ધિક્કારનાર. એના બેહુબાઈને તમેજ વખાણનાર.

નાળંભાય—અને તું માનનાર.

इस्तम—ત્યારે તે શું બધું બોલું છે ? દાદી છતી દોલતે કરજદાર છે, સોના સાઠ કરેછ, મારવાડીઓનો ધરાક છે અને બેલીફોનો સદનો શિકાર છે. તે શું બોલું છે ?

નાળંભાય—તે કરજદાર છે ખરો, પણ દીલનો ધણો ચોખ્ખો છે. દાદી દુલ્હો છે તેટલો ઉડાઉ નથી, દયાલુ છે તેટલો દિવાલીયો નથી. તે ભોલો પણ બોલો છે. તે જરબરીયાં માહડાંના પણ બોક્ષા દીલનો છે. તે સખી દાતાર છે તેથીજ કરજદાર છે. તે ખીજાઓ તરફ ઉદાર થવા સાર પોતાની તરફ બેદરકાર છે. તેની બદીમાં બદગોઈથી ખુરં

બાલનાર અમેજ કે? પણ ખાતરી રાખ, રૂશી, કે અમારાં નિંદાખાનાએ તેને જેવા લુછો ખતાવ્યોછ તેવા લુછો તે નથી. જાહેરમાં જે તેની એમ અમે ચિતારીયેછ તે ખાતેનમાં તેની ખુખીઓ છે.

રૂસ્તમ—ત્યારે તેનો આ વડો, ડાહ્યો ડાહરો બાઈ બેહલી, તેને તમે જાખજા વખાણોથી બેહલાવોછ તેતો કેથો બેહકાવોછ?

નાજાંમાંય—અજાખતાં. બેહલીની બેહલાઈ બરેલી ફીલસુફી ઉપર બેજુબાવા ફીદા થઈ પોતાની મેલેજ તેને યુલાં સાથે પરણાવા માગેછ, પણ જાણતા નથી કે એ બધાં ફીલસુફ બાઈના ફેલ છે. તે અજગો ને અજગો રહ્યોછ અને તોપણ બેજુબાવાની બાયડી ઉપરજ દાદીની બદનજરનો બુદ્ધો તેવણના કાનપર જવાદઈને એવા તેવણના કાન બરી આપેછ કે—પણ આ! લે સામીથી તેજ આવેછ.

(બેહલુબાઈ આવેછે.)

બેહલુ—પરવરદેગાર તારો આસરો! આહો! નેકનામ નાજાંમાંય તમે છો કે? કેમ છો? આલો રૂસ્તમ! રૂસ્તમશાહ દીકરી તમેખી અહીં છો કે? તમે જમ્યા કે? રેહમના ખાવિંદ તે રહીમની રેહમથી કેવી ખુરાખખી બરેલી મુલાકાત! આટલા બધા દોસ્ત આરાનાવોને બેધડી મળવાનું થયું તે આફરીન છે આ લગનના કરનારાંએને. આજના સરખી ધામધૂમ પરવરદેગાર સર્વને તાંહ કરજો!

નાજાંમાંય—બેહરામશાહ! તમારા આધિષ મોટા છે. અમે તમારીજ વાત કરતાંતાં.

બેહલુબાઈ—તે સાહેબના સુકરાણા કરો. તમે દોસ્તો મને આહો એ સહુ તે કારસાજની કરામત છે.

નાજાંમાંય—મારો પીતરાઈ રૂસી આપણને કેટલો કામનો છે તે તમે જાણોછ. પેલા કાગળો ખનાવવાનું મેં એને સોંપ્યુંછ. એ આપણો કદી વિશ્વાસ તોડશે નહી.

બેહલુ—વિશ્વાસ તોડે? તોખા તોખા! એ શું બોલ્યાં નાજાંમાંય? રૂસ્તમશાહ જેવા તમારા સગા ઉપર જરાખી શક હોય? આપણો એ બલો અને અસરાફ દોસ્ત મારા બાઈખરાખર છે. સાહેબ ધણી તું!

નાજાંમાંય—બસ બસ, બેહલી અંહી અમારી આગળ તમારી બેહલીગત ના રમો. બધી સહરાગાત એક કોરે મેળીને કહો કે તમારા બાઈ દાદીની યુલાં સાયની સાદીનું શું થયું?

બેહુ—તમારી હિકમતોથી એ સાદીનું કામ તો સુધ્ધ ગયું.
માણસ ધણુખી આહથે, પણ તે કિરતાર કેમ આડું થવા દશે?

સ્તમ—નાળંભાય, હવે હું રજા લેવુંછ. હજીતો મારે પેલું
કાગલ કાપી કરવુંછ. સાહેબજી, બેહુભાઈ.

બેહુ—(ચેકહેડ કરીને) ઘઘારનું નામ લેવા. સાહેબજી, વાહલા
સ્તમશાહ. ખાદા તમારું ખાનું આપાદ કરે! (સ્તમ જાયછે.)
નાળંભાય, આ સ્તમ લુછો છે. એને તમે આપણો મેદ શું કામ કહ્યો?

નાળં—નહીં, મારે સ્તમ તેવો નથી. એ આપણને કામનો છે.
એના ઉપર વિશ્વાસ નહીં મુકીયે તો એ આપણું કામ દીલ મુકીને કરે નહીં.

બેહુ—મને એ સુદલ ગમતો નથી. એ મારા મુરખી જાલ-
કાકાના મેહતા માણકલાલનો મિત્ર થાયછ. હવે તમે જાણોછ નાળં-
ભાય કે મારા જાલકાકા જે હાલ ચીનમાં છે, તેવણની દોલતથી અમે
નમિત છીયે અને પલાયા જૈયેછ અને મારા કાકાનો બધો કારભાર
એ મેહતાના હાથમાં હોવાથી અમે બેહુ ભાઈએ એ મેહતાના
આસવાલા છીયે. પણ એ મેહતો વળી ઘઘીનો દોસ્ત છે અને મારી
અદખાઈ કરેછ અને એજ મેહતા સાથે આ સ્તમને મે ધણીવાર
વાતે વલગેલો દીડોછ. એવા માણસને તમે આપણો છુપો મેદ કહ્યો
તેથી હું દલગીર છું. (ગુલાં ધણી ગુસામેર આવેછે.)

ગુલાં—નિંદાખેર નકરાએ! તમારું નામ નાપૂદ થજે!

બેહુ—આહો ગુલાં!

નાળં—શું છે દીકરી ગુલ?

ગુલાં—મુવાએ, ખેરાં જમવા ખેઠાં તાંહ તમે માટીડાએને
આવવાનું કામ શું? તમેને ખોલાવ્યાતા કોણે?

બેહુ—પણ છે શું ગુલાં? કાંઈ સમજ પડે?

ગુલાં—જઈને જીવાની પેલાં ખેરાં જમવા ખેઠાંછ તહાં. હજીતો
ખેરાં હાથ ધોવાતા તેની આગઉ જાણે આવવાનું લુટાઈ જતું હોય તેમ
પછવાડે તમામ માટીડાએએ ફરી વલી ખિચારાં ખેરાંને ધેરી લીધાંછ
અને તેમને પુરું પાધરું જમવાખી દીધું નથી.

બેહુ—જેવા પરવરદેગારનો હુકમ. પણ એ લગનનાં કરનાર
ભીખીમાય ભોલાંની બૂલ છે. આટલાં સરખાં ખચ્યાંના આટલાં
સરખાં લગન ઉપર આટલી ખોટી ભીડાભીડ. છટ!

(૪)

નાનું—બેહલી, બેહલી, થોડાજ વખતપર તો તમે ઐજા ધામ-ધૂમ ઉપર ભીખીમાય ભોલાંની ભલાઈ પોકારતાતા? પણ દીકરી ગુલાં તું હમણા આવતાંની વાર કોઈ ચોક્કસ રાખસો, કોઈ નિંદાઓર નક-દાઓ વિષે બોલી તે કોણ?

ગુલાં—તમારા સુધારા સગા આનજીભાઈ આડીયા. પોતાના કાકા ફરામરોજ ફડાકામારની સાથે અમે જમવા બેઠેલાં તાંહ આવીને પેહલા ઉભાછ. ખીજ માઠીડા તો પછવાડેથી આવ્યા, પણ આ પેહલા કાહડનારતો તમારા “સુધારાવાલા” હતા.

નાનું—તું પોતે સુધારાવાલી થઈને સુધારાવાલાઓને વગોવેછ કે?

ગુલાં—એતો તમારા “સુધારાવાલા” નાનુંમાય. ખરા સુધારાના નામપરથીખી આવેર્યા. એ સુધારાવાલા નહી પણ બિગાડાવાલા અને ડગારાવાલા.

નાનું—પણ તેઓએ કીધું શું?

ગુલાં—વળી શું? પોતાના રાત દીસના ધારા પ્રમાણે પોતાની તારીફ ને પારકાની નિંદા.

બેહલુ—પરવરદેગાર તું! પણ જાંહાં છે તાંહ આનજીભાઈ આડીયાએ મારી ગુલાંને ચીડીડીછ.

ગુલાં—મુદલ નહી. એ બેહ કાકા ભતીજા મારીતો તારીફપર તારીફ ચલાવેછ. મારી ખાતરજ તેઓ તાંહ આવીને ઉભા.

નાનું—ખરાખરા. વાત મળી. ગુલાં મેં સાંભળ્યુંછ કે આનજીભાઈ આડીયાએ તારે વાસતે માયું મોકલ્યુંછ. ખરી વાત?

બેહલુ—ખરી વાત છે. દાદાર હોરમજ સહનું સાઈં કરો. પણ મારા ભાઈદાદી કરતાં તો હજી એ આનજી મારી ગુલાંનો હાથ લેવાને લાયક છે.

ગુલાં—બધો રે! જોનું મોહડું જોય તો જુખ વઠીક મરી જાયછ.

બેહલુ—પરવરદેગારે આપેલી સુરતની સદા સિકત ગાવો. આનજી જરા ચકાસેલો છે, પણ કાબેલ ખરા.

નાનું—આનજી કવેચર છે. કેવાં મજેના ગાયન જોડેછ ને પોતેજ કેવાં મજેના ગાયછ.

બેહલુ—ખોદાની ખુદરત! મેં સાંભળ્યાંછ એના ગાયનો. ઉત્તમ, ઉત્તમ.

ગુલાં—કચરો. કચરો. આજકાલના કચરાપતિઓ તે કવી થયાછ.

બેહલુ—થોડા કચરોની હોય; થોડા માલખી હોય. સહુ તે સાહેબની બક્ષેરા છે.

નાનું—એટલુંજ નહીં પણ ચાનજી બરે મરાબરે છે. ખેરાં જમવા ખેરાં તાંહ એ તમે લોકોને હસાવા આપ્યો હશે.

ગુલાં—મુવોરે! હસાવાને બદલે રડાવે ખરે. મને તો એ નિંદાખો-રોને જોઈને ધુલરાં છુટેછ. હું જરાયતી જમી નહીં જમી કરીને ઉઠી આવી.

બેહલુ—તાંહ જો મારો દાદી હાજર હોતે તો તમે એમ ઉઠી આવતે ગુલાં?

ગુલાં—દાદીની હાજરીમાં તો એએ હિંમતજ કરે નહીં. દાદી એ નિંદાખોરોને ધિકારેછ. નિંદાની સામે નિર્દોષોની ખરી દાદ દાદીજ લેયછ.

નાનું—પણ એ દાદીનું શાનું તુને એટલું બધું લાગેછ દીકરી ગુલાં?

ગુલાં—હું એને અધરાયલીછું એને એની મને દયા માત્ર લાગેછ.

બેહલુ—દાદીની વાતો શું શું ચાલેછ તે તો આપણે જાણી-યેછ. સાહેબ કરે તે ખરું!

નાનું—તમારી જરી કાકી રે? હોવે!

ગુલાં—મુવો ચાનજી ચાડીયો એમજ કેહછ. પણ એમ કેહવાની દાદીના મોહપર કોઈ હિંમત કરેછ?

નાનું—ચાનજી તો મરાબરે છે. એને તેમજ ફરામજી ફ-ડાકામારું. પણ તું એ મરાબરોએને કાંઈ માનતી ના હો દીકરી.

ગુલાં—મરાબરો! પીઠ પાછળ જુરું બોલનાર બદગોઈ ખોરા-ઓના દરેક બોલે બોલમાં બાલે બાલની નિંદા સિવા ખીજું કાંઈખી છે? હું જમતીતી તેટલામાં સર્વે આખરદાર ઓલખીતાઓનું લાઈબલ કરીખી રહ્યા. બેહલુભાઈ સારી પડે જાણેછ.

બેહલુ—ખરું છે. ઓલખીતા કે અંજાણા બેહું એમની બત્રી-સીની બોલીદરાજીમાં એકસરખા દલાઈ જાયછ. દાદાર સહુની રા-રમ આખરે રખે!

નાનું—એતો એમ કેહવાય. કાકા બતીજ બેહુ થોલીયા છે. ખી-જાંઓની જરા તરા પૂરા રમુજ કરે તે એમજ હોયતો.

ગુલાં—રમુજ? પોતાની રમુજ ને પારકાનું મોત. પૂરા રમુ-જમાં કપટી નિંદાબેલાય તે ઝેરી હોયછ. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ?

બેહલુ—ખરાખર છે ગુલાં. એકની છાતીને જખમ કરી ખીજાએ તેમાં મોજ મારવી એ મોજ નહીં પણ મોત છે. એ ખુનીનું કામ છે. પરવરદેગારના શરાપ એ પાપપર ઉતરેછ.

નાજાં—મરાખરી તે ઝેવીજ હોયતો. કોઈને કડવી ને કોઈને મીઠી લાગે. તેમાં મરાખરી કરનારનો શો વાંક ? કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—રાસ્ત કહ્યું નાજાંમાય. મરાખરી વગરની વાત ચીત માત્ર કસ્વાદ કુચા જેવી છે. જે બટકબોલા હોય તેને આમખા બદબોલા નથી હોતા.

ગુલાં—હવે ઝાંહી મારે તેની તકરાર કરવી નથી. પણ ઝેટલુંજ કેહું છું કે જૈરાં છુરં બોલે તે ઘડીબર બાદ થઈ શકશે, પણ નિંદાખોર મર-દને કદી માફ કરાશે નહીં. નારી જાતીને માહે માહે નજીવી નજીવી ઝાંટસ, લોભ અને અદેખાઈતા હજાર બાહણા હોયછ. પણ એક પુરૂષ પરસ્ત્રાની નિંદા કરે તે જૈરાં કરતાં પણ ખાયલો અને હીંચકારો હોવો જોઈએ.

નાજાં—ચાલો વાંરં માડીવાલો. પેલાં જૈરાંને જમાડીને ભીખીમાય ઝાંહી આવેછ. ગુલાં, ખીજાંતો બધાં જૈરાં નિંદાખોર છે, પણ ભીખીમાય ભોલાં પર તો તુને ભરસો છેની ? જરા બોલકતા છે પણ એવણના દી-લમાં કપટ નથી. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—ખરી વાત છે. ભીખીમાય જેટલાં ભોલાં તેટ-લાંજ ભલાં છે.

ગુલાં—એ વળી ભોલાપણમાં બટાઈખોરી નિંદાનો બાંઓ વાટેછ, તેને તમે બલાઈ કહોછ. જાણીતા જાહેર નિંદાખોર પરવડે, નિંદાનો વેપાર અને ધંધો કરનારા પાલવે, પણ ભલી બલાઈનું ડાલ ધાલીને છુપો ધાણ વાલનારા પાપી નહીં પરવડે. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—બોલેબોલ રાસ્ત બોલી, ગુલાં. પરનિંદાના પવનના સ-પાટા તલે આખરની કીર્તિનુ ગાખરં નિકલવાનો વધુ ભય ભીખીમાય જેવાં ભોલાંઓથીજ લાગેછ. સાહેબ ધણી કરે તે ખરં !

[ભીખીમાય તથા પીલાંમાય જરખાઈ, દીતી તથા ખીજાં ધણાક જૈરાંને લઈ આવેછે. પીલાંમાય થોડાંકેને વલાવાની મેનીજ કરેછે. ભીખીમાય ગરખો મંડાવેછે.]

પીલાં—માય માફ કરજો હો મરં. આવજો મરં. આ હું મરં ! સુનાખાઈ, રૂપાંખાઈ, હીરાંખાઈ, મોતીખાઈ. આવરાઈ જાવું રં !

થોડાંક જૈરાં—નહીરે માય. બલાઈરે તમને. જમાડતાંનેજ.

(થોડાંક જૈરાં જાયછે.)

ભીખી—લે ચાલો છોકરીઓ, ગરબા માડો. માય જરબાઈ, તમારે ગામના કાંઈ સારા સારા ગરબા ગવડાવો. એ ગીતની ગોમ્પેણ કાંઈ ગેઈ? યાત્રી ગેઈ કે? વાએ વાએ! ઉડોતી !

[જરબાઈ જીવાક થોડાં કથોર સાદનાં ખેરાં સાથ રહેસતાનો ગરબો ગવડાવે છે. ગરબાની એક બે કલી ગવાયા પછી ફરામરોજ અને ચાનજી આવે છે.]

ફરામ—એહો, નાનંમાય ! અંહી છેકે? યુત્રાંને શું શું સમજવાઈ? આ ! સાહેબજી બેહુભાઈ. યુત્રાંમાય, મારા ભત્રીજા ચાનજીને આલખાઈ કે? એતો આ જમાનાનો કવી છે જો. તમારા નર્મદ ને દલપત કવીએને તો કોરે ખેસાડ્યા. કેમ બોલ્યા નહીં બેહુભાઈ?

બેહુભુ—ખરી વાત છે. “રાઈટ” “ક્રવાઈટ રાઈટ”! ચાનજી પરવરદેગારની બક્ષેસથી એક ચાનજી છે. સાએરીના બાબરમાં સાહુકારોના શાહાજદાએનો સૂરજ તે એ ચાનજી છે.

ચાનજી—તમારી લાયકી છે બેહુભાઈ. અમે સરગરદાન થયલા મરગરજન કવીએના કદરદાન ખરીદદાર તમે મુરખીએ છો.

ફરામ—આહા ! કેવી સાએરી ! સરગરદાન ને મરગરજન ને કરદરદાન ! વાહરે મારા ચાન ! મારા જન ! (ભેટે છે.)

ચાન—કાકા, કાકા, તમારો હરખ જરા સમજો.

ફરામ—હું ખોટી તારીફ નથી કરતો યુત્રાંમાય. ગોટલાના ગાંધીના ગૂમ થવાની વાત તમે સાંભલી કેની? તે વિષે મારા ચાને હમણાજ એક ગરબો જોડ્યોછ. તે તમે સાંભળશો તો દરરોજ ગાવા માગશો. ચાનજી, ગા દીકરા. યુત્રાંમાયને સંભલાવ.

ચાન—અરે શું જો કાકા? જવા દેવો ! હમણા નહીં.

ફરામ—ખરું કહું છું, યુલખાનુ, કે એના મગજની રાક્ષિતમાં જોડવાની જીવિત મારા ભત્રીજાને કવી બેજાને ખતાવી આપેછ. એતો જરા તમારા દેખતાં રામમાયછ. ખરું કેની બેહુભાઈ?

બેહુભુ—ખરું છે. પરવરદેગારના બંદાએને રામ સજવાર છે.

યુત્રાં—એવણુ રામમાયછ એટલું સારું છે.

ફરામ—પણ સાનો રામમાય? કોઈની ચોરીખોરી છે? ખેરાં કાંઈ ધરેણું કાહડી લેવાના છે? બસ ગા. હે હે ખેરાં ! બંધ કરો તમારા ગરબા. અને ગોદરા ગામમાં ગોટલાના ગાંધીને તેની બેયર યુત્રાં ઘેલીએ ગાધ્યો તેનો ગરબો મારો ચાન ગાયછ તે કાન દઈ સાંભલો.

આનજી—(ગાયછે.)

“ગોઠલાનો ગાંધી, ગુમ થયો ગામડો, ગોદરાનું ગોદર ઓઢીરે,
ગરબો ગાય ગામડી, આનજી રાનજી, આઈને આટું મીઠું દોધીરે.”
ધણાજણ—શાખાસ ! શાખાસ ! કવીરાજ.

બેહલુ—ખરો સાચ્ચેગન સાચ્ચેર. પરવરદેગાર !

ફરામ—બસ આ સાજનમાં ચાલતાં ચાલતાં, ગોઠલાના
ગાંધીની ગપ સાંભળતાંવાર, મારા દેખતાં, મોહપરને મોહપર, જોડી
કાહાડ્યું. અરેં કહુંછ. શું ? શું ? જરા ફરીથી ગા દીકરા.

(પોતે આનજી સાથે ગાવા લાગેછે.)

ફરામ—“ગોઠલાનો ગાંધી, ગુમ થયો ગામડો”—બધા ગગા-
પરજ છે હો ! (ગાયછે) “ગોદરાનું ગોદર ઓઢીરે.” એ સેવટે ગોદરે
ઓઢવાનું ધણું સરસ આવી ગીયુંછ.

આનજી—(ગાયછે) “ગરબો ગાય ગામડી આનજી”—

ફરામ—એબી વળી ગગોજ આયો. “ગોદરા ગામ” ને તેમાં
“ગોઠલાનો ગાંધી” કાફીયા કેવા મળેછ ! વાહવારે !

બેહલુ—એના કરતાં “ગોદર ઓઢી” ને “આટું મીઠું દોધી” નો
કાફીયો ધણો સરસ આવ્યોછ.

ધણાજણ—શાખાસ ! શાખાસ ! (તાલી પાડેછે, આનજી નમેછે.)

પીલાંમાય—મરેરે ! જોયું કે ? કેવાં ગીત જોડેછ ! હમણા પરજેજી
ખાનામાં આટું મીઠું દોધી ખાધું કેની તે ગીતમાં લગાડી દીધું.

ફરામ—એ તો ગરખાની ટેક થઈ.

આનજી—ગરખાની ટેક થઈ ને આપણી ટેક રહી. (સધલાં હસેછે)

ફરામ—હા હા, હા. મારા ટેકાવખાં બાહુર ! મારા ધણેતર ઘેરી !
કેવાં બધાંને હેશ્ચારીથી હસાવેછ ! ચાલ હવે એ ગરખાની એક કલી ગા.

આનજી—ફલીકાકા કલી ગાવા કેહછ તો ગાયનની ગલીમાંથી
કવિતાની એક સલી બેજાંમાં બલી ને મનથી મળી તે મુખથી વળો હું
ગાજી ટલવલી તે સાંભલો હજમલી.

ફરામ—વાહવા ! વાહવા ! કેવા કાફીયાપર કાફીયા ! (નાચેછે)

આનજી—કાકાના કાફીયાભલીનએ ખાફ્યા. ચાલો સાંભલો. (ગાયછે)

“ગોઠલાને ઓઢલે, ગોઠલી વહુએ, વરજી ગાંધીને ગાંધી રે,
ગોઠલાની ગોઠલી, ઠાસલાં બાગીએ બેજાંને ખીમો રાંધો રે.”

બેહલુ—વાહુવા ! કેવી મજની હસવા સરખી કવિતા !

કુરામ—ધણીજ હસવા સરખી ! મારા ચાનજીનુ બધું કામજ હસવા સરખુ છે. ગુલીમાય, હજી તમે એને બરાબર ઓળખતાં નથી. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ? તમારા દાદી કરતાં કાબેલજે !

ભીખી—(ગરબાનાં કુંડાલાંમાંથી આગળ આવીને) મરેરે ! એ શું ગપાટના ગોલા ચાલ્યાછ. બેહલી, કાંઈ તમારા ભાઈ દાદીની વાત ચાલીછ ? આજે દાદી દેખાતો કેમ નથી જરખાઈ ? તમે તો બાણતા હોશો માય.

નાજી—તે ગુલાંને પુછો. દાદીની વાત તેની વાહલી ગુલાંને વાકેફ. બિચારા બેહલુભાઈ શું જાણે ? ને વળી જરખાઈ શું જાણે ?

ભીખી—વાય વાય ! વળી દાદીની વાત જરખાઈ નહીં જાણે ?

બેહલુ—પરવરદેગારનુ નામ લેવો !

(જરખાઈ સાથે એક ખુણામાં વાતે લાગેછે કે ત્યાં તે તૂતનીજ ગરબાના કુંડાલાંમાંથી આવી બેઠીછે.)

ભીખી—નાજીમાય, તું દાદીને વાસતે ગુલાંનો હવાલો આપેછ. પણ ગુલાં બિચારી શું જાણે ? દાદીની દોડદોડીપર એ બિચારીને બલાપો થોડો છે કે વળી એને પુછીયે ? પણ વારે ગુલાં, શું આજે વાત ખરી છે કે દાદી સાથનુ તારું કારજ (ભાગી જવાની ઇસારત કરેછે) તેમ હોયતો નવાઈ નહીરે, માય, કાંઈજ નવાઈ નહી. હોજીયા દાદી સરખા દિવાલીયાને કોણ દીકરી આપે ? ગુલાં, સાચું કેહ, ખરી વાત છે ? આખાં ગામમાં વાત ઉડી રહીછ.

ગુલાં—ત્યારે તો હું એટલુંજ કેહુંછ, ભીખીમાય, કે આખાં ગામ પાસે કાંઈ ખીજી કામ નહીં મળે તેથી હું દલગીર છું.

ભીખી—ખરેખર ! બલા જાણે રે એવા અદરાબ્યાને ને પર-હ્યાને ! મનેતો બલાપો થાયછ. બિચારી ગુલાંપર મને કેવી દયા લાગેછ ! પણ જગને મોહડે કાંઈ ટાલું છે દીકરી ? લોક કાંઈ સુવાં અટકાવેલાં અટકેછ ? લેતી, તારા દાદીની એ વાત, પરમ દાહડેજ, જોણે મને કહી, તેનેજ મોહડેથી આજે વાતની સાંભલી કે તારા મુરખી બેજીઆવા ને તેવણની ખેરી જરી જીવાક જે વખત જાયછ તેમાં પેલી કેઈ કોરટ જો ? (યાદ કરેછે) મરેરે ! યાદખી નહીં આવતું—હા. હા. માટીસુવાંની કોરટ તેમાં જવાના છે. ખરી વાત કે ?

નાળે—તેની કોણથી? ગામમાં તો વાત ચાલી છે કે આ દારી, જેને બેજુબાવા દીકરો ગણે છે, તેજ, બિચારા બુઢાજીની પેરનો દીકરો પોર ખણે છે.

ગુલાં—એવી પરનિદા કરનારાં કેવાં પરવારતાં પાપી હોવાં જોઈએ!

ભીખી—પાપી તો મુવાં સાત પાણીએ ધોયલાં રે! પણ લોક બોલવાપર આમાં કે બોલવાનાજ. રોગ જાણે રે! હુંતો કદીખી કોઈની નિંદા નહી કરું. પણ બિચારા બેજુબાવાનું મને ધણુંજ લાગે છે. ગુલાં, તારા એ વાલી ખેરી નથી લાયા પણ ખરું પાપ લાયા છે. જરી જીવાક તે જીવાકજ છે. ઘરડે ઘડપણ જીવાન ખેરી સાથે પરણવાનું પરિણામ એજ.

ખીલાં—(આગળ જઈને) મરેરે! આસતે બોલો ભીખીમાય! તાંહ પેલી છે. સાંભળશે?

ભીખી—(ફાર ખામને) ઓવાય! મુઠરે હું! હું શું કાચું કાપું છું? હું તો મકું જે પેર કહડાઈ છે. પણ જરી જીવાક સાથે પેલું કોણ વાતે વલગ્યું? બેહલી કે? ગરંધ્યા કેવો બેહલી ગુરદો યઈ, હરસે હરસે કાનપર પડીને કાંઈ ગુસગુસ ગુસગુસ વાત ચલાવે છે! ઓ! જાણે કેટલે વરસે મળ્યાં!

ફરામ—અરે તાંહની કામ બેહડેલું છેરે! કાંઈ એન ચાલા ઠીક નથી.

નાળે—નહી નહી. બેહલુબાઈ તો જરીને રાખામણુ દેવ છે.

ગુલાં—આ કેવી પાપી નિંદા! હું જઈને જરીકાકીને કેહું. તેવણુ કોણ જાણે શું શું કામની વાત કરતાં હશે અને તમે લોક તેવણુની કેવી નિંદા ચલાવો છો! (ગુલાં જવા કરે છે, તેને ભીખીમાય અટકાવે છે.)

ભીખી—ઓવાય ગુલાં! નહી રે! તું શું કાલનો દુકાલ આજે પાડે છે? મારા સમ જો! માફ માયું છે! માડીવાન ગુલાં.

ફરામ—પણ હું તો મરાખરી કરું છું, દીકરી ગુલાં. બાવોની બેહલુ બાઈના મોહડાંપર કેહું.

ભીખી—અમાડા કરે રે! તમે જરીને ઓલખતા નથી. છેડાઈ તો બધાને બેસવું બારી પડશે જો! જે પોતાના વરની નહી યતી તે આપણી કાંઈ રામ રાખવાની છે?

ગુલાં—આ તે વળી નિંદા નહી કે?

ભીખી—મરેરે! આ દુકતી તો છીકતાં દંડે છે! હોરી આવ ગુલી! ગામતો ગમેતે બોલશે, તે બધાંને તું અટકાવતી ફરશે કે? લોકો બલા બલા ધણેતરને બોલીને ઉભાં રેહ છે. એમતો લેની. આપણા જીજી ઝવેરીના દીકરા જાંહગીરની વાત કાલેજ મારા કાનપર આવી કે—

ફરામ—હા, હા, શું બી.પી.માય ? જાંહગીરની શી વાત ?

બી.પી.—કેહ કેન્ને બલે બલે ડેકાણેના માયાં આયાં તે રદ કરીને કારમખો તો માજીસટર પાસે જઈને ઘોડાવાલી સાથે પરણ્યો.

નાજાં—મેંખી સાંભલ્યું.

ફરામ—વાત ખરી છે. મેં પકી સાંભલીછ.

ધણા—મેંખી સાંભલીછ. મેંખી સાંભલીછ.

બી.પી.—લેવો. બધાં જાણેછ. આપણે કાંઈ કોઈને કેહવા ગી-યાંતાં ? પણ હોટખાહાર તે કોટખાહાર. એકને મોહડે ખીજાં, ને ખીજાંને મોહડે તીજાં. તેઓને આપણે કેમ અટકાવીયે ?

ગુલાં—આપણે બોલીયેજ નહી તો એવી વાતો નિકલેજ નહી. કોઈની પણ વાત એ પ્રમાણે આગળ ચલાવવી એ હીણામાં હીણું પાપ છે.

બી.પી.—મરગરજન પાપરે માય ! મરગરજન પાપનુ કામ ! પણ પાપ કે સવાય, કાંઈ લોક સમજેછ ? બોલનારાંઓની ખત્રીસીતો કેહને કે-હરે મોહડાં શું બાવેછ ? હવે એ જાંહગીરનો પાપ ઝવેરી છે, પૈસાદાર છે, ને જીસતીનો પીસ છે, તેણે નિદા જરાખી અટકાવી ?

નાજાં—કેમ અટકાવાય ? વાત ખરી હોયે તે ?

ગુલાં—હજીતો ખરી “હોયે.”

બી.પી.—હોયે હોયે. ખરી હોવીજ જોઈયે. નહી તો કે એ વાત નિકલે કેમ ?

ફરામ—ઝવેરીનો જાંહગીર જંગલી તે જંગલી ! હજી એના કરતાં કુવરજી કુકરેકુકનો બાઇ કેકોળાદ કલકતેથી મડમ લઈ આયો તે બહુ.

નાજાં—મડમ ? ક્યારે ? ક્યારે ?

બી.પી.—હા કેહછ, કેહછ તો ખરાં. કેહ કેન્ને ગોરી ગોરી જાણે કુધને દહીત્રાં જો. વલી રાંડતો સારી ને માથુગાનું પેહરી મરેછ.

ગુલાં—ખોટી વાત. બધી ખોટી વાત.

બી.પી.—હં કે ? ત્યારે ખોટોજ જુમોટો કે ?

ફરામ—અરે વાતો નિકલે તેનું શું પ્રજવું ? પેલી કેવી વાત દીકરા આનજી ?

(આનજી હસેછે.)

બી.પી.—નહી નહી ? શું છે મને કહે ! જોવ ! મારું લોહી પીએ જો ! મને કહે !

ફરામ—અરે એતો પેલી જીતીની દીતીના જોડ બકલ્યાંની વાત.

નાજાં—જોડ બકલ્યાં ? તે પરણીછજ કાંઠાં ?

ક્રશમ—હસવાનું તો તેમાંજ છે તો. નથી પરણી ને નથી બ્યાઈ જણી. ને તોખી ગમે તો તેને બચ્ચાંની માય કીધી ને તેખી વળી જોડ બચ્ચાં.

ભીખી—મરેરે, શું શું બુદ્ધા! શું શું બુદ્ધા!

ક્રશમ—પણ વાત મળણી છે. મારો ચાનજી જાણેછ. કેહ દીકરા.

ચાનજી—ગીયા બુધવારને દાહાડે કેની તે બચ્ચાંબાઈ બદામ દરાખને તાંહ બચ્ચાંની નવજોત ગઈ. સાંજના સીરે પોહરે વાતપરથી વાત ચાલી. એક જણે જીણીબાઈની દીનીબાઈનો દાખલો આપ્યો કે તેને બકરી પાળવાનો ઘણો શેખ છે અને તેની એક બકરીએ જીણીની દીનીને જોડ બચ્ચાં જણી આપ્યાં. ભાગજોગે તાંહ સુગાંબેહરાંના માણક વહું ખેડેલાં હતાં. બાપદાદે બેહુ કાને બેહરાંજ કેની? તેવણને બકરી બોલ સંભજાયો નહી, પણ જીણીની દીનીનું નામ સંભજાયું. તેવણ ખૂમ પાડી ઉઠ્યાં કે શું દીનીએ જોડ બકર્યાં જણ્યાં? ખીજે દાહાડે આખા ગામમાં વાત ચાલી. જે મળે તે પુછે કે શું જીણીની દીનીએ જોડ જણી?

ભીખી—(હસીને) મરેરે! જાન ચૂકમાં શું શું ઉલટાનું સુતડું ને સુતડાનું ઉલટું થઈ જાયછ. સુવાં લોકોએ માન્યું કેમ? કોઈના જુવાન જમાન બચ્ચાંનું જુહું સાચું મારી તો બજાખી નહી કરે! એમ તો ગીચે રવીવારે વીરજી વેહવારીયાની વિજરને વાસતે વાત નિકલી તે મેં કાંહ માની? બસ ખેજ જણ આગલ હું બોલી હોવસ. વધારે નહી.

ગુલ—હવે બિચારી વિજરપર વાદલ આવ્યું.

જર—(આગળ આવીને) રાખરે ગુલાં, જરા સાંભજવા દે! વિજરની શું વાત છે?

બેહલુ—(આગળ આવીને) અરરર! બાદા એર કરે, પણ સહુ સારું તો છેની?

નાજાં—ભીખીમાય, વિજરની વાત હું જાણુછ. કેહ કેજે પોતાના વરને સપાટે સપાટે ઝુરી કાહાડ્યો ને પછી સસારે વચે પડ્યો તેની ઉપરની સપાટના સપાટા લીધા. (બધાં હસેછે.)

ભીખી—સુવાં હજકાં તે હજકાં! પાસે પૈસા વધયા પણ કાંઈ જાત બુનીયાદ વધી?

બેહલુ—પરવરદેગાર સહુનું સારું કરે! પણ કેટલાક લોકો બનાવટ કરેછ તેની હદ નથી. બરજોરજી બગજાને વાસતે બુકો નિકળ્યો તે તમે

સાંભળ્યો કેની ? કેહ કેલે પોતાના મારવાડી શેઠની પેહડીને નેવું હજાર નહવાડી નાખીને પોતે નિમચ નાંઠો.

ચાનજી—નેવું તો શું ? પણ મેં ચાલીસ સાંભળ્યા.

ફરામ—મેં તો બે લાખની ખૂમ સાંભલી.

બેહલુ—બે લાખખી નહીં ને ચાલીસ હજારખી નહીં. નેવું હજારની ખૂમ હતી ખરી.

ભીખી—જો કારમખો ! સખે ખાતાં ગોસાંઈ નડે તે ઐ. જોયું !

ફરામ—પણ મેં તો સાંભળ્યું કે ઐ બજો બગલો પકડાયો, ને પૈસા ભરી આપ્યા તેથી મારવાડી શેઠે જવા દીધો ?

નાજી—અરે કાણે કહ્યું ? ઐ ગપોટા કાંઈથી લાખ્યા ? મેં પકે પા-એથી સાંભળ્યું કે તેને તો પોલીસમાં પરહેજ કીધો.

ભીખી—હં ? ચાલજા ! ઘરડેઘડપણ સુવા બાપ થતાની કમખખતી !

જરી—કમખખતી ? તો ઐવી ચાલ નહીં ચલાવીયેની ! પણ તમે લોકને કસી ખમર નથી. પરજોરજી બગલાને તો સીસ-નમાં મોકલ્યોખી.

ભીખી—ઐવ જા ! મરેરે ! કેસ સીસમમાંખી ગીયો ? ત્યારે તો બિચારો ફાંસી જવાનો. પણ કાંઈ નહીં. સુવા ચોરોને રાક્ષા લાગશે.

નાજી—ફાંસી શાનો જાય ? પણ બટમખે જનમ દેશ નિકાલ તો થયો ઐમ જાણુજો.

જર—કાંઈ વાત ? ઐના પૈસાવાલા બાપનો વગ ઐવો લાગશે કે આખી જુરીને લાંચ આપશે.

ફરામ—ઐ છુટી જવાનો. શેસનમાંથી છુટી જવાને.

ભીખી—હં ? જા ! મરે સાર ત્યારે તો. બિચારો બચરવાલ છુટે તો સારે.
(કાવસાદાર આવેછે.)

કાવસ—ઐ શું શું ? કોણના ગપોટા મારેરા ?

ભીખી—અરે બિચારો આપણો પરજોરજી બગલા પરહેજ ગીયો.

કાવસ—કાણું ? બહમનશાહ બટકનો દીકરો બજોજી બગલા ?

ભીખી—હા તેજ રે વાપ ? કેહ કેલે નેવું હજારની ચોરી કીધી. કારમખાને કોઈ પુછે ?

કાવસ—અરે કાણે કહ્યું શો ? આજે હું તેડું કરવા ગીયો તો તો મજથી પોઢેજા હુતા ને ઘેરમાં તો નવજોતના ગીત ગવાતાતાં.

ભીખી—સાચેમાચ? આવાય! તારે પરહેજ નથી કે?

બેહલુ—નહીજ. મેં પેહેલેથીજ કહ્યુંની કે બુદ્ધે છે. પણ તમે લોકોએ વાત વધારી ત્યારે હું દાદારને યાદ કરી ચૂપ ખેંડો. ગઈ કાલે મેં તેને એજ મારવાડી સાથે તેનીજ પેઠીપર કામ કરતો જોયો ત્યારેજ મેં જાણ્યું કે વાત જુદી છે.

ભીખી—આવાય! ત્યારે ચોરી ખોરી કીધી નથી કે? મરેર! મુવાં લોક કેવું જુહું જુહું જોડી કાઢેછ! આ જોયા ગામ ગપાટા? બજા બજાના બાપને વાસતે કોઈ કેહતો હું માનુખી. કેહ કેન્ને એ બાપે તો આખી દોલત ચોરી કરી કરીને એકડી કીધોછ, પણ એના દીકરા બજાને વરે કોઈ બોલે તો હું નહીં માનું.

ગુલાં—અને તોપણ તમે લોકો તેને ફાંસીએ અને બટમથે માકલીખી ચુક્યાં.

ભીખી—શું કરીયે? બધાંજણ બોલે તારે નાચાર! સાંભલવું પડે.

બેહલુ—હવે એ તે કાંઈ બનાવટ કરવીછે? એ તે કાંઈ બોલવુંછે? એવી બનાવટ કરનારાંઓ તે સાહેબસનમ પોતાને ગુનાહમાં ભરેછ.

ગુલાં—અને તોપણ એવી વાત કરનારાંઓ કરતાં તેના કેહનારાંઓ આછાં ગુનેહગાર નથી.

ભીખી—અચીત! અચીત! મુવાં વાત કરનાર અને વાત કેહનાર બેહુને ગઈડે ખેસાડી, ગામમાં ફેરવાને પછી ગરદન મારવા જોઈયે.

કાવસ—પણ એવી વાતની બિચારા બેહસતી કાવસજી કરારીયાને ધણી છીટ હતી. કેવા સારા માણસ! કેવું અરાબ મોત!

ભીખી—મરેર! દાદારજીને પેરનો ધનસાફજી જીધો! વળી કાવશાહ કરારયાનુ સારંજ થવાનું હોતે તો તેવણ જીવાન જમાન મરીખી જતે?

નાજી—પણ તે બેહસતીની કુકતી, આ પીરોજ પપરડી તેની વાત તમે જાણી કે?

ધણુજણુ—શું? શું?

ભીખી—હોવે હોવે. હું જાણુંછ. રાંડતો પોતાના જનેતા બાપ નેવા બાપના રવાનને ઢંકાંનીકાંની ઢાંકણું વાલી દીધું. ઉમું વરરા અરચ શું કીધો? કેહ કેન્ને ધમ દધને એક હજાર રૂપીયા.

નાજી—અરે કોણના હજાર? પાનસો રૂપરડી! ને તેમાં આખાં વરસનો અરચજો. ડાસલાં ખાસલાં સહ.

બેહુલુ—તોખા, તોખા ! શું જમાનો આવ્યોછ ?

જરી—રાંડને બાપની દોષતના થમણી ને થમણી લઈને પોતાનું તરીયારં તાહરં કન્ટાં સારં લાવું ?

ભીખી—એ દુકતી થતીને કોઈ પુછે કે તારો સાત પાંચને પાલનારો બાપ જેવો બાપ, તેની દોષતની દલો લઈને બેઠી, તો તેમાથી જરા એક વરસના ડાસલાં તો માંડ ? બીજું તો મધું.

નાનું—હં ! અરે નામ પ્રમાણે કાંઈતો અરચ્ય કેહવો ? હં ! પાહાડ-જેવા બાપને પથરને ડેકાણે ગણ્યો. મુઠરે એ અરચ્યની કરતી !

બેહુલુ—અવાલો પસેમાન ! અવાલો પસેમાન ! એતો સુધરેલી થઈ ખરી કેના ? અફસોસ ! કે આજ કાલના અરચ્યાંના ધરમધ્યાન છોડી દેવામાં સુધારો સમજેછ.

ભીખી—આ મરંરે ! બેહુલુભાઈ કેવા બાણનાર ગણનાર પાક પરહેજગાર છે. પણ બેહુલી, તમારા આપ્તે દાદીને વાસતે ગામમાં વાત નિકલીછ તેતો બેઠીજ છેના ! કેહ કેજે એ બિચારાપર બાર કેપીવાસ ને દસ દીકરી થઈછ.

બેહુલુ—અફસોસ, ભીખીમાય શું કહું ? મારો ભાઈ યાયછ, પણ રાસ્તીને હું કેમ છુપાઉ ?

જરે—બહા માણસ તો આંખ મીચીને ડાહવેછ તે જોતોજ નથી.

ગુલાં—(સ્વગત) અફસોસ ! જરીકાકીબી દાદીની વિરધ ! હવે તો હદ થઈ.

ફરામ—પણ બેહુલુભાઈ મેં સાંભળ્યુંછ કે તમારા કાકા જલભાઈ જલદીથી પાછા ફરેછ ? એ ખરી વાત છે ?

બેહુલુ—જેવો પાક પરવરનો હુકમ ! પણ હું જલકાકા વિષે કશું જાણતો નથી.

ફરામ—તમારા કાકાએ ચીનમાં ધણા વરસ કાહડ્યાં હોં બેહુલુ ભાઈ. તેવણ આવે તો તમે જોલજોખી નહી.

બેહુલુ—પરવરદેગારની બલેસથી એવણના સિધાસ્યાને આજ પંદર વરસ થયાં.

ભીખી—કાકાને ચીનીઓની લાલચ ને લાગીછ તે પાછા ફરવા માંગતાજ નથી. પણ બેહુલુભાઈ, તમે બેહુ ભાઈએને, જોદાએ રાખે, પાંચ પૈસે પુછવા પરછવાનું જલકાકાએ ઠીક જારી રાખ્યું જ.

નાનું—અને તોપણ એ ઉપકારનો બદલો ખીજો બાઈ દાદી કેવા વાલી આપેછ તે દીકું કેની? કાકાના મોકલેલાં દેવતનો દાદીએ કેવા કુના-કુતીયો કીધો તે તેવણ આવીને જ્ઞેશે ત્યારે—

ભીખી—ખિચારા માથે હાથ દબને રડશે દાદીના દિવાલાં પર.

બેહલુ—ખાનુઓ અને ગૃહસ્થો, મારો બાઈ દાદી ગમે એવો દિ-વાલીયો ડ તોપણ હું ઉમેદ રાખુંછ કે મારા મુરખી જલકાકાને એ મારા જીવાન બાઈ વિષે કોઈએ ભુલથાપ આપી નહી હશે. કેમકે ચાલ દાદીની આડી છે તોપણ દાદારની દયાથી તે સારી થશે અને હજીખી તે મુધરશે.

ભીખી...એ મુગસ્યો, મુગસ્યો! તાહાડ જય રૂવેને આદત જય મુવે.

ચાનજી—પણ દિવાલીઆપણા છતાં દાદીની આંટ મારવાડીઓમાં સારી છે. તેઓ એને સધર શિકાર ગણેછ અને એ કોચીના સાહુકારને માટે રાત દીસ કુવા કરેછ.

ફરામ—એ ખરી વાત છે. દાદી એક શ્રીમંત રાહજીદા પેઠે પાદ-રાહી દમામથી ફરેછ. તે દરરોજ દજન દજન દોસ્તોને જમાડેછ. તેના માગનારઓ પોતે તેને તાહ જમનારઓ છે અને બેલીફે ટેબલ ખાયની પેઠે તેની આસપાસ ભમતા ફરેછ. (સધનાં હસેછે.)

બેહલુ—જે તે ખોદાયા આવિદ કરે તે ખરું! સાહેબો આ વાતમાં તમારું હસવાનું પણ મારું તો મોત થાયછ. મારા સરખા એક સગા બા-ઈને કેવું લાગે તેનો તમે ખ્યાલ કરતાં નથી.

ગુલાં—(અગત) સગો બાઈ સાવકા કરતાં નખેતર. મુખમાં રામ ને પેટમાં છુરી. (કાવસદાર આવેછે.)

કાવસ—લેવ રાણો, રાણો, પારાલી રાતના લગનનો વખત થયો-રાજો. સાડા બાર થયારા.

ભીખી—ઓ વાપ! હાજો! વાતમાં ને વાતમાં વખત નીરી ગીયો તે માલમખી નહી પડયો. ઉઠો માય ઉઠો, તૈયારી કરો. એ તો પરવાર-વાંઓ નિદા કસ્યાજ કરે. (વાળંઠોલ અને ખીજી ધામધુમ ચાલેછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ખાનખાહુર ખેજીખાવાના ખંગલામાં ખેઝોરડા. અંદર સુવાનો અને
ખાહુર ખેસવાનો ઝોરડો. રાતનો વખત. ઝોરડામાં ખતી બલેછે.

ખેજીખાવા—(ખેહરામની સાથે આવીને) ખેહરામ !

ખેહરામ—જી. આવીજી.

ખેજી—કપડાંની ગાંસડી અંદર મુકીને તું જા.

ખેહરામ—(અંદર જઈને પાછો આવતાં) શેઠ, ખેઝોરડાની

મોઢી છે. તુમ સુતી નથી ?

ખેજી—મને ઊંઘ આવશે ત્યારે હું સુઈશી.

ખેહરામ—(સ્વગત) ઊંઘ આવતો નથી. ઝોઢાં બેઠી બેઠી પેરીયાં ગણું.

ખેજી—મારી ઊંઘને હજી વાર છે. ખે વાગતા અગાઉ મને ઊંઘ
નથી. મારી સપાટ લાવ ખેહરામ. (ખેહરામ પાછો અંદર જાયછે.)
આ ગરીબ પણ સુખી હું તવંગર પણ દુખીની ઊંઘને એક સરખીજ
સમજેછ. મોટા થવાના લાભી ગરીબો થોડુંજ જાણેછ કે નાનાઓ જે
સુખ ભોગવેછ તે મોટાઓના બાયગમાં કદાચ જ હોયછ.

(ખેહરામ પાછો આવેછે.)

ખેહરામ—ઓય સોપાટ લાલી. (સપાટ મુકીને જાયછે.)

ખેજી—મારે બધું દુખ મારી ખેરીનું છે. એક બુઢો બુબખ જીવાત
ખેરી પરણે તેનું પરિણામ એજ. આજ છ છ મહિના થયા હું સુખી થવા
જરીને પરણી લાવ્યો અને તેણે આજ છ છ મહિના થયા આવીને મને
દુખીમાં દુખી બનાવ્યો. પેહલાં તો ચોરીમાંથી ચચચું અને પાછલી રા-
તના લગન અગાઉ પેહલીજ રાતે અમોને વધરાયું. પરણીને હું પાહાવરડો
થયો તે અગાઉ ગામમાં હું ગવેડો બન્યો. મિત્રોની મુખારકબાદી પુરી થઈ
તે અગાઉ મારે પસતાવો સર થયો. અને સુખ સુખને ઠેકાણે રહ્યું તે
અગાઉ તો હું થોલીયાઓની હાંસી અને બુરાઓની બદગોષ્ટનો ભોગ થયો.
હું કેટલી સંભાલથી પરણ્યો જો? ખામખા ગામડાંમાં જઈને ગામડેની ગોરી
લાવ્યો કે જેણે મીઠાઈની ન્યાત સિવાય ખીજી કોઈ મોજ દોઢી નહીં હોય
અને એક સારી ને કાંચલી સિવાય ખીજો કોઈ પોરાક પેહચો નહીં હોય.
આજના ઈટરાતથી અજણી અને ફીશ્યારીમાં નહીં ફસેલી એક ગામડી-
યણને હું પરણી લાવ્યો કે શેહરીઓના શાખમાં તે સપડાય નહીં. પણ પરિ-
ણામ તો ઉલટુંજ નિવડયું. ગરીબની દીકરીએ નહીં દોઢી દોલત દીધી

એટલે એ તો વધારે કીચારીમાં ફસીઈ અને મારા પૈસા ગુમાવેઈ તેની સાથે મારી આખરે પણ ગુમાવવા પડીઈ. બીજીમાય ભાલાને તાંહતા લગનમાં હું જરીને માટે બાર વાગતા વેર થોભ્યો અને તોપણ હું ધરડા માણસને એટલા ઉભંગરા છતાં જરી વગર એકલો ને એકલો જ ઘેર આવવું પડ્યું. હું આહી સુસ્થા કરુંછ, પણ જરીની માજ કોણ જાણે ક્યારે પુરી થશે અને તે કોણ જાણે ક્યારે આવશે? (બેહરામ આવેછે.)

બેહરા—આવી, શેઠ આવી.

બેનુ—કોણ આવી, તારી શેઠાણી આવી કે?

બેહરા—નોઈજ. એતો માણુકલાલ મેતો આવી.

બેનુ—માણુકલાલ મેહતો? મારા દોસ્ત જાલકાકાનો કાર-ભારી? તે શું માગેછ?

બેહરામ—તુમેરી મળવા આવીછ.

બેનુ—મને મળવા? આત્યારે? આવી માડી રત્તે મને મળવા માગેછ? બોલાવ તેને.

બેહરા—(જતાં જતાં) શેઠ જાણે કે બેઈ આવ્યો, પણ એતો માડીડા આવી. (જાયછે.)

બેનુ—કાંઈ પણ અગતનુ કામ હશે. (માણુકલાલ આવેછે.)

માણુક—મુરખી સાહેબ.

બેનુ—કેમ મેહતા? શું છે? આત્યારે કાંઈથી આવ્યો?

માણુક—સાહેબ, હું અતિ અગત્યની વાત લાવ્યોછું. ધભરાશો ના. કાંઈ માઠા સમાચાર નથી. વધાઈની વાત છે. આપ સાંભલી આશ્ચર્ય પામશો.

બેનુ—શું છે? બોલ જલદી.

માણુક—જાલબાઈ શેઠ આવ્યાછે.

બેનુ—કોણ? મારો જીનો દોસ્ત જાલબાઈ? મેહતા તે કાંઈ દારૂ બાર પીવેછ? કે ભાંગ પો આવ્યોછ? બીજીમાયને તાંહ લગનમાં ગયો તો તાંહથી તુને કોઈએ જખર બેહકારી મોકલ્યોછ. સ્ત્રીન કાંદાં? મુંબઈ કાંદાં?

માણુક—તારે સાહેબ. હું સત્ય કહુંછું. જાલબાઈ મુંબઈ આવ્યાછે. અગધડી હું એમને સ્ત્રીનની આગબેટ ઉપરથી ઉતારી લાવ્યોછું અને આપને વીદિત કરવાને તત્કાલ એએએ પોતેજ મને અહીં મોકલ્યોછે.

બેનુ—અને તેવણને ઉતારીને કાંદાં રાખ્યાછ?

માણુક—હાટલમાં સાહેબ.

બેજુ—કેમ વારં? મારું ઘેર નહીં હતું કે? અને મારીથી છુપા કાં ઉતર્યા? મને તો ખબર નહીં કે? એટલા છુપાછુપ આવવાનું કારણ? ત્યારે શું તારા શેઠ ચીનથી કાંઈ નાસી આવ્યાછ? એવણે મને લખ્યુંતું ખરે છુપો આવવા, પણ તે તો ફક્ત પોતાના બતીબતીથી જ છુપા આવનાર હતા? મારાથી નહીં.

માણુક—એઓ તૃતવેલા સર્વથી છુપ્યા રહેવા માગેછે. મોટેજ હાટલમાં છુપ્યા ઉતર્યા છે અને આપ સહવારે એમને ઉતારેજ પધારશે તો મેટી મેહરબાની.

બેજુ—હું આવીરા. પણ એટલું બધું કરવાનું કાંઈ કારણ?

માણુક—કારણ એમના આ બે બતીબત માત્ર છે. તેઓની છુપી તલાસથી બતી પરિક્ષા કરવાને શેઠ આવ્યાછે. એમના ઉપર બિચારા દાદીની ઘણીક નકામી નવામી નિંદા લખાઈ ગઈછે.

બેજુ—તું એ બદમાસને બિચારો કેહછ ને એ લુછાની ત્યાં આવ્યો મેહતા?

માણુક—બેઅદબી માફ છે મુરખી સાહેબ. પણ હું માનું છું કે હજી પણ દાદી પોતાના બાપદાદાનો કુલદીપક થશે. હજી એ બચ્ચું છે.

બેજુ—બાપદાદાનો કુલદીપક તો નહીં થશે પણ કુંદીપાક કરશે. મેહતા, તું એ દુકતાને જીવાત બચ્ચું જાણેછ, તો એનો વડો ભાઈ મેહલી કીયો જીવન જુઠો બની ગયોછ? તોપણ મેહલુભાઈનું શાનપણ, તેનું ડાપણ, તેની લાયકી, તેની નરમાસ, તેની નેકી અને તમામ નીતિ જો.

માણુક—મુરખી સાહેબ હું ક્ષમા માગું છું અને એટલુંજ ઈચ્છું છું કે મેહલુભાઈ વિષે આપે બાંધેલાં મતમાં આપ ઠગાવો નહીં.

બેજુ—માત્રમ પડશે. એ છોકરાઓનો જાલકાકો પોતેજ પરિક્ષા કરવા આવેલો છે એટલે માત્રમ પડશે. માણુકલાલ તું જા. શેઠને સલામ કેહ અને કેહ કે હું સહવારે તેવળને મળવા ધણોજ મગત થઈશ અને પોતાના દત્તક પુત્રોની પરિક્ષામાં પુરતી મદદ હું એવળને આપીરા.

માણુક—હજી પણ હું મારી લેવું છું, સાહેબ, કે આપ એ શેઠને સ્વતંત્ર તલાસ કરવા દેશો અને દાદી વિષેનો આપનો જુરો અભીપ્રાય એમને કેહશો નહીં તો સારું.

બેજુ—નહીં જાણીરા. બે ભાઈઓમાંથી કીયો મેહતર છે તે જાલકાકાને પોતાની મેલેજ જાણવા દઈરા. હવે તું જા. સાહેબજી. (માણુકલાલ

જવા કરેછે) પણ ઉમો રેહ માણકલાલ, હું આ ધરડે ધડપણ પરણ્યોહ તે તે તારા શેઠને કહ્યું કે ?

માણક—હું આમઆ કેહવા નથી બેઠો, સાહેબ, પણ અમસથી અડછતી વાત થઈછે ખરી.

બેજુ—અરર ! તારું અમર થાયરે મેહતા ! એ વાત તે શું કામ કીધી હશે ? મેં જાલથી એ વાત છુપાવી રાખી હતી. મેં આમ-આ નહીં લખીતી.

માણક—ક્ષમા કરો સાહેબ, પણ એ વાત છુપી રેહ એવી નથી. એતો છાપામાં આવી હતી. આપે નહીં લખી હશે પણ ખીજાઓ તરફથી ચીન લખાઈ ગઈ હતી. અને તેથી શેઠે એ વાત પોતેજ મને પુછી.

બેજુ—પણ વારં એ લગનનું પરિણામ પણ તે પાડકરા કરી દીધું કે ? પરણ્યા પછી મારા ઘેરમાં જે કંકારાનું ખી રાપાડુંછ તેખી કહ્યું કે ?

માણક—તે બધું મારે બોલવાની શી જરૂર શેઠ ?

બેજુ—ત્યારે તો નાજ બોલતો, હું માગી લઈછ માણકલાલ મે-હતા. ધડપણમાં મારા ઘેરમાં શો ગજબ યુજરેછ તે હુંજ તારા શેઠને કોઈ હિકમતથી કહીરા.

માણક—કદી નહીં કહું. સાહેબ મેહરખાન. (જાયછે.)

બેજુ—અરર ! નખોદ ! મારા જીના “બેલી” જાલે જો જાણું તે જાણવું કે નખોદ ! એ દોસ્ત ધડપણમાં પરણવાનું ધિક્કારેછ. નિંદા-ખોરાની નિંદા ખમાશે, પણ આ મિત્રની મરાખરીઓ અને મેહણા અને ટોણા ટપલા નહીં ખમાશે. આ જરીના કજીયા કંકારા હું જાલને કહીરાજ નહીં. પણ તે છુપા કેમ રેહશે ? બ્યારે જાલ ઘેરમાં આવે ત્યારે હું જરીને કજીયો કરવા દર્શાજ નહીં. પણ તે બને એવું નથી. મારી જરીને હું ધણીખી આડુંછ, અને તેથી અમે બેજુ અઠડી નહીં પડીએ એમ ધણીખી આરા રાખુંછ, પણ કોઈ દાહડ અમે બે જણ એક ધડી સાંત બેઠાં નથી. શું કરીશું ? ફજેલી અધુરી હશે તે પુરી થશે. મારે મનથી તો ધરડા વરે જીવાન વહુને પરણવી એ પાપ છે અને તેની શિક્ષાની પીડા એ પાપને પગે વજગેલીજ છે. (ધડિયાલમાં બે વાગેછે) આહો ! બે વાગ્યા ! હવે બેઠયે કાંઈ જાંઘ આવે તો.

(બેજુખાવા અંદરના આરડામાં જવા કરેછે અટલામાં સાંમેથી જરખાઈ આવેછે. બેહુ એકેકને અઠડી પડેછે.)

જર—આવાય કેમ થયું બેજનજી? જરા જોઈનેજી નહીં ચલાવું કે? જાણી જોઈને મને આડડાઈ? મારી સાથે રસાયણાં છે તેનો એમ મારી ઉપર ખાર કાઢડાઈ?

બેજી—ગળેપડ, હે ગળેપડુ! તં મારી સાથે આવવાને ના પાડેલો, હું રખડતો, એકલો, અટુલો અહીં આવી, જેમ તેમ કપડાં ઉતારી, ઝૂરતો, ઝુંપતો, ઊંધરેટો, પડતો, ખડતો ઊંધાવા જતોતો, તેટલાંમાં તું કેથી પાછલે ખારણેથી આવીને આગલે ખારણે મને આડડી પડેછ, અને તોપણ મનેજ સતાવેછ? તું હમણાજ આવી કે?

જર—(પોતાનું ધડિયાલ કાઢીને) કેટલા વાગ્યા? બસ બે? હજી તો સકાઈ છે. મરેરે ભીખીમાય! પાછલી રાતના લગનમાં લોકો ચચાર વાગતાં સુધી મોજ કરેછ, ને અમુને બે વાગતાંમાંજ ખરેરી કાઢડ્યાં?

બેજી—અરરર! એ શું જીલ કીધી! પાછાં જાવો, ખાઈ, પાછાં જાવો! એટલી મોજ અધુરી ના રાખો! ગુલાંનેજી હમણાજ લાખ્યાં કે? સુગરાના! પોતાની સાથે બિચારાં બચ્ચાંને પણ બિગાડેછ!

જર—એ કુકતી તો ઊંચકાઈ ઉડેલાઈ જાયછ. એનો કંઠાલો વળી જીલો. “કાકી ચાલોની, ઘેર ચાલોની.” એને કુખે કુખે હું જાંહ જાવુંછ તાંહથી મને જલદી નાસી આવવું પડેછ. એજ પ્રમાણે પરમ દાહડે નાટકમાંથી રાંડે એક વાગતામાં ઘેર આવવા માગ્યું. મારા આવ્યા પછી તો કુટકલ્યાનો ફારસ થયો, તે જોયા વગર મને આવવું પડ્યું.

બેજી—ધિકાર છે એવી મોજ મજાહને! રાતના બપો ને ત્રણ ત્રણ વાગતા વેર નાટકો ચાલે? રાત્રમ છે એવા નાટકોને! અને રાત્રમ છે તે જોવા જનારા રખડતા રજતતાએને!

જર—એતો એમ કરીને તમે મને ગાલ દીધી. હું રખડતી રજતતી કે?

બેજી—અલખત! અલખત! જો હું કહુંછ જરી કે હું તારો જીલમ નથી ખમવાનો.

જર—અને હું પણ કહુંછ કે હુંજી તમારો જીલમ નથી ખમવાની.

બેજી—તારે જોઈયે તો ખમ ને જોઈયેતો ના ખમ. ગળે પડુ!

જર—પણ હું મારી મરજી પ્રમાણે ચાલવાની ને ફર ચાલવાની. હું તમારી ગોલામડી નથી પણ તમારી ખૈરી છું. અને ગામડેની ઉછરેલી છું તોપણ શેહરની ખૈરીઆના સરખી સતા ધરાવુંછ.

બેનુ—સત્તા? હું સત્તા? ત્યારે વરની સત્તાતો કાંઈજ નહીં હોય કે?

જર—વરની સત્તા? તે શું? વરનો પ્યાર હોય, વરના પૈસા હોય, વરના ઘેરપ્યાર ને ગાડી ઘોડા હોય, પણ વરની સત્તા શાની હોય? સત્તા અલવવાના હતા તો મને પરણ્યા શા વાસતે? મારા ઉપર સત્તા જોઈતી હતી તો મને વેચતી લેવી હતી યા મને કરી લેવી હતી. તમે તેટલા ધરડાતો છો.

બેનુ—અરેઅર! અરેઅર! ઘટ્ટા છું, ગધાજ છું. મેં ઘડપણમાં અક્કલ ગુમાવી. પણ જો સાંભલ જરી, તારા કજીયા કંકારાથી તું મને કુખી કરશે પણ તારા અરચાલાપણાથી તું મને ખુવાર કરી રાકશે નહીં.

જર—ઐયરે? વળી એ શું? હું ખાવું અરચું નહીં? ખીજાઓ કરતાં હું વધારે અરચતી નથી.

બેનુ—આ તારી કસળી સારીનોજ દાખલો છે. એ સારી નવી કે જુની?

જર—નવી. આજેજ પેહલવેહલી પેહરી.

બેનુ—તું ખીજાં બૈરાની વાત કરેછ, તેઓ કસળી સારી એમ શા-એછ કે? વરનીની વખતે પેહરી પછી ખાધા અગાઉ બદલી નાએછ અને સારી સારી પેહરેછ. તુંતો પાછલી રાતના ઘેર આવી તોપણ કસળી સારી કાઢાડતી નથી. આજે નવી પેહરી ને એકજ દાહડામાં જુની કરી નાખી. હવે ફરીથી લગનમાં જવાનું હોય કેની ત્યારે ફરીથી નવી સારી બનાવજે.

જર—મારી પાસે કસળી સારીની કબજ બેલી છે. પેલી વાહલાં મુઠ્ઠા નાજાંમાય નસકોરાંનીપણે કરજ કરીને તો હું નવાં કપડાં નથી પેહરતી? કોઈ ગરીબરાં સાંજે પેહરીને રાતે બદલી નાખતાં હશે, તેથી હુંજી તેમ કરું કે? કસળી સારીઓ પેહરવા બનાવીછ, ઠાંકી ઢુકીને જાંચી કરવા બનાવી નથી.

બેનુ—બસ, બસ, ખાઈ સાહેબ, બકબકારો બસ કરો. આગલી ગામડાંની છંદગી યાદ કરો. પૈસાદાર જનમીને એવી ફીશ્યારી કરેકેની તો તેમજી કહીયે. ધીગમની સારી ને ખંજરીની કાંચરી યાદ છે કે? અને તેજી લગન વેહામાં. ઘેરમાં તો કાછરી વાલીને છુપડાંની જમીન છાને કરીને લીપવી પડતીતી તે યાદ છે કે? અને બાહાર જવો ત્યારે પગમાં બેઠા પંચના જોડા પેહરતાંતાં તે યાદ છે કે? અને લગન વેહામાં એક ગામથી ખીજે ગામ જવું હોય ત્યારે ધમરાચેથી ખાલીમારે ગાડાંમા બે-શીને દદર દદર કરતાં જતાં ને દદર દદર કરતાં આવતાં તે યાદ છે કે?

જર—હા, હા, અધું યાદ છે ! તેથી શું ઝાઝાએ આપું તોખી આપું ખરચું નહીં ? આહા ! ખારે માસ લગન વેહા થાય ને ખારે માસ કસખી કપડાંજ પેહરવાના મળેતો કેવું સારું !

બેજુ—એમજતો. હવે તમેને ઘેર આવવા અબે ઘોડાની ફેટન જોઈયે, હવે તમેને રાતના ખાર ખાર વાગતા વેર ખાહાર ફરવું જોઈયે, હવે તમેને રાત દીસ ફરંગી ફરજી ઘેરમાં જાથુક મેસાડવો જોઈયે, હવે તમેને પટાપટી અને જુકાજુકીના પોલકા ને પેટીકોટ જોઈયે, હવે તમેને અણીદાર એડીના ખૂટ જોઈયે અને રેસમી મોજાં જોઈયે—

જર—પણ હુંતો સુધરેલી થઈ, ત્યારે અધું કરવું જોઈયે.

બેજુ—છટ ! આવા કુમટાં જુકાની ફીશ્યારીખાર ફાશીનામાં કાંઈ સુધારો નથી. સુધારાવાલા પોતે કાંઈ એટલા સુધારા ઉપર બેઠા નથી. સુધારાવાલા ખૂટ મોજાં પેહરતા હશે, તેથી જેટલાં ખૈરાં ખૂટ મોજાં પેહરે તે સુધારાવાલાં કેહવાય નહીં. સુધરેલાં લોકોના જેટલી કેળવણી લેવો, તેઓના જેટલી સારી ચાલ ચલાવો અને પછી સુધરેલાંમાં ખપો. આ ફીશ્યારીખાર ફાશીનો સુધારાની નથી, એતો પૈસાની, ઉડાઉપણાની, દિવાળ્યાપણાની છે.

જર—આતો બારાણની બટાઈ ચાલીછ. પણ તમારે બારાણ નહીં જોઈવું. બારાણ કરવાં હોયતો રાહનુમાયમાં જવો. પણ દારની જીમમાં ખાઈ પી આવીને રાતના બે વાગતે પોતાની ખૈરી આગળ બારાણ શાના કરોછ ?

બેજુ—અરેખર. ધરડા વરની જીવાન ખૈરીવિષે બારાણો કરાવવા સરખોજ જમાનો આવ્યોછ. પણ મારા જેવા જીવતા દાખલાજ અસ છે. જો જરી, તારે વાસ્તે લોકો શું શું બોલેછ તે તું જાણેછ ?

જર—કુવાં નિંદાખોર લોકતો ધણુંખી જોડી કાહડેછ તે તમે માનશે કે ?

બેજુ—નહી, તારી સાથ આ લુછા દાદીનુ નામ જોડનારાં કોણુ-કોણુ છે તેઓને હું એલખુંજ અને આવેરતો હું એ વાત નથી માનતો.

જર—વારું પછી ?

બેજુ—પણ એ તારી નિંદા કરનારા તારાજ દોસ્તો છે. તું પોતેજ તેઓના નિંદાખાતામાં ભાગીદાર છે. જો જરી તું એ લોકોની સંગતથી ખતા ખાશે. તું એ મંડાલ ચોકડીમાં ફરવું છોડીદે.

જર—પછીની વાત પછી થઈ રહેશે, પણ કાલનું કેમ? કાલે વીક્ટોરિયા ગારડનમાં ખેંડ છે, તાંહ આપણે સાથે જવાની કબજાત આપેલી છે. આપણે જઈશું તો મળની મળહ પડશે અને વળી આપણને કેવું સારું લાગશે! બસ, બેજનજી, હવે બસ! મારું ખોલવું માફ કરો. હું મરી જાવું તમારી પરથી. જોવા કાલે જઈશું?

બેજી—મારી પોતાની આખરે સંભાલવા હું તાંહ આવીશ. પણ મારો આ ખોલ યાદ રાખ, જરી, ને આ નિદાખાનામાં જે ના સામેલ થા.

જર—પણ આપણી સાથે બેહલુભાઈ પણ આવનાર છે અને એ ડાહ્યો માણસ સાથે હોય તો બસ કેની? એની ઉપર તો તમે વિશ્વાસ છે?

બેજી—હા. બસ, બસ, બસ. જાંહ મારો રયાનો બેહલુભાઈ તાંહ કાંઈ જુરે થાયજ નહી. પણ જરી, ગુલાંની વાત કેમ? એ કાંઈ ડેકાણે આવેછ કે?

જર—મુદલ નહી. એ કુકતીતો રૂહ કેને હું દાદીને અદરાઈ મુકીછ વાસતે પરજું તો દાદીને પરજી નહીતો કે પરજુંજ નહી.

બેજી—ઠીક છે. ખીજ હાય ઉપર એ દાદીને કદી મળવાની નથી. મે મળખૂત હુકમ કીધોછ કે એ કુકતી જો દાદી સાથ જરાખી સંદેશો અલાવશે તો હું એને ઘેરમાંથી કાઢી મેજીરા.

જર—દાદીનેજ પરજીવા સારું તે ખોહસ કરતી નથી. તે કબૂલ કરેછ કે દાદી નહારે નિવડયો તેથી તેના સાથ પરજાય એમ નથી. પણ તે કેહછ કે એતો કેહતીના એવાં નસીખ, વાસતે હવે તો કુંમારીજ રહેવાની. (જાયછે.)

બેજી—કેવી મજેની! મારી ખેરી કેવી મજેની છે! બ્યારે કજીયો નથી કરતી ત્યારે મારો જીવ કાહડી આપું એટલી મીઠી લાગેછ. પણ વળી બ્યારે કજીયો કરેછ ત્યારેખી એ મધુરી પોતાની ખૂબસુરતીમાં કેવી ખીલેછ! જેમ ગુસાથી નેણ ફેરવેછ તેમ એનો ચેહરો રાખ મારેછ, અને જો કે એ ખ્યારતો મારો ઉપર કરતીજ નથી તોપણ એ ગુસો કરેછ તે પણ એટલો ખ્યારો લાગેછ કે જાણે મે ધડી ખેસીને જોયાજ કરીયે. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

એક હાટલમાં ઓરડો.

જલકાકા અને માણુકલાલ.

જલ—હા હા હા હા. ત્યારે મારા જીવન દોસ્ત બેજીઆવા પરણ્યા હૈ? હા હા હા હા. ધરડે ધડપણ એને એ શું સુન્ધું?

માણુક—પણ સાહેબ, આપ એમના પરણવા વિષે એમને પૂછવશો નહી હો. એ વિષે બેજીઆવાને બહુ લાગેછે, તો જો કે એમને પરણવાને હજીતો છ માસ થયાછે.

જલ—માલ જા. ત્યારે જૈવાને બંમેગતી આવી ને છૈવાને છંછેરતી આવી તે છ મહિનામાંજ કે? પણ માણુકલાલ, શું બેજીએક મારા દાદીને એટલો બધો હદ બાહાર હાથથી ગયલો સમજેછ કે તેના બિગડવાથી તેની આરાજ છોડી બેઠાછ?

માણુક—હાજી. પણ મારે આધીન મત આપ પુછો છો તો કહું છું કે બિચારો દાદી જેટલો બદમાસ નથી તેટલો બનાપાના બલતરાની બદગોષ્ઠીઓર જીભાએ તેને બિગડેલો બતાવ્યો છે. અરે! અરે! તમારા પારસી લોકોની, સાહેબ, શું અવદર! બેઠી છે કે એક બીજાની બદગોષ્ઠી કરવાની બદી તેઓમાં એટલી બેહુકી ગઈછે? નિંદા સિવાય પારસીઓ પાસે જાણેકે બીજું કાંઈ કામજ નથી!

જલ—હું જાણુંછ, માણુકલાલ, કે અમારા ઘોકોમાં બેરોજગારી વધી જવાથી કેટલાક બેઠાબેકાર પણ બેદરકાર બાયડાઓ બાયલા બની ગયાછ અને પરવારતાં બાયડાઓની સાથે મળીને પરનિંદામાં પોતાનો વખત ગુજારતાં તેઓ નિર્દોષોની લાજ લુટેછ અને આબરૂના ખૂન કરેછ. પણ તું ખાતરી રાખ મેહતા કે મારા દાદીને નિંદાએ જોમ દેખાડ્યો હશે, તેટલોજ હું તેને જોઈશ નહી, પણ મારી પોતાની આંખોએ હું તેને જોવા જોઈશ તેજો જાણીરા. અગરજો દાદીએ કોઈ પણ નીચ ધ્યા જુરી આલથી કાંઈ અરાની કીધી નહી હશે તો એના મોજ શોખને હું માફ કરીશ. પણ એ! પેલા મારો માનવંત મિત્ર આવેછ. અરરર! બિચારાના બેહરામાં કેટલો બધો ફેરફાર! કોઈ દૂરથી જોઈનેજ કહી શકે કે એ પરજોલો છે.

(બેજીઆવા આવેછે.)

બેજી—(ભીંટીને) “ઓભી”! મારા જીના, જોલી જલ! મુખારક તમેને મુંબઈની આ મુમાકાત! કેમ છો? અમનમાં? આનંદ? (બેટેછ.)

જાલ—ખૂબ, ખૂબ ખુશાલીમાં છું, અને તમેને ખુશીમાં જોઈ
હું વધારે ખુશાલ છું. (મેટેછે.)

બેન્જુ—કેટલી બા મુદત મુલાકાત ! આપણું પંદર વરસે મળ્યા હોં !
પણ તમે તો, દોસ્ત જાલ, જેવાને તેવાજ ? ચીનનું પાણી અધું સદ્યું હોં.

જાલ—તમારામાં હું ધણો ફેરફાર જોવુંછ, યુજોર્ગ બેજનજી.

બેન્જુ—આ લાંબા અંતરમાં કાંઈ કાંઈ વીત્યું વાહલા જાલભાઈ.

જાલ—વિટંબણાતો મારા ઉપરખી વીત્યાંછ ભાઈ. પણ હું જોવુંછ
કે તમેતો ખ્યારના વિટંબણામાં વિટલાયાછ ! હા હા હા હા તમે તો પરણીને
પાહાવરડા બન્યા, હે ? હા હા હા હા. વાઈ ચાલો, જે થયું તે નેકજ થયું.
ઓહા તમેને ખુશાલ રાખે અને તમારે જોડું કાયમ રહે.

બેન્જુ—“ઠોક યુ” ! મારા જાલ “ઠોક યુ” ! હું એકલો હતો તે ધણ
વરસે પરણીને બેવડાયા તો ખરો. સંસાર મુખના ધરડે ધડપણ પણ મને
સ્વાદ લેવા બાવી આપ્યા. પણ એ વિષે આપણે પછી વાત કરીશું.

જાલ—હા હા. જીના દોસ્તોએ મળતાં વારજ આગલી પાછલી
વાત તાજ કરવી નહી જોઈયે. પણ વાર ત્યારે ભાઈ બેન્જુ, મારા બે
બતીજબાઈમાંના એકે તો આપણું નામ ડુબાડ્યું કે હું ?

બેન્જુ—અફસોસ જાલકાકા ! હું શું કરું ? તમારો દાદી હાથથી
ગણિયોછ. પણ તેની બેઠજતી ને બદનામીનો બદલો તેનો બેહલુભાઈ વાલી
આપશે. તેનો એક દૂરામન નથી. આખું ગામ તેના વખાણ ગાયછ.

જાલ—ત્યારે તો મને બેહલુપરખી વેહમ આવેછ. આખું ગામ
વખાણ કરે એ કાંઈ વખાણની વાત નથી. ગામમાં સારા લોકો હોયછ
અને નઠારાખી હોયછ અને અગરજો બલા, ખુરા, બધાજ બેહલુનું સાઈ
બોલે તો જાણવું કે એ જેટલો નેકોની નેકી ઉપર નમોછ તેટલોજ બદોની
બદી ઉપર પણ વાંકો વળ્યોછ.

બેન્જુ—એ તમે શું બકોછ ? બેહલીનું જીરૂ બોલનાર કોઈ નથી
એ શું તેનો વાંક થયો કે ?

જાલ—હા, એક લેખે વાંકજ. જીરૂ બોલનારા દૂરામનોની વચે
વસવું એ હિમતનુ કામ છે અને જે પોતાના દૂરામન કરવાને ડરે તે
હીચકારો છે. સારા માણસની સારા માણસો વખાણ કરેછ, પણ નઠારા
માણસો સારા માણસને પસંદ કરતા નથી, તે છતાં નઠારાઓ જેને પસંદ
કરે તે ઘોડા ધણીની નઠારાઓનો દોસ્ત હોવા જોઈયે.

બેનુ—ફિકર નહી, ફિકર નહી. તમે તેને જોશો ત્યારે જાણશો. એકજ વખત વાત કરશો એટલે એની પાકી પરહેજગારી વિષે તમારી ખાતરી થશે.

જાલ—અરે બહી ગઈએવી બોલતી, બડાઈએરી પાકી પરહેજગારી. અરે ડાપણ કાંઈ ડાલ ધાલતું નથી. પાકી પરહેજગારી કામ કી-ધામાં હોયછ, વાત કીધામાં હોતી નથી.

બેનુ—જેની સાથ વાત કરતાંજ આપણું હૈયું હરખાયછ અને જેના બોલે બોલ નેકીની સુગંધ પસરેછ. જે પોતાની જીભ ઉપર દમેદમ દાદારનુ નામ લેયછ અને પગળે પગળે પરવરદેગારને યાદ કરેછ.

જાલ—અલખતાં. એવા કેટલાક સારા માણસો હોયછ. પણ ધણા ઠગારાએાળી એવું ડાલ ધાલેછ. બ્યારે એક જણ મોહડથી ધણી બડાઈ મારે તે ખાતેનમાં બદીથી ભરેલો જુરો હોવાનો મજબૂત રાક ઉભો થાયછ. તોપણ હું એ બે બાઈએામાંના એકનેાળી માત્ર અટકલે ગેરઈન-સાફ કરનાર નથી. હું તેએાની છુપી પરિક્ષા લેવા ધાઈંછ. મેં માણકલાલ સાથ એક ગોઠવણ કરી રાખીછ. કેહ, મેહતા, તું શો ઉપાય ખતાવેછ?

માણક—આપે તો, મુરખી સાહેબ, બેહુ બાઈએાનાં હીર જેવાં છેની? દીલની પરિક્ષા કરવી છે?

જાલ—હા. પેહલાં એજ.

માણક—ત્યારે મનચેરસાહ નામનો મારો એક ખચરવાલ મિત્ર બિચારો લાંબી મુદતનો બેઠાબેઠાર થવાથી પૈસાની તંગીથી પોતાનાં ખચચાંના જીપ્પમરામાં મારી મારફતે એ બંને બાઈએાની મદદ માગી ચુક્યો છે. અત્યારવેર તેણે માત્ર લખેલી અરજી આપીછે, પણ હવે હું બેહુબાઈ એને દાદીબાઈ બેહુને સમજાવીરા કે મારો મિત્ર મનચેરસાહ સહાયતા માગવા મોહડ મોહડું એમને મળવા આવશે.

જાલ—સમજ્યો, સમજ્યો. તું એમ કરીને મને પોતાને મનચેરસાહ ખનાવી એ બાઈએા સાથ મેળવવા માગેછે.

માણક—હા જી. જો આપને અડચણ ન હોયતો. બેહુ બાઈ-એએ મારા મિત્રને આજવેર જોયો નથી. અને આપને પણ એએા જાણખતા નથી. એટલે આપ મનચેરસાહ દાખલ એમને મળશે તો વધારે છુપી પરિક્ષા કરી રાકશે. આપ જોશે કે ઉડાઉપણાની આડાઈએા વચે પણ દાદીનું દીલ દુખીયાંની દાદ દેનારી દયા ઉપર કેટલું દોડે,

બેનુ—“હંબગ”! “આજ હંબગ”! સુખલા નાદેઉએને સખા-
વતની વાતો કરતાં ધણી આવડેછ.

માણુક—તેમ નથી મુરખી સાહેબ. મારા મિત્ર મનચેરશાહની
અરજ બેહુબાધાએતો ઉપર ઉપરથીજ ઉઠાવી દીધીછે, પણ દાદીનું
દયાલુ દીલ ફક્ત અરજથી એટલું પીગલી ગયું કે આંખમાં આંસુ
લાવીને અરજ વાંચી અને પોતાની પાસે પૈસા નથી તોપણ આ
બચરવાલ બાપને માટે બાહારથી પૈસા કઠડાવવાને ખુશી બતાવી.

બેનુ—પણ એ દિવાલીયા દાદીને ધીરજ કોણ?

માણુક—આ સમયે એ શુભ કામને માટે દાદીને પૈસા ધીરવા
સાર એક મારવાડી મેં શોધી કાઢાડયોછે. ખરૂં છે કે હવે દાદીબાઈને
ધીરનારાઓમાં ધીર રહી નથી. તેઓ અધીરા બની ધીરધાર ના પાડેછે.
તોપણ આ તદ્દન નવો એક મારવાડી જે મેં ઉભા કીધોછે તે મારી બલા-
મણુથી ધીરવાને તૈયાર થયોછે.

બેનુ—ઠીક ઠીક, મેહતા! મને નહીં ખબર કે તું પોતે દાદીને
આમ દિવાલ્યાપણ ઉપર દોરવેછ.

માણુક—મુરખી સાહેબ, મારો વાંક હોયતો માફ કરશો, પણ
દાદીને બીજાઓ બિગાડે તેના કરતાં હું તેનું અને મારા ગરિબ બિચારા
મિત્ર મનચેરશાહ બેહુનું બહું કરવાને વચે પડ્યોહું.

બાલ—મેહતા, તારો વાંક નથી. તું કેહછ તેવું જો દાદીનું દયાલુ
દીલ હોયતો હજી તેને ઉગરવાની આરા રેહછ.

બેનુ—ત્યારે હજી એક મારવાડી બાકી છે? તેનું નામ શું?

માણુક—ઉમા હુંકા.

બેનુ—તું કેહછ કે દાદીએ એ મારવાડીનેબી દોઢાજ નથી?

માણુક—નહીં સાહેબ.

બેનુ—ત્યારે તો બાલકાકા, તમે મનચેરશાહને વેશે એક સુકલેસ
પારસી દાખલ દાદી પાસે જાવો તેના કરતાં આ મારવાડી ઉમા હુંકા લેજે
દાદીને મજા તો કેમ?

બાલ—શું હું મારવાડી થાવું? વાર તેમ તો તેમ. હું તૈયારહું.

માણુક—ત્યારે તો વધારે સારું. મારવાડી વેશે તો દાદી આપને
કદીબી પિછાણી રહે નહીં. પણ મારવાડીની ઢબછબ અને બારા
આપનામાં કેમ આવશે?

જાલ—અરે તું ખીલ ના, મેહતા. મારી જીવાનીમાં મેં ઘણાં સોઆંગ લીધેલાં છે. હું ઘણો ફરેલો છું. હું ચીનાઈ વેપારીજ કેતી? તે અફીણના સટા પટામાં મારવાડીઓ સાથે મેં ઘણું કામ પાડેલું છે. મને મારવાડી દાખલ દાદી આગલ જતાં સેજ શિખવું પડ્યું. બસ.

માણુક—ઉમા હુકા મારવાડીને દાદીએ આજ રતેજ ખેલાવ્યો છે.

જાલ—આજને આજ? કાંહાં?

માણુક—દાડમખાગમાં.

જાલ—એ શું વળી?

બેજુ—એતો એનું પ્રખ્યાત ક્ષય છે. જીગાર, હંદખાજી અને ધપાખાજીનું તે ધામ છે. ત્યાં પણ મારવાડીઓને તેડે છે.

માણુક—હાજી. મારા મિત્ર મનચેરશાહના બચ્ચાંનાં બુખમરાની કાહણીથી દાદી શેઠ એટલા દાજે છે કે તેને તાકાલ મદદ આપવા સારું રાતો રાત ક્ષયમાં ને ક્ષયમાંજ ઉમા હુકાને મળવા આહુ છે. આજે ક્ષયમાં દાદીભાઈએજ દેસ્તોને નામ આપ્યો છે.

જાલ—કારણ વારું?

માણુક—દાદીના એક દેસ્ત દોલી દીલદારની વર્ષગાંઠની ખુશાલીમાં દાદીભાઈએ પોતે જીયાકૃત અને નામ આપ્યાં છે.

જાલ—ત્યારે તો મેહતા, આપણ દાદીને પેહલાં મળીશું. એ દાદીના દેસ્તો લુછા, લફંગા જે હશે તે સર્વને જોવાનું બની આવશે. આજ રાતે તું બેજુખાવાને ઘેર એક મારવાડીની પાઘડી ઘાતું વગેરે લઈ આવજે અને તહાંથીજ હું એ શોખિતા સોઆંગમાં કેવો લાગુંછ તે જોઈને પછી આપણે દાડમખાગમાં જઈશું. કેમ બેજુખાવા?

બેજુ—ખેતારાક, કૃતેહ કરો. દાદીને દીકાથી ખુશખખુશ થઈજશે!

અંક ૧ લો સમાપ્ત.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

વીક્ટોરીયા ગાર્ડનમાં વચલા ગોલાવાની બાજુએથી કાહાડેલો એક સેલધા. બાજુએ, ફૂલના ફૂંડાં, વગેરે. દૂરથી લેકો કરતાં દેખાય છે તથા એક ખેડવાગતું સંભળાય છે. ભીખીમાય, પીલામાંય, નાનંમાય, દીની, બેહુબાઈ, ફરામરોજ, આનજી વગેરે એકેનાં તથા કરતાં હરતાં વાતો કરે છે.

ભીખી—મરેરે! જોયાંકે જીની આંખે નવાં કોતક!

ફરામ—પણ તમેને ખીજી ખબરકે ભીખીમાય?

ભીખી—શું? વળી શું 'તેરા કુત્તા, મેરી કોહાડી' લેતાકે નિકલી પડ્યાછ ફરામરોજ?

ફરામ—નહી ખરી વાત છે. કેહ કેજે ભીખીજી બાપરા છાપરાંપરથી જીખાઈ ગયા.

ભીખી—ઝોવાય? બિચારાના ઘરડાં હાડ! ઘણું વાગ્યું હૈયે! કેમ કરતાં પડ્યા?

આનજી—અગાસીની પારપર કેયા રાતે સુતેલા કેની? તે કાકા કોર વાલવા ગીયા તેવાજ પાસેના ઘેરની અગાસીપર આરીયાં થઈ ગીયા.

ફરામ—છાંઠો પાણી બારે બાર હૈયે તે!

નાનં—જાટું! જાટું! એતો પછવાડેથી જોડી કાહાડ્યું. વાતતો ખીજી છે.

પીલાં—ખરાખર. મેંખી તેમજ સાંભળ્યુંછ. એ બાપરાની બાપરી બડી પકી! તે રાંડના કારસતાન! તેણે વરને કજીયો કરતાં અગાસીપરથી નાખી દીધો, ને પછી ફજેતી ઢાંકવા પોતેજ જોડી કાહાડ્યું કે એતો અગાસીપરથી પકી ગીયા.

નાનં—ખરી વાત. હું એકસ બાણ્યુંછ.

આનજી—તમે જોવા ગીયાં હૈયે?

નાનં—તેવણ પાસેની અગાસીપર પડ્યા તે મેં મારી આરીએથી જોયા.

ભીખી—ખરાખર તો, નાનંમાય તમારું તો ઘેર સાંભેજ આવેલુંછે.

ફરામ—તોજ, તોજ એ વાત ખરી હોવી જોઈએ. નાજાંમાયે તેને નજરે નજર પડતાં જોયા એટલે તેની ખેરીએજ નાખી દીધા એમ સાબિત થાયછ.

નાજાં—માઠી ખેયરને ઘણા મહિના થયા સારું નથી.

ચાનજી—ત્યારે તો બરાબર.

પીલાં—એજ રાંડના કારસ્તાનરે ! ખીખાજી બાખરાની ભીખી બાખરી એવીજ છે.

ભીખી—પણ બિચારા દીમચાં જેવા અગાસીના ધાબાંપર ધપ દધને જીખાયા હોયે, તે કેવા ઢબરાયા હશે. મરેરે પીલાંમાય ! જરા મને કહુંખી નહી ? જરા જોવા જતે !

નાજાં—જોવાની મજા તો ભીખાજી જીખાયા તે વખતે હતી.

ફરામ—હા હા હા હા. કેવી મજાહ ! (બધાં હસેછે.)

ભીખી—પણ રાખોરે ! પેલું કોણ ? બેહલુબાઈ, તમારો બાઈ દાદી કે ? જોડું ? મુવા લોકો જીડું બોલેછ તેની હદ નથી. કેહ કેજે દાદી માગ-નારાએથી નાહારતો ફરેછ. કાંદાં છે ? અખઈ રહેયો તો સાહેબે સોખ બાગમાં લટાર મારેછ !

નાજાં—પણ તે રાતેજ ! ને તેખી કેવા સંતાતો બરાતો ? આપણી ગમ આવવા હિમતખી કરેછ ? દીસના એ બાહાર નિકલેની જોઉ ?

ચાનજી—દીસના બાહાર નિકલે તો બેલીફ સાથે જપાજપીજ તો. (જરબાઈ અને યુલાં આવેછે.)

જરી—જપા જપી ! એ શું ગપ્પા ગપ્પી ?

ભીખી—ઓ આવો ! આવો જરબાઈ ? માય એકલાંજ આવ્યાં કે કોઈની સાથે ?

જરી—હુ મારા વર સાથ આવ્યી ? કાંએ ? કોઈ મુવાંની ચોરીછે ? પણ એ હમણા ગપ્પા ગપ્પી શું ચાલીતી ?

નાજાં—અમે તમારા દાદીનીજ વાત કરતાંતાં.

જરી—મારો ? મારો સાનો ? એતો યુલાંનો ?

ભીખી—તારો દાદીતો ધુવડ છે યુલાં. કેહ કેજે દીસે બરાઈ બેસેછ ને રાતે બાહાર નિકલેછ.

યુલાં—જીઠી વાત છે.

નાજાં—શું ? જીઠી વાત ? મારવાડીએ ગીદની કાંની તપી રહેલા તે ધુવડ બાહાર શું નિકલે ?

ભીખી—એ તો દાહડાની ચાલ રે માય દાહડાની ચાલ ! હું જા-
યાને કોઈ પુછે બેહલુભાઈ ? સખે ખાતાં ગોસાંઈ નરૂ ? ખાના, પીના,
ધેરખાર, વાડી ગાડી બધું મફત ને તોખી પચાસ હજારનું કારમખો
કરજ કરી બેઠા ?

બેહલુ—અફસોસ ! પણ બધી ખરી વાત છે ભીખીમાય.
પરવરદેગાર કરે તે ખરું.

ભીખી—મેં પકે પાચેથી સાબલ્યું રે માય ! પણ ગુલાં તું કાંઈ
ખીહતી નાહો દીકરી ! દાદી એકલોજ દિવાલીયો નથી. મોઠા લોકના
દીકરા એવાજ હોય. દાદીને કેહજે કે ડરે નહી. અરદેસર ઇંદાંવાલાએ શું
કીધું ? કાવસ કાંદાવાલાએ કેટલા કહડાવયા ? લવજી લખેશ્રીએ લાખ
લીધા ને લાખ આપ્યા કેની ? પાહાલણજી પખાલીએ પાંચ લાખ
કહડાયા તેને શું છે ? એ બધા દાખલા, દીકરી ગુલાં, તારા દાદીને
દિલાસાના છે. કેમ બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—ખેરાક, ભીખીમાય. દાદારની રેહમથી મારા દાદીને
એ થોડા દિલાસો નથી.

ગુલાં—તમે બધાં તેની નિંદાજ કરવા મંડ્યાંછ ? તમે લોકોને
નિંદા સિવાએ ખીજી કાંઈ સારી વાતો સુજતીજ નથી ? એવી નીચ
જગ્યામાં ખેસવા કરતાં ખાગમાં ફરવું બધું છે ? મારી સાથે કોઈ આવો
તો ઘણી મેહરખાની.

નાનું—ચાલ દીકરીહું આવુંછ. બેહલુભાઈ તમે અમારી સાથ ફરશો ?

બેહલુ—દાદાર સાહેદ છે હું કેવા હરખથી આવુંછ તે.

(બેહલુભાઈ અને નાનુંમાય ગુલાં સાથ ફરવા જાયછે.)

જર—(સ્વગત) હં ! હં ! બેહલુભાઈ તો બેહલી ગત લગાવતાદેખું.
મારી સાથ ફરવાના હતા તેને બદલે નાનુંમાય સાથ ફરવા ચાલ્યા !

ભીખી—જા બા ફરામરોજ ફડાકા. હું તો તમારી સાથ નથી બોલ-
વાની. હવે તો તમે ઘણાજ ફડાકા મારોછ ?

જર—શું છે ભીખીમાય ભોલાં ? કાંઈ રીસાઈ જાવોછ ?

ભીખી—તો જોવાની જરખાઈ. હવે બધાં જણ બિચારી આપણી
કુમલી કોપરખરાસપર ઉતર્યાં. તે ખૂબસુરત છે તેની બધાં જણને
અદેખાઈ લાગીછ. (નાનુંમાય પાછી આવેછે.)

નાનું—કોપરખરાસની કુમલી ! વાહ ! નકરી પરી !

ભીખી—વાય તમે તો મરાખરી કરોછ. પણુ ઐના ચેહરાનો રંગ કેવો સુરખીદાર છે.

જર—હા. બ્યારે રંગ તાજે લગાડેલો હોય ત્યારે.

ભીખી—લગાડેલો! નહી રે વાય! ઐતો કુદરતી રંગ છે! બ્યારે ધણીની ધાકથી ખીદેછ કેની ત્યારે ઐના ચેહરાનો રંગ મેં પોતે ઉડી જતાં ને પાછો આવતાં જોયોછ.

જર—જોયો હશે. તે રંગ રાતે જતો રહેછ અને સહવારે પાછો આવેછ.

કુરામ—એટલુંજ નહી પણુ ઐના ચેહરાનો રંગતો ડાખલીમાં ભરી રાખેલો છે. તે બ્યારે જોઈએ ત્યારે આયા લાવીને લગાડેછ.

નાજી—તમારે ગમે તે કહે. પણુ પેલી હીરમેહતાની હીરાં રાંડ નિદારની કરચલી ઢાંકવા તેની વચમાં પાઉડર પુરેછ એટલીતો એ નફર નથી.

જર—પાઉડર પુરેછ? અરે ચાક! આંખું મોહડું જાણે ડાસલાંના ડાહડામાં ઘેરને ચુનો ઘોલાય તેમ લપેટી, ચેહરાપર પીછીને પીછી ફેરવીને મકાઈબાહુ જેવી ફરેછ. પણુ બધી મેહનત ચેહરાપરજો! તે એટલી કે જેમ “જુના જોડાપર નવી ચાંચ” હોય ધ્યા જુના પાયાપર નવું ઘેર હોય તેમ જુના ઘડપર નવું ડાકું લઈ ફરેછ.

ભીખી—હા હા હા હા! મરેરે! હરયા વગરખી રેહવાતું નથી. પણુ જા પા. તમે લોકો બિચારીની એમ બીખત કરો તે મને નથી ગમતું. એમતો ઐની બેહન બચુંબાઈ કહાં આછી ખૂબસુરત છે?

નાજી—કોણ? બચું બોખી! રાંડના દાંતજ કાંહાંછે? તે ખૂબસુરત! ધરેરે!

ભીખી—તેના ચેહરાનો ધાટ જુવો.

કુરામ—હા ધાટ! ઘેભી ધાટ ખી હડયો.

જર—પણુ એ તો સાઠ વરસની ધરડી ખખ છે!

ભીખી—સાઠ તો શું? પણુ સતાવનેક વરસા હશે અને તોખી ઐના ધટમ હમણાં ઐવો છે તો જુવાનીમા કેવો હશે!

નાજી—દાંતતો ખોટા મુકાવેલાછે જો.

ભીખી—વાય વાય, નાજીમાય, દાંત પડી ગયા હોય ને મુકાવે તેમાં શું થયું? ત્યારે બોખું બચક મોહડું લઈને ફરતી ફરે? એમ તો રાંડ મારી ભાંજઈની બાબી ભીખી, ભમતી ફરેછ જો! કેહ કેને કેહતી રંડાઈ

એટલે નવા દાંત નહીં મુકાવાય. ને તેથી કરીને ગાત્રની અંદર એકેક ખુલીજી પેસી જાય તેવા ઊંડા કુવા જેવા ખાડા લઈને ફરતી ફરેછ.

જર—અરે ! ભીખીમાય કોણની વાત કીધી ? એ રડતી સુરતને હું તો બ્યારે જોવુંછ ત્યારે ઊંઘમાં ખીછીઉંછ.

ભીખી—એતી મેહન મેહરી માજરીના દાંત, મરે, ઘણા મજેના છે જો. નકરી દાંડમની કલી !

નાર્મ—કલી તો કેવી ? કોહિલાં દાંડમની !

પીલાં—મરે નાજમાય ! તુનેતો બધુંજ અરાખ પડયું ?

નાર્મ—પુઝો જરખાઈને.

જરી—વળી ભુસાવાતી દાંતખી અકીકનાં પડયા કેતી ? તે ખાદા-એજીએ એનું દારું હકરના જેવું વકાથેલું ને વકાથેલુંજ રાખ્યુંછ. એમજ જો.

(કરી ખતાવેછે.)

ભીખી—મરે ! જરી ! જરી ! પારકાંતી બદગોઈમાં તું તો ઘણીજ બટકખોલી યઈછ જો.

જરી—હું બદગોઈ નથી કરતી. હું કબૂલ કરુંછ કે માજરાની મેહરીનો એહરો આંચરાની આંદન કરતાં જરાખી શોમિછ.

ભીખી—કાંય ? વાય કાંય ? આંદનતો હમેસતા હસતાં મોહડાંતી છે. જોતી નથી એનું મોહડું ફોટું ને ફોટુંજ છે ?

જરી—ફોટું તે કેવું ? પેતાના દાંત ઢાંકવા પેતાના હોઠ પીસીને મોહડાંતી ડાગલીમાં કાપ પાડી રાખેછ. ને જેમ ધરમખાતાંતી પેટીમાં કાપને રસતે એકેક પેસો આડો ઉતારવો પડેછ તેમ બિચારી ભોખી આંદનના ફોટલાં મોહમાંથી એકેક ખોલ આડો પડીને હવાની સાથે સરી પડેછ. તે કેમ ? એમ. (નકલ કરેછે) પણ અરે આ કોણ ? (બેજીઆવા આવેછે.)

ભીખી—આવો શેઠ ! આવો મોટા લોક !

બેજી—ગરીબતી મરાખરી કરેછ ભીખીમાય ? (સ્વગત) બાપરે ! અહીંતો આખો સટનો સટ એકડો મહયોછ ! એકેક ખોલે એકેક આંચરનું સત્તાનારા વાજતાં હશે.

ભીખી—સારું થયું તમે આપ્યા તો બેજીશેઠ. હવે આ લોકો દપટ પડશે. કોઈમાંખી સારા ગુણ એ લોકો કબૂલ કરતાંજ નથી.

બેજી—તમોને તો એ સીજ પસંદ નહીં હશે, ભીખીમાય.

ભીખી—મારી બજાનેખી નહીં ગમે. હું તો સહનું સારુંજ ખોલુંછ. કોઈની એવી નિંદા મને જરા ગમતી નથી. હું આ લોકોને વારતી વારતી

વાજ વહુંછ. બિચારી આપણી અજીરીયાની ખટલી કેવી ખૂબસુરત? પણ તેની એ લોકો માનતાં નથી.

જર—કોણ? ખટલી? પેલી ભડી ભેંસ, કાલે તમારે તાહાં લગ-
નમાં આવી હતી તે? એા બાપરે! બાપરે! આધા અગાઉ તો બાર
ખતાસા નાખીને મોટા કાંસીયા ભરીને આ પી ગઈ, એક નાની લંગરી
ભરીને કસટર ચાંપી ગઈ, પાંચ પોપટજી આખા ને આખા ગલાંની
અંદર ગેબ કરી ગઈ અને પછી બ્યારે જમવા બેઠાં ત્યારે બધાં વાણા
પાંચ પાંચ વખત પીરસાયાં, તોપણ પાતરં એવું તો સાફ કરી નાખ્યું કે
બિચારાં કુતરાંની ભુખે મુવાં હશે. રાંડ આધરી!

નાજી—જરઆઈ. તમારો તો જીલમજ તો! બોદાએ બૂખ
આપી હોય તો આઈએ નહીં? કોઈની બૂખ એક ચલીયાં કે ચીકીન જેટલી
હોય તે તેટલુંજ ખાય ને કોઈની બૂખ ભેંસ જેવી હોય તે તેમ ખાય.
અજીરીયાની ખટલીને તો મેં ધાન ખાતાં દીઠીછ! એકેકી ચમચને
એક બૂક ને એક ગલે નહીં તેટલાં ખીન્ને ખાચકો તૈયાર. એતો જેવી
જેની ભુખ. તમે કાં તેની અદેઆઈ કરોછ?

ભીખી—સરં થયું નાજાં કે તમે બિચારી મારી ખટલીનો
ખચાવ કીધો.

બેજી—કેવો ફરમાસુ ખચાવ!

ભીખી—એ લોકો પારકાંનું બોલતાં બોલતાં હવે અમસાં પોતીકાંનું
બોલેછ, તે મને તો નહીં ગમે બેજીઆવા. હમણા તમે આખા અગાઉ
ખીજું કોઈ નહીં માળ્યું તો મારી મીઠી મામીપર ઉખડયાં હતાં.

ફરામ—અરે! મીઠી મામીને વળી શું સેકો તાણોછ ભીખીમાય!
એવી મીઠીમામીનેતો મોટામામાંજ વેડે હો!

ભીખી—જા બા ફરામરોજ? મીઠી મામી મારી એ તરફની
સગી થાય. તેની તમે લોકને ગીનીસ કરવા નહીં દેઉ. મારી મીઠીમા-
મીને શું છે? ચાલીસ વરસની ઉંમરે એક ચોટીયા જેવી દેખાયછ ને ચઉદ
વરસની લેડી જેટલી જીવાત બનેછ.

નાજી—ખામી એટલીજ કે બિચારાં મીઠીમામીની આંખે ચસ-
ના છે. પણ તેમાં એવણુનો શા વાંક? શિખેલાંની તેવાંજ કેતી તે ધણ્યું
વાંચતાં વાચતાં ચાલીસ વરસના એ ચોટીયાને ચસમાની જરૂર પડી હશે.

ભીખી—તમારી આંખે ઉજરડાં રે મારાં પેટ તાહડાં! તમે મારાં
મીઠીમામીનો ખરાખર ખચાવ કીધો મરં! તમેજ બિચારો માય કે એવણુ

શિખે તે શું ? ને કેળવાય તે શું ? બાપ બિચારા જોઈએ તો આતશ ખેદશ-
મમાં દોહડ્યું દોહડ્યું લઈને લોકોના જોડા તપાસતા અને માય જોઈએ તો
બિચારી દલી છરી બલી જલીને મારગ લાગી. એવાં મારાં મામીના મા
બાપ તે બિચારાંને બણાવે ગણાવે શું ? ને તોપણ મારાં મામી પડપડ લખી
વાંચી જાણેછ. ધોભીના વાગો ને કલેગરના વાસણુ ખારણાની ઉપર આખે
કરીને કેવા મજેના લખેછ જો !

જર—કેવાં મજેના ! મે જોયલું છે એવણુ લખેલું. ૩૧૨ા—લખવા
હોય તો “સારા ૧૨ ને એક •)”— કરીને લખેછ.

કરામ—એતો ભીખીમાય અને નાજમાય પોતાનાં સગાંની
પક્ષ તાણેછ.

ખેજુ—પક્ષ તે કેવી ? મુવાં જીવતાં માખાપતી સહુ સાકી બાકી
કાઢી. અને એતો પોતાનાં સગાંની તારીફ જો !

ભીખી—મારાં સગાં વાહલાંની નિંદા તો હું નહીં સાંજું જો ! મારાં
અમસાં પોતીકાંને કોઈ વગોવે તેના આંખના નેણુ ધરીને ખેંચી કાઢું !
મારા સોલી કાકાની શીરીન એમજ સગાંઓની નિંદા કરતીતી. મારા
સોલી કાકાની શીરીન ! આલખી કેની ?

નાજાં અને જર—આલખી ! આલખી ! પેલી બઠકી બલા !

ભીખી—હોવે ! જોવતો ખરાં ! પોતે આઠલી સરખી વેંગણા જેવી
ઠીંમણી ને વળી ખીજાંપર ટીકા કરવા નિકલી.

ચાન—એ શીરીનના ગાલપર કાલો ડાઘ રાનો છે ભીખીમાય !

ભીખી—સહૈયડનું આહું છે તેને એની માએ—

ખેજુ—તમારી કાકીએ !—

ભીખી—હા, તેવજો ખુબસુરતીનો તલ થોકી બેસાડયો.

કરામ—તારતાર દેરાની ખૂબસુરત આરતોના ગાલપર તલ હોયછ
તે સાંબલ્યું હોશે તે પોતાની દીકરીને લાયુ પાડ્યું. એ વિષે હાઈજની એક
મજલ છેની ? જરા મા દીકરા ચાન.

ચાનજી—(ગાયછે) “અગર આં તૂફ શીરાજી બદસ્તારદ હો મારા
બખાલે હીંદુ યરા બક્ષમ સમરકંદો ખોખારારા.”

ભીખી—તારે આ તારતારની આરતોના તલ તે મારી શીરીનના
ગાલપર ક્યાંથી આવે ? જોયો માય ! માથે પડેલી દીકરીઓના મા
બાપને એવા ધડેલાજતો.

જર—એતો તારતાર દેરાથી આવી કેની તેથી ગાલપર તલ લેતી આવી. તમારી કાકાની શીરીન કેની તે પોતાના એહરાપર દેશે દેરાની ધધાણી રાખેછ જો.

ભીખી—ખરાખર! મરેરે જરી તુંતો કેવા હસવાના બાવ પા-
ઉછ! વાહં કાકાની શીરીનના ગાલપર કીયાં કીયાં ગામ કુટી નિકલ્યાંછ?
એકતો તારતારનો તલ—

જર—ને મલખારના હોઠ.

ચાનજી—ને મલખ આંખ.

નાજાં—ને ચીનાઈ નાક.

કુરામ—ને કારામીરી નેણ.

જર—ને ખંગાલી જીભ.

નાજાં—ને મખઈ દાંત.

ચાન—ને આફરીકન ખાલ.

જર—ને અરખી દાહડી.

કુરામ—ટુકમાં કહીચે તો ભીખીમાય તમારા કાકાની શીરીનનો ઘાઠ ઘટમ કેની તે એક રાજની દરખાર જેવાછે જેમાં દેશે દેરાના એલ-ચીએ આવીને સલાહસંપજથી ખેસેછ પણ પેટમાં તો આવડી છરી!

ભીખી—નહી રે વાય! શીરીનનુ નાક અને દાહડી એ બે વચે તો એટલી દોસ્તી છે કે વધતાં વધતાં એકેકને મળી જશે.

ખેજી—ભીખીમાય ભીખીમાય, હવે ખસ કરો. તમારા કાકાની શીરીન જે બિચારી આજે તમારી ખત્રીસીમાં ચવાધ ચાલીછ તે મારી સગી થાયછ. વાસતે હું કહુંછ કે તમે તેની એટલી બધી તારીફ ના કરો.

ભીખી—વાયવાય ખેજીબાવા. હું કાંઈ તેની ગીનીસગીનીસ કહુંછ કે?

જર—માય મારા ખેજનજીતો કોઈનાળી ધેરનીવાત કરવા દેતાજ નથી. એવણું જો આજનું હોય કેની તો એવણુ તો સરકારમાં ધારે પસાર કરાવી કોઈનીળી વાત કરવા સાહં આપણને સજ્જ કરાવે.

ખેજી—ખરેખર. હું ચાહુંછ કે નિંદાખોશનો ધારાથી અટકાવ થાય. અગરજો લોકો સમજે કે કોઈની આખરે લુટવી એ કોઈનો ધનમાલ લુટવા કરતાં પણ અજીમ ગુનાહ છે તો એકેકની મારામારીનો અટકાવ જેમ ધારાથી થાયછ તેમજ એકેકની તારીમારીનો પણ ધારાથી અટકાવ થાય, કે જેથી ધણા આખરેદારે ખેઆખરે થતા અટકે અને ધણાં નિર્દોશ નરનારીઓની પવિત્ર લાજનો ખગાવ થાય.

નાળું—તમારા જેવા બલીયજ બધા હોય, બેજીઆવા, તો પછી ધારાળી અંધાય. તમે તો નહીં હસો કે નહીં હસાવો તેમાના છે. તમે કોઈની મરાખરી કરેાળી નહીં ને કરવા દેવોળી નહીં.

ભીખી—પણ, બેજીઆવા, વાતો ઉભી કરે તેને સજા કરે. જે ધણી સાંભલેલી વાત અમસથી કેહતાં હોય તેનેળી શું તમે દંડશેડે? ચાલો! ચાલો!

બેજી—અજબતાં. ચોરી કરનાર અને કરાવનાર, ખોટા સિક્કા, ખતાવનાર અને ચલાવનાર બેહુને ધારે શિક્ષા કરેછ. તો સંસારના વેહવારમાં નિંદાના સિક્કા પાડનારને પકડી તે સિક્કાનું ચલણ ચલાવનારને શા વાસતે છોડી દેવા જોઈયે?

(માણકલાજ આવેછે, તે બેજીઆવા સાથ વાત કરેછે.)

બેજી—જાલકાકા તૈયાર છે! તેડેછ? ચાલ, ત્યારે તો હું આવુંછ.

ભીખી—બેજીશેઠ કાંહાં સિધારેછ?

બેજી—મને એક અગતના કામસર જવું પડેછ. પણ હું મારી આખર પછવાડે મુકી જાવુંછ. જરી તું બધાંની સાથેજ આવજે. ગુલાં કાંહાં છે? હા! બાગમાં બેહલુભાઈ સાથે કરેછ. ત્યારે તો હું ખુશી છું. મારો બેહલુ એને બે શિખામણ સારીજ દેશે. પણ તમે લોકો અહીં બેસીજ રહેશો કે જરા કરશો?

ધણાજણ—ચાલો ચાલો આપણે કરીયે. (સધલાં જાયછે.)

(બેહલુભાઈ અને ગુલાં આવેછે.)

બેહલુ—ગુલાં તુ જુલેછ. બોદાવંદતાજાની બક્ષેરાથી એ લોકોનો હસમુખો સ્વભાવ બે ઘડી વાતો કરી ગમત મેળવેછ. ખીજું શું? દાદારની આપેલી ન્યામત ધિક્કારવી નહીં જોઈયે? તું એ લોકોને ધિક્કારેછ તેથી બલીયજમાં ખપેછ.

ગુલાં—જે લોકોએ આપણો કથો વાંક કાઢેલો નહીં તે લોકોની ખામી ધ્યા જૂજ ઉપર આપણે ગમત મેલવવી એ જો દાદારની ન્યામત હોયતો હું છું તે કરતાંની બોદા મને બમની બલીયજ ખતાવેતો સારું.

બેહલુ—પણ એ લોકો કોઈનું અદેખાઈથી ખરું બોલતાં નથી.

ગુલાં—ત્યારે તો એ લોકોના અપરાધ વધારે ધિક્કારવાજોગ છે. કાંએકે જેઓ માત્ર પોતાના શેખ સારું ખીજને કસા પણ વેરભાવ વગર વગોવે તેઓ અસજ જાતેજ નીચ હોવાં જોઈયે.

બેહુલુ—આફરીન યુલાં! તારી અફલ ઉપર હું હક દાદારના શોકર યુભરંછ! પણ કુખી એટલોજ છું કે તું ખીજઓનું હીત આટલું બધું હૈડ ધરંછ ત્યારે મારોજ ખ્યાર તું ના પાડેછ?

યુલાં—બેહુલુભાઈ, વખી તમે મારી આગળ એ વાત કીધી? મેં તમોને ના કહ્યુંની?

બેહુલુ—આહા! યુલાં તું મારું આ અપમાન અને બેજુબાવાની આવી ના ફરમાની કદી નહી કરતે પણ મારા લુછા ભાઈ દાદીને હજી તેં વાહલો કીધોછ તેથીજ—

યુલાં—ચૂપ રહો! ચૂપ રહો! શું હું દાદીને અદરાઈ નથી? થાદ રાખજો કે તે બિચારા કમનસીબ જુવાનના પૈસા જવાથી તેના ભાઈનો ખ્યાર ગયોછ પણ તેટલા મોટે તેની ગરીબીમાં મારી ગરીબની દયા તેણે જોહી નથી. (બેસેછે.)

બેહુલુ—(તેની આગળ યુઠણપર પડીને) નહી યુલાં. તું મને એમ તુચ્છકાર ના. હું કસમ ખાઈને—(સ્વગત) અરર! નખોદ! કોણ? જરી? (જરખાઈ અચબૂચ આવી લાગેછે) (મોટે) પરવરદેગાર! પણ નહી યુલાં. હું તુને કહુંછ કે હું તુને આડી ચાલ અલાવવા નહી દધરા. જો જરખાઈ!—

યુલાં—જરખાઈ?

જર—(સ્વગત) જરખાઈ?

બેહુલુ—હા. જરખાઈ તેવણને હું માન આપુંછ અને તેથી બેજુબાવાને શક જાય એવી તુ ચાલ—

જર—શું છે? શું છે? યુલાં તુને ભીખીમાય તેડેછ. (યુલાં જાયછે.)

બેહુલુ—પરવરદેગાર તારો આસરો! (ચાલીજવા માડેછે.)

જર—અંહી આવો! હે પરવરદેગાર વાળા! વખી એ શું પરવરદેગારને કગવાના ઢોંગ લગાવ્યાછ?

બેહુલુ—શું દાદાર હોરમજદની બક્ષેશ કે તમે આવી લાગ્યાં જરખાઈ! આપણ વચેની વધતી જતી સલાહ સંપજ એ કુકતીથી દેખી શકતી નથી. તે બેજુબાવાને કહી આપવાની બોહોસ કરતી હતી અને હું તેને કાલાવાલા કરી સમજવતો હતો, તેટલામાં ખોદાનું ચાહવું થયું અને તમે કટોકટ વખતસર ઝટોઝટ આવી લાગ્યાં. દાદાર રાખનાર છે.

જર—ત્યારે કોઈને સમજવા સાર તમોને [યુઠણ મડીચે પડવાનો ધારો હજી! હં!

બેહલુ—જાદાના હુકમથી ખચ્ચુંજ કેની ? મેં જોયું કે જરા બપોડા કરે તો એ વધારે સમજે અને તે ખંને જાહાનનો ખાવિદ જે સમજું જોયછ તે સાહેદ છે કે તમારાં બલાંની ખાતર એ છોકરીને વારવામાં હું ફતેહમંદ થયોછ.

જર—વારું હશે હશે ! તમે દાદારની સાહેદી પુરાવોછ તેને હું પુછવા જવું ત્યારેજ તો.

બેહલુ—પણ વાહલાં જરખાઈ, તમે મારેા નવો ઝ્યારડો જોવા ઝ્યાર આવશો ? તે પરવરના પાક નામથી મારી કીમતી ચોપડીએ હું સમ્મલી ગોઠવી રહ્યોછ. એક દાહડે એકાંતપણે મારા ઝ્યારડામાં એકલાંજ તે જોવા આવો તો મને મોટું માન ગણાશે.

જર—બેહલુભાઈ સાંભલો ! તમે આહોછ તેમ તમારા ઝ્યારડામાં એકાંત વખતે મારે એકલી આવવાનું કામ ખોટું અને અણધરું છે. તમારા મનમાં શું છે તે હું જાણતી નથી. પણ હું એટલું જાણુછ કે ધરડા વરને જીવાન ખાપડીએ પરણવાના અમારાં કળેડાંને લીધે સદાના કજીયા કંકાસનો જે ફજોતો થાયછ તેમાં તમે મારા કુખમાં દયા કરી મને સારી સલાહ આપોછ એટલોજ મારી ને તમારી વચે વેહવાર છે. મને લાગેછ કે તમારી મતલબ એથી વધારે વેહવારનીછે. પણ યાદ રાખજો કે જેજનજીના જીલમ ઈયા કંકાસ મને ગમે એટલી ચીહીડ અહડાવે તોપણ હું તે ખારતી મારી કાંઈપણ આડે રસતે જનાર નથી.

બેહલુ—અરહક કહ્યું. ધણું બેહતર છે. પણ પેલાં ભીખીમાયનો ડાલો આપણી તરફજ તીકેલો છે. ચાલો આપણે આપણા સોખનીએને જઈ મળીયે નહીતો કે તેએ આપણા ઉપર શક લઈ જશે. તમે વેહલાં જવો જરખાઈ. હું પાછળથી આવીશ. આપણ છુટાં છુટાં જાયેતો બેહતર.

જર—ફિકર નહી. જાંહાં સુધી દીલ સાફ, દામાન પાક અને દયાનત નેક હશે તાંહાં સુધી મને કોઈથી ખીહવાનું નથી. કોઈને સમજવવા સારું મને યુઠણ મડીયે પડવાની જરૂર પડતી નથી, બેહલી ગુરદાભાઈ.

(જતી રહેછે.)

બેહલુ—બેહલુભાઈ ! વાત તો બેહકી જો ! દાનાઈનું ડાલ ધાલવા છતાં આ ઝ્યારતોમાં કાંઈ આખરે વધતી નથી. આખરના દેખાવ છતાં આખરે ખોહવાતીજ જાયછ. દાદીની નિંદાની મારી મતલબને મોટે જે નિંદાખોરને હું અહડાવી આપુંછ તેજ લોકો મારી આખરનું ગાખરં રખે કાહડી આપે ! પરવરદેગાર તારો આશો.

(જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ખેત્રુખાવાના ખંગલામાં એક ઝારડા. ખેત્રુખાવા અને જલકાકા.

ખેત્રુ—જલકાકા મારવાડીમાં પસાર થવું હોયતો જેમ અને તેમ મોઢા થજો, જેમ વધારે નિમ્નથો તેમ પાકા મારવાડીમાં અપથો.

(માણુકલાલ પોશાક વગેરે લઈ આવેછે.)

જાલ—કેમ મેહતા? પોશાક લાવ્યો? ચાલ, લાવ પેહરાવ.

માણુક—આપ પાચચા ખોશીને આ ઘાતું ખાંધથો.

ખેત્રુ—ઘાતું તો મેલું જોઈયે હો. ધીનુ ગગડું ઘાતું જોઈયે.

પણુ ઘાતું તો પાછું છુટી ગયું! હા હા હા હા!

જાલ—હવે પાઘડી લાવ પણ કોઈના પસીનાની તો નથી કે? અંદર જૂ પૂ તો નથી? (માણુકલાલ પાઘડી આપેછે.)

માણુક—આપને માટે તદત નવી લાવ્યોછું. જરા વાલ આગળ કરીને પેહરથો મુરખી. (અંગરખો લાવીને) અને હવે આ ડગલો કાહડીને આ અંગરખો પેહરથો.

જાલ—(પેહરતાં) વારં મેહતા, દાદીપાસેથી વીસ ટકા બાજ માયું તો બસ કે?

માણુક—બાપજી! બાપજી! ત્યારે તો આપ અચીત પકડાઈ જથો. બાપ મુવે બમણાની ચીઠી અને ઝોછામાં ઝોછા ચાલીસ ટકા બાજ માગથો તોજ મારવાડીમાં અપથો.

ખેત્રુ—અને તેખી ધરાક ગરજાઉ નહી હોય તો. નહીતો કે હૈંસીથી નેવું ટકા. પણ વાહ જલકાકા! હવેતો નચ્ચો મારવાડી!

જાલ—(મારવાડીની નકલ કરતાં) હવે નચ્ચો ઉમો હુકો મારવાડી થીઆ હે? મોઢોકલાલ હે. મુજો સરીખો ખીજો કોઝે નો દીડો હે.

ખેત્રુ—અરે પણ મારવાડીને મોજાં ખૂટ હોયકે? હા, હા, જલકાકા તમે સુધારાવાલા મારવાડી થાવો. આજના જમાનામાં તો ખૂટ મોજાં પેહચાં એટલે સુધરેલા થયા.

જાલ—છટ! છટ! મેહતા, તુંખી યાદ નથી રાખતો. અરે! બુધ્યો! ગુજરાતીમાં બોલાઈ ગયું (નકલ કરીને) આધ્યો મોઢોકલાલ બુધ્યો હે. ખુટો ધસટાકીયો શું કોમ પેહનો હે?

ખેત્રુ—અરે પણ દાદી આગળથી એમ ગુજરાતીમાં બોલી દેથો કે? હે! રપેત ખતાસા!

જાન—કાને યુજરાતી બોલ્યો હે! મોરવાડ દેશકો ગોલવાડીયો મોરવાડો આવ્યો હે! લીખા પોતા કેરો ચોપડો કાઢો મુક્યો હે?

(માણુકલાલ ચોપડો લાવેછે તે ખગલમાં મારેછે અને એક સેલો ખાંધ પર મારેછે.)

માણુક—હવે કાનમાં એક વાલી અને હાથે સોનેરી કડાં રહ્યાં.

બેન્જુ—હાહા. લાવ મેહતા. આતો સ્પેત પ્તાસા! અથવા ધી લરે ધી! જેવો મોરવાડી લાગેછ. (માણુકલાલ ધરેણા પેહરાવેછે.) હવેતો નકરો સટાખજનરનો લાલાજી. (નકલ કરી) હે લાલાજી! લાલાજી! અફીણકો ભાવ કીતો રખ્યો હે! પણ એહો! સામેથી મારી યુલાં આવેછ.

જાન—ચ્લો. ચ્લો! હે માણુકલાલ ચ્લો. વેલ વિત્યો ગયો હે.

(જાનકાકા અને માણુકલાલ જાયછે.)

બેન્જુ—(એકલો) શી શી નિંદા ચાલીછ! વળી વાત ચાલીછ તે શું ખરી હશે કે આલુછો દાદી અને મારી જરી—? કેહ કેળે કાગળો પકડાયાંછ. હોય તો નહી. એ બે જણાં વચે પ્યાર ખાત્રે એ બનેજ નહી. પણ વાત ધૂમ ફેલાઈછ. આ માણુકલાલ વહીક નાજાંમાંય નસકોરાંના કોઈ સગા રસતમથી સાંભલી આવ્યો. છટ છટ હું તો નથી માનતો કે મારી જરી મને આહવાનું મુકીને ખીજીગમ દીલ લગાડે. (યુલાં આવેછે) કેમ યુલાં એકલી આવી? સાથે બેહલુભાઈ નહી મળે?

યુલાં—બેહલુભાઈ તો ખીજી ગમ રાકાયાછે જી.

બેન્જુ—હું ઘણો ખુરા છું, યુલાં, કે આજે ખાગમાં તું બેહલુભાઈ સાથ ફરતી હતી. કેમ હવે તારી ખાતરી થઈ યુલાં કે એ ફરેસતાઈ ખરાજતનો જીવાત જતે એક અમીર જેવો અસરાઈ છે? તે તારો વર થવાને લાયક છે.

યુલાં—મુરખખી બેજીઆવા તમારી બોહસને લીધે મને બોલવાની અંતે ફરજ પડેછ તે માફ કરશે કે અગરજો હું કદી પણ મારી પસંદગી વાપરું તો બેહલુભાઈ ઉપર તે પસંદગી કદી નહી ઉતરશે.

બેન્જુ—નહી? ત્યારે તુ મારો હુકમ તોડી આ દીલ બેહલાવનાર બેહલીને બદલે બદમાશ દાદીની લુછાઈ લફંગાઈ પરજ લોભાશે કે? હું?

યુલાં—હું તે કમનસીબ દાદી વિષે એક બોલ બોલી નથી. બેજીઆવા દાદીની લુછાઈએને લીધે તેની સાથ કશે પણ વેહવાર રાખવાની તમે મને બ્યારથી મના કીધીછ ત્યારથી મેં તેની સાથ ચીડીથી ધ્યા મો-

હડેથી એકવાર પણ વેહવાર રાખ્યો નથી. તે લુછો લફંગો છે, તે ઉપરથી તમારા કેહવાથી મેં તેને જરા પણ પ્યાર બતાવવો બંધ કીધો. પણ શું તેના ઉપર ક્રૂરતા દયા કરવાના મારા હકથી પણ તમે મને અટકાવશો ?

બેન્જુ—કબૂલ છે ત્યારે. એ લુછા ઉપર તું દયા કર. પણ પરણવાની પસંદગી તો વધારે સારા માણસ પર કર.

ગુલાં—પણ તે આ બેહલુબાઈ નહી.

બેન્જુ—હવે આ હઠ નહી ? જાંધી બુદ્ધિની કમચમકલ હડીલી છોકરી ! નિકલ મારી આગળથી ! હું તારો સગો બાપ નથી તેથી કરીને તારી નાકરમાની ચાલવા દઈશ એમ સમજતી ના.

ગુલાં—તમાને મારા ઉપર ખફા થવાનું એક પણ વાજખી કારણ હું આપીરા નહી. (જતી રેહછે.)

બેન્જુ—હવે આ તે કુટેલાં કરમના ભોગ નહી ? બધાંજ મારી સાંમે થયે ? રહ્યો સહ્યો આ હુકતીનાં બાપનેખી કોઈ ખીજે દોસ્ત મળ્યો નહી કે એ વેઠ મારે માથે નાખી ગયો ? આમખા એ વેઠ સોંપવાજ તે મારી બોહોસપર મરી ગયો !

જર—(અંદરથી ગાતી ગાતી) “મારાંરે સ્વામિ બોલોની વાહલા, મારાંરે સ્વામિ બોલોની વાહલા.”

બેન્જુ—(હર્ષથી)આ! મારી જરી આવેછ ! આજે ખુશીમાંજ છેહો !

જર—(અંદરથી ગાયછે) “પેલીરે થમને હું પેરમાં બમતી, ખીજરે કોઈની વાત નથી ગમતી.”

બેન્જુ—આહા ! મને છેડતી નથી ત્યારે કેવી મીડી લાગેછ !

જર—(અંદરથી ગાયછે) “મારાંરે સ્વામિ” ઇત્યાદી.

બેન્જુ—વાહવા ! વાહરે વાહ ! તારો કોમળ રાસેદ ! એક જરાકજ મને ચાહે તો હું કેવો સુખી ! કાંઈ નહીતો એ એટલીજ સુધરે કે હમણા જલકાકા સીનથી આવેલા છે તેટલીજ વાર સુલેહ સંપજ રાખે તો બસ ! (જરખાઈ આવેછે.)

જર—વાય બેજનજી, એ તમે શું કીધું ?

બેન્જુ—વળી શું કીધું ?

જર—એ પેલી ગુલાંને છેડી કાં ? તમે મારી સાથે કજીયાના વેહવાર રાખ્યો તો બલે, પણ એજ વેહવાર ખીજખો સાથ તમે રાખ્યો તો પછી મારા કજીયાના ભાર શા ? કજીયો તો આપણ વચેનો પ્યાર, તે

પેહવાર તમે ખીજાં સાથ રાખો તે હું નહીં દેખું જો! નહીં દેખું! (હસી પડે છે) હા! હા! હા! હા!

બેનુ—આહા જરી! આપણ વચે મુદ્દલ કશયો નહીં થાય એખી તારાજ હાથમા છે?

જર—નહી! તમારા હાથમા છે.

બેનુ—પણ તું મને ચીહીડવે તો હું ચીહીરડાઉ નહીં?

જર—નહી. માટીડાને ચીહીરડાવું કેવું? હા! હા! હા! હા!

બેનુ—તું ચાહેતો મને સદાનો ખૂરા રાખી શકે. આપણે બડતાં નથી ત્યારે ધણી ધણીયાણીનું જોડું કેવું મળેનું શોભી રહેછ! ચાલ આવ, બેસ મારી પાસે.

જર—તમે હમણાં તો ધણાજ યંડા રેહજો હોં બેજનજી! ધણાજ ખૂરા રેહજો! વાહલા ધણી.

બેનુ—વાહલા ધણી! આહા! કેવો ખ્યાર! હું ખૂરા ને યંડા મિજનજનોજ છું! હોંકે મારા જડાવ!

જર—ખરેખર? તમે ખૂરા છો? ત્યારે તો બેજનજી મને એક પાનસો રૂપીયા આપો.

બેનુ—પાનસો રૂપીયા! ત્યારે શું પૈસા આપું તોજ તું તાહડી મીઠી રેહકે? તારું સુખ પાનસો પાનસો રૂપીયે વેચાતું લેતાં કેમ પાલવે?

જર—નહી. હું એમ કહુંછ કે તમે ખૂરા મિજનજમાં છો તો બાવો પાનસો રૂપીયા આપીને સામેત કરો.

બેનુ—ને નહીં આપુંતો ખૂરા મિજનજનો નહીં કેહવાજ કે?

જર—જોવ! આપો! વળી! વાહલા બેનુ! મરી જાવું તમારી પરથી!

બેનુ—તું મને સુખી કરે તો રૂપીયા શી ખિરાદમાં છે? જાણ. તારા ખૂરા મિજનજ પર હું ખુરખાન! (ગજવામાંથી થેલી કાહડીને નોટા ગણી આપે છે) પણ એ રૂપયાનું બ્યાજ?

જર—(પોતાનો હાથ આપી) બ્યાજમાં મારા ખ્યારનું આ વચન.

બેનુ—(તેના હાથને એક બોસો લઈ) આહા! હું કેવો સુખી! તારી ઉપર મારી દાનત ફીદા છે. હું તારે નામનું એકદમ ટરસ્ટ કરુંછ. તું જીવશે ત્યાં વેર બેકુ ખાશે ને મોજમજાહ કસ્યા કરશે. પણ જરી, આપણો બધો બધે એમ સુખમાં જશે કે? હં?

જર—જેમ તમારી મરજી. તમે જો ક'યુલ કરો કે ક'જીયો કરતાં અંતે તમેજ પેહલા થાકયા તો પછી આપણો ક'જીયો ક્યારે અંધ પાડવો તે વિષે મને કશી દરકાર નથી.

બેજી—ચાલ, ત્યારે, આજ પછી આપણા ઘેરમાંથી કંકાસનું મોહડું કાઢું!

જર—આમીન! હવે કેવા મજેના લાગોછ મારા ધણેતર ધણી! અરૂં કહુંછ, ખૂરામિજાજ તમેને કેવો છાજેછ! આપણે પરણ્યા અગાઉ તમે જેવા મને દેખાતાતા કેની તેવાજ આજે દેખાવોછ. તમે તે વખતે કેવી મને હસાવી રમાડીને રાજી રાખતાતા! અને હું જે માયું તે મને આપી દેતાતા! અને ઘરડે ઘડપણ મારી આગળ જીવાન દેખાવાનું ડાળ દમામ કરતાતા! અને તમારા પૈસાની આસાપર તમે ઘરડાને હું પરણું તે વિષે મારા આપના કાળાવાળા કરતા હતા! —

બેજી—અને તું પણ મારા પૈસાપર કેવી તપેલી હતી! તારો બાપ પણ તુને મારી સાથ પરણાવાને મારા કાળાવાળા કરતોતો! —

જર—અને લોકો તમેને ધરડાં ધુવડ કેહતાતા, ત્યારે હું તમારો બચાવ કરતીતી અને મારી મામી મેહરી મોઘરી તમારે હાથ મારા ફસવા ઉપર હસતાં કે પોતાના બાપ જેટલી ઉમરના જુદા જુબખને બસ થઈ, ત્યારે હું કેહતી કે “ચાલો, ચાલો હશે, મેહરી મામી, મારો વરતો હીરા માતીનો છે, ને જુદા જુબખ કેમ છે! એજ મને સુખ આપશે.”

બેજી—અને તેમજ થશે મારા જનન. આજ પછી આપણા સરખું સુખી જોડું આખી દુનીયામાં શોધું નહી જડશે, મારી જાની જર!

જર—ને કદી આપણે લડીશું વહડીશું નહી?

બેજી—અરે! જરા મત ફેરવી નહી મારાં કલેજાં! પણ એટલુજ, વાહલી જર, કે તુને જરા તારો મિજાજ સંભાલવો પડશે. કેમકે તું જાણેછ તો ખરી, મારાં જીગર, કે જ્યારેખી આપણુ વચે ક'જીયો થાયછ, ત્યારે પેહલી છેડતી તારી હોયછ. નહી મારા જડાવ?

જર—નહી. અંહી તમે બુલોછો, વાહલા ધણી. પેહલી છેડતીતો તમારીજ હોયછ.

બેજી—હં! હં! સંભાલ વાહલી જર. એમ એકેકની બૂલ બાંજતાંજ ક'જીયો લઈ ઉઠેછતો?

જર—ત્યારે તમેજ સંભાલો મારાં જીગર. તમે ના છેડતી શોધો.

બેનુ—હૈ! જો હવે! કોણ છીટાં ઘેરિય, મારા જનન? જો ચીજથી
હું ચીહીરડાવુંછ તેજ ચીજ તું પાછી કરેછ.

જર—નહી બેજનજી! તમે ગળે ના પડા! તમે મારા ઉપર
અમથા અમથા ચીહીરડાવા તો—

બેનુ—જોજે હું જરી! તું પાછો કજીયો રાફે કરેછ હું!

જર—હું કજીયો કરતી નથી. પણ જો તમેજ જરા જરામાં
અચ્ચાંતી પેટે—

બેનુ—હૈ! સહયુગું (ઉઠી જાયછે) હવે એ કોણથી સર થયું?
કહોનીજી?

જર—તમારીથી. ખીજ કોણથી? હું એક બોલખી બોલી? તમે
છેડતી લઈ ઉડ્યા. તમારો સ્વભાવ બલેરે!

બેનુ—અરે તારો સ્વભાવ બલે તારો! સમજી કેની?

જર—તમે બરાબર મારી મામી મેહરી મોઢરીએ કહ્યું તેવાજ છે.

બેનુ—તારી મેહરી મામીના કોણ બાર રાખેછ? તારી મામી
તો રાંડ પેલી ધાંચણ છે.

જર—ને તમે ગધા છો. છુટા છુખખ. ધાંચણ તમારી બેહન,
ધાંચણ તમારી માસી, કાકી, કુઈ જો હોય તે. બિચારી મારી મેહરી મા-
મીને નકામી ગાળ દેવોછ?

બેનુ—અરે તારે નખાદ થાયરે! મારી ઈલ પીલ વોઈ કાહડી!
હવે તો મારો જીવ જાય તોપણ તારી સાથ ફરી સુલેહ નહી કરે.

જર—બાર પડયાછ. અંહી કોણ બેસી રહયુંછ? સુલેહ નહી
કરે તો વધારે સારું.

બેનુ—હૈ! હું જાણ્યછની કે તુને તો એવુંજ જોઈયેછ. તુને મારી
કશી અડજ નહી હતી, અને તોપણ મારા ભોગ લાગ્યા કે હું તુને પરણ્યો.

જર—હું પણ પરણીને પસ્તાઉંછ. હું તમારી સાથે હેમક બનીછ.

બેનુ—રાંડ ખીલીમોરીયન કોકટ! રાંડ લેવટામારે! રાંડ રીજ-
રદી ને પીજરદી! હું નહી હતે તો પાણી બરીને મરતે!

જર—ગળેપડુ ધરડા! ધરડાં ધ્રુવડ! હું નહી હતે તો આખરના
કાંકરા વરાઈ જતે!

બેનુ—કાબા કતીજ! તુને પરણ્યુંતું કોણ? બલા બલા ગામ-
ડીયા જીવાનોએ તુને ધિક્કારી કાહડી તોપણ મેં તુને કબૂલ રાખી.

જર—જુદા બાઈસ, તે તો જીવને પુછો. તમે સાઠ વરસના ડાસા થયા છતાં કોઈ તમને પરણ્યું નહીં.

બેજુ—બણ્યું! બણ્યું! બેસ મુગી મુગી! તું બુખેમરતી, બિ-
ખારી માખાપતી છોકરીથી સારી આશા રખાયજ નહીં. તારે વાસતે મેં
સાંબળ્યું તે હું નહીં માનતોતો, પણ હવે બધું માનુંછ. પેલો સુછો દાદી
ને તું રાંડ કાઠા—

જર—હં! હં! મોહડું સંભાળો! જીભના નખ લેવડાવો! વગર
કારણે મારા ઉપર વેહમ લાવશે તો હું જતી રહીશ!

બેજુ—ઠીક છે. જા જીદી રેહ. હું તુને પગાર આપી જીદી રા-
ખીશ! છુટા છેડા કરીશ! અને મારા જેવા ખીજા જુદા જીવજો જીવાન
ખાયડી કરતા હશે તેમને મારો જીવતો ધડા આપીશ.

જર—કપૂજ છે, કપૂજ છે. અંતે આપણે એકમત થયાં તો હવે
એ એકમત ફેરવીશું નહીં. પણ તમને હમણાં કંટો બરાયલો છે, તો
હાલતો હું જાણુંછ, મારા ધરડાજી. હી! હી! હી! (ચીહીડવીને જાયછે.)

બેજુ—નકર જાણે બચ્યું! આટલું બધું કહ્યું પણ મનમાં કાંઈ
મળે નહીં. બસ હસતી ને હસતીજ! નાદાન તે નાદાન! હજી બચ્યુંજ
છે કેતી? (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

દાડમખાગનું દિવાનખાનું. નાચની મીજલરા. તાપફે વચમાં બેસી
ગાયછે. આસપાસ કોચ અને ખુરશીઓ ઉપર દાદી, સોલી,
દોલી, ફૂલી, નસલી અને ખીજા દોસ્તો.

કનચની—(ગાયછે) “જાને મન જાને મન જાને મન જાને મન
કરકે તનહા મુજે દોસ્તે ગુલકામ ગયા,
બ માલુમ શોક મયા તાકતે આરામ ગયા,”

થોડા જાણુ—વાહુવા! સરકાર વાહુવા!

ખીજા થોડા—રાખારા! બલે બલે!

દાદી—ઓ! બલેયાં લઉ! ઉસતાદજી વાહવા!

કનચની—(ગાયછે) “જાને મન જાને મન” ઇત્યાદી.

દાદી—હુરરે! હુરરે! રાખારા! બનુજાન આજ તો આપકા ગાના
ખોત હમદા બન રહ્યા. “જાને મન, જાને મન, જાને મન, જાને મન”
(પોતે ગાયછે અને નાચેછે.)

થોડાક—વાહવા ! વાહવા ! લે ખીજો ! લે ખીજો !

દાદી—(નાચતો નાચતો) ઐ કોણ બોલ્યું ? દોલીકે ? લે ખીજો ?
લાવ ખીજો ! લાવ ખીજો ! સોલા, લાવ ખીજો, નાક સુકાયછ.

સોલો—(અંદરથી) જો ! લાથો સાખ !

દોલી—વળી દારનો દાર આધ્યો કે ? મુવા તમે ગાયનના સાંબલતા !
ખનુજી તુમ ગાવ અમારી પાસ. મેં આપકી આગુ આ બેઠતા હું.

દાદી—હં ! હં ! હં ! ખરડ્યા પગ ગલીઆ વેર કે ! ઐમ કરીને
પાસે ગયો કે ? સરકાર સંબાધ્યો હો ! અમારા દોસ્ત દોલી ખરા દગાખાજ હય.

કંચની—અમારા મેહરખાન હય.

સોલી—ક્યા ? તો મે તુમારા દોસ્ત નહી ક્યા ?

કંચની—આપ તો અમારા ગળેકા હાર હો.

દોસ્તો—અને હું ? હું ?

કંચની—તુમખી ઐર સખ શેઠ લોક અમારા નિમક પર-
વરશી કરનેવાલા હોજી.

દોલી—ઉસતાદજી રંગ હય ! કેસા કોમલ રાશદ ! જોસી ખાંસલી !
આપકા ગલાકી ક્યા તાશીર ! મેં ફિદા હું.

દાદી—સખેજ જીવ જાયછ. સોલી, દોલીના સખેજ જીવ જાયછ.
પણ મોઠો ગાલો મેળજો હો. (સોલો અને ચાકરો દારના ગ્લાસોની
ત્રે વગેરે લાવેછે. દાર, આર્ધસ વગેરે.)

દાદી—અંહી લાવ પેહલાં ! ઐ તો ન્યામત ! ઐ તો દુધ ! મને
આપ. (પોતાનુ ગ્લાસ ભરીને) દોલી શેઠને આપ ! દોડ !

દોલી—(ચાકરને) મને નથી જોઈતો ખીજ શેઠ લોકને પુછ.

દાદી—(તેની આગળ દોડી જઈને) અરે લેની દોલી ! દાર સાથ
દોલીને વેર હોય નહી. દોલી ને દાર બેહુ દદા પરજ. લે આ તારી ખનુ-
જીની સલામતી.

થોડા દોસ્તો—લે, લે, દોલી ડાહ્યો ના થા ! તું ગાયનનો મોટો ખાં
થયો તો દાર લેની. દાર વગર ગાયનની પરિક્ષા કેમ કરશે ?

દાદી—આપજો બધાંલેયે. ખનુજી, તુમારી સલામતી ! હીપ ! હીપ !

બધા—હુરરે ! હુરરે !

કંચની—(ગાયછે) “રાશમે શેઠે પીનેસે સખી દીલકા આ-
ખ ખુલ જાય.”

દાદી—(નાચે છે અને ગાય છે) “શરામે થોડે પીનેસે” (ઈત્યાદી.)
દોસ્તો—વાહવા! વાહવા! હુરરે! (ગડબડતી વચ્ચે માણુક જાન
જાલકાકાને મારવાડી વેશે લઈ આવે છે.)

જાલ—ધાવાયું! મહત્તા, આ તો છેક જ ફોટું વાળું છે હો!

માણુક—આપ જરા પછવાડે રહો. હું દાદીબાઈને તેડી લાવું.

જાલ—સહુથી વધતું તોફાન એનું છે. અફસોસ! જેના ઉપર
મારાં બવિષની ઉમેદની ધમિરત ઉઠાવેલી તેના આ બુરા હાલ!

દોલી—પણ કેટલાક ઢીચથો? મારે નથી પીવા.

દાદી—લે! બસ લે! આ મારી સલામતી નહીં લેતો? બચડીને
પાઈયું! (દોસ્તો તેના ઉપર ટુટી પડે છે) પીયેછ કે નહીં બચ્યા!

(દાલીને ધપો મારે છે. ગડબડ થાય છે.)

દોલી—કેમ બચ્યા? પાઈ નહીં બેસાતું કે?

(દાદીને ધપો પાછો મારે છે.)

સોલી—(દાલીને મારીને) ત્યારે આ તું લે.

નસલી—(સોલીને મારીને) પણ ત્યારે તું કોણને મટે બાકી રહે છે?
(અરસ પરસ ધપાખાજી ચાલે છે.)

જાલ—(માણુકલાલને) બાપરે! ધપાધપ જાણે કે હથોડા પડે.

દોલી—તમે લોકો નથી ખીસતા? (ઉડવા જાય છે.)

દોસ્તો—હુરરે! હુરરે! નાસો (કેટલાક દોસ્તો હઠી જાય છે તેટ-
લામાં દાદીના આચકાથી સામાણુ ઊંચો વલી ભાગી જાય છે.)

સોલી—સોરતી! સોરતી! સો રૂપીયાની જાન થઈ.

દોલી—લખો દાદીના નામ પર! શકતો આસામી છે!

દાદી—હા હા. લખ લખ. શી ખિરાદ છે? સોજ રૂપીયા કે? લખ.
નવાણું તાંહ બચ્યા સો. (ગડબડ.)

જાલ—(માણુકલાલને) સો રૂપીયા તો ગણત્રીમાં જ નથી જો.
એનો પગાર જ તદન બંધ કરી.

દોસ્તો—દાદી! દાદી! તારી સલામતી! (દાર લેતાં ગડબડ.)

જાલ—(સ્વગત) ચંડાલો દાદીની સલામતી નથી ચાહતા, પણ
ખુદારી ચાહે છે!

દોસ્તો—દાદી! દાદી! હીપ! હીપ! હુરરે!

દાદી—મેં સાઠ રૂપીયે દજનનો અંપીન મંગાવ્યો તે શું નાખી મેળવા કે?

જાન—કોણના બાપની દીવાલી ! મેહતા તું દાદી પાસે જા. હું
પછવાડે બરાઈને સઘલો તમાસો જોવુંછ. (જાયછે.)

માણુક—(દાદીની આગળ જઈ) શેઠ સાહેબ.

દોસ્તો—આવો મેહતાજી ! આવો મેહતાજી !

દાદી—(એક ધપ્પો મારીને) ઓહો ! મેહતા ! આવરે દાસ્ત !
મારા માણુક અને લાલ !

માણુક—અરે શેઠ ! શેઠ !

દાદી—અરે ! તારે શેઠ ગયો જાનમમાં ! અહીં શેઠ કોણ અને
ચાકર કોણ ? (દાર આપેછે) લે થોક, બપો થોક !

માણુક—ના ના ! એકું ! એકું ! ડુ ! ડુ ! વટાલ થાય.

દાદી—કેમ બધા લેયછ કે નહી ? (ધપ્પો મારી) તું માણુક ને લાલ
થઈ લાલમલાલ સરાય હીનેછ ? લે !

માણુક—માફ કરો, સાબ, માફ કરો !

દોલી—પણ તારે શેઠ કોણ છે ? પારસી કે ઢેરા ? તો બલા માણસ
આજે તો હીંદુઓના અડધો ભાગ લેયછ. તું પારસીને તાંદાં બધા
બવ વસીને સરમાયછ શાનો ?

સોલી—અમથો નાકે જીભ લગાડેછ. મારી સાથે એણે ધણી
વખત પીધેલો છે. કેમ દાદી ?

દાદી—અરે પણ એને પુછોની કે આપણે ગુલ-પો રમવા બેસીયેછ
ત્યારે દારૂ પાસામાં રસ વધેછ કે નહી ? બ્યારેની હું પીને રમુંછ ત્યારે
જીતી ઉઠુંછ. ચાલ લે ! પીજા !

માણુક—પણ સાબ, આપે મને કામ બોલાવ્યો છે ને—

દાદી—અરે કામ ગીયું કામદેવ પાસે. પેહલાં પીવાનું કામ પછી
કામ. લેવો ભાઈઓ, મારો મેહતો માણુકલાલ મારો મેહરબાન છે. એની
સલામતી ! હીપ, હીપ, હુરરે ! (માણુકલાલ અને સઘલાઓ પીયેછે.
દોસ્તો સઘલા ગાયન સાંભળવા બેસેછે.)

દાદી—ચાલ હવે કામની વાત કર. શું કેહછ મેહતા ?

માણુક—આપે પેલો મારવાડી સાહુકાર તેજાવ્યો હતો તેને બાવ્ણાંકું.
પાસેના આરજમાં બેસાડ્યો છે.

દાદી—હં ? ચાલ ત્યારે હું આવુંછ.

દોલી—હં ! દાદી દાદી ! ક્યાં જાયછ ?

દાદી—જરા અગતના કામે જઈ હમણાં આવુંછ, દારત દોલી.

દોસ્તો—નહી જવાય ! અમોને મુઝીને જવાય નહી !

બાંજ દોસ્તો—મેહતા, રાત પડી શેઠને ક્યાં બઈ જાયછ ?

એ તો વાત રાક બરેલી છે.

દાદી—હું કેથે જતો નથી. પાસેનાજ આરડામાં મને એક જણ મળવા આવ્યુંછ.

દોલી—તે કોણ છે ? મરદ છે કે આરત ?

થોડાક—કેમ દાદી બા ? તમે તો કરાં એવાં છંદમાં ફરતાજ નથી ને હવે કેમ ? તમે તો કેહજો મારી ગુલાં ને મારીજ ગુલાં.

દાદી—તેઆરતતો નથી પણ મરદ છે અને મરદખીવળી મારવાડી છે.

દોલી—ત્યારે તેને અહીં કાં નહી બોલાવતો ?

દાદી—મને કશી અડચણ નથી. મેહતા તેને અહીં તેડ.

દોસ્તો—અરે બોલાવ ! બોલાવ ! જોઈયે તો ખરા કોણ છે ?

માણુક—શેઠ શેઠ, તે કાંઈ સફેદ જતાસાવાલા નથી. તે તો સાંઠે માણસ છે. મોટો સાહુકાર છે.

દોલી—ત્યારે તારે મનથી અહીં બીજા છે તે કાંઈ ચોરચોર છે કે શું ?

દોસ્તો—બલા માણસ કોઈ તેને છુટી નથી લેવાનું.

માણુક—કાંઈએ નહી. પણ સાખ આવણા પારસી બાઈના ઠઠા મરાખરીથી તેના મનમા માઠું આવે—

દોસ્તો—નહી, નહી, કોઈ મરાખરી નહી કરીશું. બોલાવ, એવા મારવાડી આખરદાર તે કેવાક છે ? (માણુકલાલ જાયછે.)

દાદી—જીવો હે પોરયાઆ ! હું તમે લોકોને તેની સાથ આડી છુટ લેવા નહી દઈશ. કોઈ સારા માણસને તમે અપમાન કરશો તે હું શાંખીરા નહી.

દોલી—પણ તેને જરા દારખાર પુછશે કેની ? તેને ચોખો અંધીન અખાડીશું કે જેથી એ મારવાડી દીલનો ચોખો થાય.

દાદી—નહી. દારથી તો માણસના ગુણ દીપો નીકલેછ અને મારવાડીઆ જો દાર પીવા માંડે તો વધારે મારવાડીપણું કરે.

(માણુકલાલ જલકાકાને બઈ આવેછે.)

માણુક—આવો શેઠ !

દોસ્તો—આવોલાલાજી ! આવોસાહેબ ! બિરાજો ! નાચમાં બિરાજો !

જાલ—જેતો આજ કોમ હે. મારવાડમે રંગ રાગ ઘણો દેખ્યો હે.

દાદી—નહી નહી, શેઠ ખેસો. હં! ચલને દેવો સરકાર! ચલાવો ગાના. આ ગજલ પહેરો, આ! “સદેકે મે તેરે જુલફકે હર તાર તારકે.”

જાલ—(માણુકને) દીકરાજી તો છપનજો! બધા વાગી ચુકેલા છેહો!

કનચની—(ગાય છે) “સદેકે મે તેરે જુલફકે હર તાર તારકે
દસ તારે યુલે અનાર કપા બુદી દારકે.”

દાદી—વાહુવા! શાખાસ! (પોતે પણ ગાવા લાગે છે.) “સદેકે મે.”

દોલી—દાર લાવ! સોલા દાર લાવ! મારવાડી જરા લેશે?
(આકરો દાર લઈ ફરી વલે છે.)

જાલ—શું લેવો હે? દાર મે નો અપ્યો હે! નોજી!

દોસ્તો—અરે લેવોજી! લેવોજી!

દાદી—લેવોજી, તમારી સલામતી!

જાલ—જે માફ કીજો હે. ના ના ના.

દોલી—પણ ત્યારે પાન સોપારી લેવો. તમે પાન ખાવો અમે દાર પીજીયે છીયે. (આકરો પાણી તપક લાવે છે.)

દોલી—લે. દીકરી દાદી, શું ચાહેછ? (ગલાસો બરીને.)

દાદી—ગામના તમામ બાળપણાઓની સલામતી! મારવાડી આપણા મદદગાર મિત્રો છે. એ લોકો વડે આપણું જીવતર છે. ઉમાજી તમારી તમામ મારવાડી જાનની સલામતી! (જલકાકા નમે છે.)

દોલી—બરાબર છે. કમાઈ કરે તે ડાહ્યા કાગડા, અને તે મારવાડી.

દોસ્તો—લેવો લાલાજી! તનદરેસતી! અંહી મળ્યા તો મળ્યા પણ ત્યાં ના મળતા હો! સાહેબજી!

બીજા દોસ્તો—લાલાજી! મીઠો ગારો મેળજો હો! સાહેબજી!
દાવ આવે તો લોહીનું ટીપુંબી નહી મેળો જો! સાહેબજી! તનદરેસતી!

જાલ—એ શેઠ શું બોલ્યો હે?

દાદી—એ તો, સાખ, તમારી સલામતી લીધી. બધા મિત્રો તમને આનંદ ઇછેછ.

સોલી—છાવા પાસે લાકડી એકનો જીવ અરેજો!

જાલ—શોજી? લકરી? મેં નહી લાવ્યો હે.

દોલી—છાવો જામરો હો! માલે ભિયરજો!

જાલ—(માણુકલાલને) નખોદ ગીયાઆ તો આપણનેજ ચોપડો
હો! (નિરો) કયા? દોલી શેઠ શું બોલ્યો હે?

દાદી—નહીજી. એતો અમારી ખાત હય. (દોસ્તોને) અખાડા! કેરા નાકાહોરે! છાસમાવાના ગસમલાંમાં મોસમોતીની માસમાલાએ તેજ બહમન હજારની છેહો.

દોલી—શું બહમન? અરદિએહસત આપતાંખી નહી મળે.

દાદી—છાવાએ આડા અવલા હાય ખૂબ મારલા દોસેછ હો.

જાલ—(માણકલાલને) જાણેકે આપણે સમજતાજ નથીએ!

(મોટે) તમે સો ખાત કીધો હે?

દાદી—નહીજી તમારી સ્તુતી કીની હય. આપ બડે આદમી હો.
(અંદર ગડબડ સંભળાયછે.)

દોસ્તો—ઓ! હો! આઈસક્રીમની ટેબલ મંડાઈ! ચાલો! ચાલો બાઈઓ! દાદી ચાલ!

દાદી—તમે બાઈઓ જાવો. મને આ મારવાડી સાથ જરાવાત કરવી છે. હું તમારી પછવાડે આવુંછ. (દાદી સિવાએ સધલા દોસ્તો જાયછે.)

માણક—સાહેબ એઓ મારવાડી ઉમાલાલ હુકાલાલ છે. ઉમાજી, એઓ મારા શેઠ સુરખી દાદીબાઈ તે—

દાદી—ચૂપ ચૂપ, મેહતા, ટુકમાં પતાવની! ડફાંસ સુકીદે. લાલાજી મારા મેહતા પાસે વાત કરાવીશું તો એ મારી ને તમારી ડફાંસ માસ્યા કરશે ને વાતનો છેડો નહી લાવશે. ખરી વાત શું છે તે હું તમને ટુકમાં ને ટચમાં કહું. હું એક ખાઉ પદાઉ દિવાલીયો છોકરો છું, ને બ્યાં ત્યાંથી બ્યાને નાણા કહડાવુંછ. તમે એક કંજીસ મખીચુસ મારવાડી છો, ને જેને તેને બ્યાનનુ બ્યાન લઈને નાણા ધીરોછ. હું એવા ગધીધું કે નાણા નહી મળે તે કરતાં તમને પચાસ ટકાનું બ્યાન આપવા પસંદ કરુંછ અને તમે એવા પાકા ડગ છો કે જે સો ટકા બ્યાન મળે તો તેખી નિચોવી લેવાને ચુકો નહી. એવા આપણે બેહુ છીયે ને આપણ એકેકને અછી રીતે આલખીયેછ તો હવે વધારે તાજીમ તવાજ વગર આપણે ધંધા ઉપર આવી જાયે.

જાલ—તુમ બડો હુશયાર પારસી હે! બખાણ બખાણ ન કીધો હે!

દાદી—યેહવારની વાતમાં ખોટી વખાણ હું ધિક્કારૂછ. એલેએલું તર ને ફર કહી દેવામાં કાયદો છે.

જાલ—ઠીક હે. તુમને ક્તો રૂપેયો જોઈતો હે?

દાદી—મેં રાતો રાત તમને તસદી આપી તે એટલા મોટે આ મેહતાનો એક મિત્ર મનચેરરાહ બચ્ચાં સાથ બુએ મરેછ, તે બિચારાને

સહવાર ને સહવાર હું મદદ માકળું એમ તેના મારા મળીને પાંચ હજાર રૂપિયા મને આપો. વ્યાજ ૫૦) ૨૬૮.

જાલ—સચો હે. પણ દેખોજી—

દાદી—હા. હા. હું જાણું છું કે પૈસા કહડાવવાને પાછા પૈસા જોઈએ, કાંઈ જામીનગીરી જોઈએ. પણ જોવાની બાઈ, જામીનમાં તો હું પોતેજ અને ખીજું બધું ઘંટા મ ઘંટા ! પણ ઉમાજી, હું કોણનો દીકરો છું તે તમે જાણો છો ?

જાલ—હે. હે. થોડા થોડા ખર્ચ જાણ્યો હે.

દાદી—ત્યારે જુવાની, મારી પાસે એક તાજે ખીલું છે. તે ચીનમાં જાલબાઈ નામનો મારો એક ઘરડો ખર્ચ કાઢે છે. એ ઢાંખરાએ મને દીકરો કરી લીધો છે. છાવા પાસે જખર છાંડે છે અને તે મરથે કેની ત્યારે બધો છાંડે મને આપીને મરવાનો છે. આ માણકલાલ બધું જાણે છે. કેમ ખરું કે ?

માણક—હાજી બધી ખરી વાત છે.

જાલ—મારા કાકાકો ખાત મેં સાંભળ્યો હે. પણ તું કેસો જાણ્યો હે કે તુમને સખ મીળવાનો હે ?

દાદી—બધાં કેહછ કે મારા ઉપર ઢાંખરાનું હેત ધાણું છે. હવે ત્યારે જોવ, ઉમાજી, હું મારા એ બાપ મુવે બમણાની ચીઠી લખી આપું તો બસ ? એમ ના સમજતા કે હું મારા એ મુરખીના મરવાની વાદ જોવું છું. નહી નહી, મારો ઢાંખરો એટલો મેહરખાન છે કે તેનું માત હું ઈછતો નથી. ખરું કહું છું.

જાલ—ને મેં પણ સાચ કેહતો હે કે ઉસકો મવેલો મેં પણ ઈચ્છતો નો હે. પણ તો તો બાપ મુવે બોમણોકો ખાત શો ખપકો હે ? મારો કાકો તો એકસો બરસકો જીતો હે તો મેરો મુદલ કખ મીજે ?

દાદી—શું તમે એમ ધારો છો મારવાડી કે એ મારો ઢાંખરો ઢપવાનોજ નથી ? તે કાંઈ ચીરંજીવ નથી. કાકા અમર કાયાના નથી.

જાલ—એ તો નો હે. પણ એ સાંભળ્યો હે કે મારો કાકો બડા પઠાણ સરીખો જવાન હે.

દાદી—અરે કોણે કહ્યું ? ચીનની હવા બિચારને સદતી નથી. ને ખુદો ખર્ચ થઈ ગયો છે. ઢાંખરો હમણાં ધપે હમણાં ધપે અને આજે મરે તો કાલે બે દાહડા થાય તેવો થઈ રહ્યો છે ને !

જાલ—મેં તો સાંભળ્યો હે કે મારો કાકો ખાત બરરા જીતો હે ?

દાદી—છટ છટ ! ખરું છે કે કાકા નથી મરતા કે નથી માયરે ખાલી કરતા. પણ તોખી હવે એ નહી જીવે. કેહછ કે તે બિચારાના એક-રામાં એટલો ફેરફાર થયોછ કે મારા જેવા સગા વાહજાખી ઓળખી શકે નહી.

જાલ—સચ્ચા હે? તુમ રંગો વાહજો ઓળખ્યો નો હે? હા. હા. હા. હા. (હસેછે.)

દાદી—કેમ લાલાજી તમે હસોછ? મારા જાલકાકા જાલદી મરવાની આશામાં તમેને ગીલગીલાં આવેછ?

જાલ—ના ના ના ના. (હસેછે) હા હા હા હા.

દાદી—નહી શું? તમે જીવોછ કે તે ઢાંખરે જાલદી ઢપે તો તમારાં નાણા જાલદી મળે.

જાલ—હા. હા. હા. હા! પણ મેં તો સાંભલ્યો હે કે તમારે કાકો મેંખઈમેં આતો હે.

દાદી—છટ છટ ! તમારા કરતાં હું વધારે જાણું કેની? જાલકાકા તો આ ઘડી ચીન છે. કેમ મેહતા?

માણુક—સત્ય છે.

જાલ—હોગા. મેરે કચ્છો તુંમ વધુ જાણ્યો હે. પણ એની સતાવાર ખખર મીલ્યો હે. કેમ મેતો?

માણુક—નિશ્ચય ઉમાજી, એમ કેહવાની આપણી સતા ખરી હશે.

જાલ—પણ દાદી શેઠ. એ ખાત છોડ દીધો. અખતો મે પુછ્યો હે કે થાડાસોપૈસાની પેહલે દીધો હે? કૂચ એચો જેમો સોમાન સુમન હે?

માણુક—દાદી શેઠ, ઉમાજીએ અહીં આવતાં આવતાં મને કહી મળ્યુંછે કે આપ એમની પાસે તૃતાતૃત જે નાણું માગો છો તે રાતોરાત એઓ પાસે નથી, પણ પોતાના એક સ્નેહી જોડેથી ઉછીકા કહડાવીને એઓ આપને લાવી આપશે, પણ તે ઓળખીતો ધયાતો કાંઈ રોકડ અથવા તો કાંઈ સામાણ જમીનગીરીમાં માગશે.

જાલ—હંહં, સચ્ચ હે. કૂચ સોમણ નહી તો કૂચખી રોકડ દ્યો.

દાદી—સામાન કોણના આપનો લાવે?

જાલ—મેને સાંભલ્યો કે તમારો આપકો રૂપોકામ ખાત હોતો?

દાદી—રૂપાંકામ? ખરું વચ્ચી સાદીને સાતરે સાત કીધું. આ મેહતો ખરું જાણેછ.

જાન—(મેહતાને) આપરે ! મેહતા, રૂપા કામ બધું સારું ? (દાદીને)
કુચ તમારો આપકો કીતાબો બરી હે ? મને સોંબલ્યો હે. આ ?

દાદી—મારા બેહસતી બાપની કીતાબો બેસી રહી ? અરે તેતો બારે
વાટ થઈબી ગઈ કીયા દાહડાની ? મારા બાપ કીમતી કેતાબખાનુ મુકી
ગયા, પણ હું નાનો હતો ત્યારે શિખ્યો હતો કે દોહત અરચેલી અરબાદ થાયછ
પણ વિદ્યા તો લોકોને આપી દીધેલી વધેછ, વાસતે મેં ધાણું કે આટલી
બધીવિદ્યા મારીજપાસે સંતાડી રાખવાકરતાં બાહાર વેહચી નાખવી મેહતર.

જાન—(માણકલાલને) અફસોસ ! કીતાબો કેવી કીમતી હતી મેહતા.

દાદી—હું બાણુંછ કે મારા બાપનુ કેતાબખાનું મારા ચીનવાલા
કાકાને ધાણું ગમતું હતું. એ ઢાંખરો જો મરવા અગાઉ અહોં આવે કેની
ને આ કેતાબો વેચી નાખેલી જોયકેની તો ઢાંખરો ઝેરે ઝેર ફકેજો.

જાન—(સ્વગત) કમબખત તુને બતાવુંછ (મોટે) પણ
તબતો કુચબી માન નો હે ?

દાદી—કાંઈજ નહી, સિવાએ, જુના, ઉધઈ લાગેતા, કોચરાના
સાલના પોકચરો છે.

જાન—જુના ચિત્રો ક્યો ખપકો ? કિમત કુચ નહી.

દાદી—તે લીલાંઉ કરીને વેચી નાખીયે. જો આવે તે તમારા
દોસ્તના નસીબ. તે લાલાજી તમારે જોઈયે તો વેચી નાખું.

જાન—ચિત્રો કોણકો હે ?

દાદી—મારા બાપદાદાઓની જુની તસવીરો. મારા બાપદાદેથી
ચીનમાં પેહડી ચાલતી આવેલી. તેઓ બધા ચીનમાં પોતાની તસવીરો
ઉતરાવતા. તે પેહડી દર પેહડી આજયુધી સાચવી રાખેલી, પણ તમારે
જોઈયે તો એ પોકચરો હવે કાઢાડી નાખું.

જાન—ક્યા ? બાપદાદેકો બેચી ડાલતો હે ?

દાદી—અરે પૈસા મળે તો એકે એક બાપદાદાને વેચી નાખું.

જાન—બપાવા મમાવા સખ ?

દાદી—અરે બપાવાના બાપનેબી વેચી નાખું. એ ચિત્રોના
ચીકડાં શા ખપના ?

જાન—પણ ક્યા તમારા બાપ બપાવાકી તમને કદર ન કીદો હે ?
મે એસો ખરાબ મારવાડી ન હે કે તુમ મેરી પાસ આપકા લોહી બેચ
ડાલ્યો ને પૈસા લેવે તો રજા ?

દાદી—મિજન ના જોહી દેવો મારવાડી ! મેહતા, આ કોઈ દયાલુ મારવાડીને તું કાંઈથી લાવ્યો ? એતો મારવાડીના નામને ઓટું પાડેછ. મારા હાથ તમે ધણા મારવાડી આસી ગયા પણ એવો કોઈ નહી ?

માણુક—(જનને.) શેઠ ઢાંગ ચાલુ રાખો નહીતો પકડાઈ જશે.

દાદી—મારવાડી તમને તમારા પૈસામાં માલ મળે એટલે બસ. મારા આપદાદાને વેચી નાખ્યું તેમાં તમારા આપદાદાનું શું નષ્ટોદ જાયછ ?

જાલ—ઠીક હે ! બેચ ડાહ્યો ! સખી બેચ ડાહ્યો !

દાદી—ઉમાજી, લીલાંઉમાં બધા પીકચરો તમે લેજો અને પછી વેચી નાખજો.

જાલ—છી ! મે પીકચરકો કામ શે હે ? તું બેચો ને પૈસો મે દીધો હે. (સ્વગત) પાપી લફંગો ! કેવા નાગા જવાબ દેયછ ! (મોટે) પણ એક ખાત મુન્યો. એ પીકચરો સખ મેં લેજ. લીલાંઉ ક્રીયો. (દોલી આવેછે)

દોલી—ચાલની દાદી ? કેટલી વાટ જોવાડેછે ? બધા આઈ રહ્યા.

દાદી—તું ઠીક આવ્યો દોસ્ત દોલી. આ લાલાજીના કરજની જા-મીનગીરીમાં મેં મારા આપદાદાએને વેચવા કાહાડયાછ.

દોલી—અરે આગ લગાડ તારા આપદાદાને.

દાદી—તેતો ને વેચાતાં લેય તેને ગમે તો આગ લગાડ. આપ-દાદાના પીકચરો છે એટલે તેઓની આખર ઢાંકવા તે લોકનુ ખાનગી લીલાઈ કરીશું. મેહતા, તું થોડક મેમાનને કાલે સહવારે તેડી લાવ કે ધણા ક્રીમતી પીકચરો લેવાં હોયતો આવો, ને દોસ્ત દોલી તું મારો લીલાઈ વાલો થને કેમ ? હા હા. હા.

દોલી—કબૂલ. તારા આપદાદાએને હું વેચી નાખ્યું. (નકલ કરેછ.) “વાનસવાઈસ, વાનસવાઈસ, વાનસ્દુવાઈસ, ત્રેટમ !”

જાલ—(સ્વગત) એ ખાપ ! આતો હાથથી ગયોછ.

દાદી—કેમ લાલાજી તમને એ ગમતુ નથી ? હા. હા. હા. હા. આ કેવો રમુજી ધંધો ! ખાપ બપાવાનું લીલાંઉ ! ત્રેટમ. હા. હા. હા. હા. લાલાજી હસતા નહી ?

જાલ—નહીજી મેમી ખોત હસ્યો આવ્યો હે. હા. હા. હા. હા. આપદાદેકો લીલામ ખોત હસ્યોકો ખાત હે. (સ્વગત) ચંડાલ લુછે. (મોટે) હા. હા. હા. હા.

દાદી—ભ્યારે પૈસાની ગરજ પડે ત્યારે બાપ બપાવા મુકીને બીજા પાસે ક્યાં લેવા જઈયે, હૈ. લાલાજી ? હા. હા. હા. મેહતા કાલે લીલાંઉની તૈયારી હો ! સાહેબજી લાલાજી ! (દોલી સાથે જાયછે.)

બાલ—અરરર ! અફસોસ ! માણકલાલ, બેજુબાવા ખરા છે. એ દુકતો નહીં સુધરે. આવતા વખતપર આરા બાંધવાની એનામાં સદગુણની એક ચિગારીબી જણાતી નથી. જે ધણીની નજરમાં મુવાં જીવતાં સહુ સરખાંજ ! મુવેલાં મગરૂરી ભરેલાં વાહલાંએને વેચવા નિકળ્યોછ. એ લ્યાનત ! સદ હજાર લ્યાનત ! આ લીલાંઉની કશી જરૂર નથી પણ હજી એના દીલની પરિક્ષા કરવા એ લીલાંઉ થવા દઈશું. પણ મેહતા, મારા બાપદાદાની એ વાદગારીએ આમારી પેહડી દર પેહડી ઉતરતી આવેલી તે હું બાહાર જવા નહીં દઈશ. લીલાંઉમાંથી એ બધાં હુંજ પડાવી લઈશ અને પછી એ દુકતાને મારા વારસામાંથી તદત બાતલ કરીશ.

માણક—પણ આપ હજી બેહલુભાઈને મળ્યા નથી. એમને પણ એમજ છુપી રીતે તપાસશો તો બેમાંકોણ ચહડતો છે તે માલમ પડશે.

બાલ—હા. આ લિલાંજી થઈ ચુક્યા પછી એ બીજા ભાઈ પાસે પણ આપણે જઈશું. તારા ગરીબ ગરજનઉ મિત્ર મનચેરરાહ દાખલજ હું જઈશ. તેનામાં ખામી હશે, પણ તે ખચીત આ હરામી દુકતા દાદી જેવો હાથથી ગયલો નહીં હશે. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

બેજુબાવાના બંગલામાં દાદીનો એક ચારડો. ઘણાંક ચિત્રો ટાંગેલાંછે. દાદી, દોલી, બાલકાકા, માણકલાલ અને મેમાનો.

દાદી—આવો સાહેબ ! આવો સાહેબ ! આ રહ્યા મારા વડીયલો. બસો વર્ષપર મારા બાપદાદા સુરતથી પેહલવેહલા મુંબઈ આવ્યા ત્યારથી આજ સુધી પેહડી દરપેહડી અંહી એ લોકોને લટકાવી રાખ્યાછ.

બાલ—બદો અછો જમા કીદો હે !

દાદી—ખરેખર. અછો જમાવ છે. એકે એક સુરત જેમી હતી તેવીજ ચિતારીછ હો. આ કાંઈ અમસ્થા ચેહરા ચિતારવાની વાત નથી. પણ જેવો ડાલદાર કે બેડાલ મારા બાપદાદા હતા તેવા ચિતાચ્યાંજ અને તોપણ એ પોતપોતાના વખતમાં મોટા થઈ ગયાછ.

માણુક—એવા માણસજાતમાં ફરી થવા કઠણ છે.

દાદી—નહી થાયતો પીડા આછી. પણ દોલી હવે ચલાવ એમનું લીલાંડિ. જરા આસતે ભાલજો હો. પેલા ઢાંખરા બેજીઆવાની હરસે આ ખાનગી લીલાંડિ કરવાનું છે. આ ખુરશીપર ચહડ. એવી મારા બપાવાની જ ખુરશી છે.

દોલી—(ખુરશી ઉપર ગહડીને) મારા હાથમાં એક હથોડી જોઈય.

દાદી—હથોડી. અરે હા! પણ ઉભા રેહ, આ વીટા રાનો છે (એક વીટા ઉમેડીને વાંચેછે) “ભોગા હોરાનો અરજો—તેનો બેટો બહમન.” આ લે! આ તો બાપદાદની વંશાવલીનું પેઢીનામું જ છે. એ ઠીક! દોલી લાકડાંના હથોડા બદલે એ વીટા કામે લગાડ. એ લોકોની વંશાવલીથી જ એ લોકોને થોડી દે.

જાલ—(સ્વગત) આ પોતૃધાતક પાપી! હડહડતો હત્યાખોર!

દાદી—આલ, વેચ. વેચ. આ રહ્યો મારા બપાવાનો બપાવો. બિ-ગાહોરાના ખૂનર્ગ બજોજી. ઘણો અસો માણસ હતો હો, એની દાદી જોઈ કે? જાણે કે બિલાડાના બાલ. કેમ મારવાડી, શું ધાર્યું?

જાલ—એવો એવો. ક્રીતો રૂપેયો ખીદ ક્રીદો હે?

દાદી—હું કહું? રાફ કરો. ખીડ દસ રૂપયા.

દોલી—“ટેન રૂપી! વનોસવાઈસ ટેન રૂપી! વનોસવાઈસ, વનોસવાઈસ ટેન રૂપી!”

જાલ—(સ્વગત) અફસોસ! અમારી પેહડીનો પ્રથમ પાચો નાખનાર તેને પાણીના મુલનો ગણી વેચી નાખેછ. (મોટે અરે મેરો પંદરો રૂપેયો!

દોલી—“ફીપટીન રૂપી”! “ફીપટીન રૂપી ટુ ખીડ!”

જાલ—મેરો ખીસ રૂપેયો!

દોલી—“ટુવેનટી રૂપી! ટુવેન—”

૧ મેમાન—“ટુવેનટી ફીપ રૂપી!”—

દોલી—“ટુવેનટી ફીપ રૂપી! ટુવેનટી ફીપ રૂપી!”

જાલ—અમે ત્રીસ રૂપેયો!

દોલી—“થરતી રૂપી! વનોસવાઈસ, વનોસવાઈસ, થરટી રૂપી!” આ જાયછ! ત્રીસ રૂપીયે જાયછ! કેમ દાદીઆ?

દાદી—જવા દે! જવા દે! થોડા બપાવાના બપાવાને.

દોલી—ત્રે ટેમ! નામ શું? ઉમા હુકા.

દાદી—હવે આ પીકચર મારા બાપના કાકા કોળકાકાનું છે. મોહું કાલુ કીધું, પણ એ કાંઈ ખામખા કીધું નથી જો! એતો કાકા કાખાં મોહડાનાજ હતા. દોલી, કાકાને વેચી નાખ જેમજય તેમ! “બીડ! બીડ! કાંઈવ રૂપીસ.”

જાલ—(સ્વગત) નખોદ જયરે! કોળકાકા જેવણે અમારા બાપને પાલી પોશી મોટા કરેલા તેવણની કિંમત પાંચ રૂપરડી. (મોટે) “ટુવનટી રૂપી, ટુવનટી રૂપી!”

દોલી—“ચેનટી રૂપી! વનોસવાઈસ” ઇત્યાદી. કેમ કોઈ વધોછ? “ચેનટી રૂપી!” દાદી!

દાદી—આ કોળકાકા વીસ રૂપીચે સસતા જાયછ! (જરા ચોખીને) જવાદે! જવાદે! “લટ ગો.”

દોલી—“વનોસવાઈસ” (ઇત્યાદી) “ત્રેટેમ!” લખો ઉમા હુકા.

દાદી—હવે અંછી આવો. આ મારા બપાવાનું ચિત્ર છે. એ જામા પીછોડીવાલો ઝાંસ સસતે નહી જાયહો! કેમ ઉમાજી મારો ખુદો બપાવો! પોતે બીડ કરે? સો રૂપીયા!

જાલ—હા. બીદ. બીદ. ઠીક હે. સમર રૂપૈયો.

૧ મેમાન—“વન હંદર ટેન રૂપી!”

૨ મેમાન—“ફીપટેન! ફીપટેન!”

૩ મેમાન—ચરે “ટુવનટી રૂપી!”

દોલી—“વન હંદર ટુવનટી રૂપી! વનોસવાઈસ” ઇત્યાદી.

જાલ—પચીસ! પચીસ રૂપૈયો!

દોલી—“ટુવેનટી ફૂધપ રૂપી! ટુબીડ! ચરટી રૂપી! વન હંદર ચરટી રૂપી! ચરટી રૂપી. વનોસવાઈસ” (ઇત્યાદી),

૧ મેમાન—કોણના છે?

દોલી—મારવાડીના.

૧ મેમાન—ચરટી મેં બીડ કીધી.

દોલી—“ચરટી રૂપી ટુ બીદ! વાન હંદર ચરટી ફૂધપ રૂપી! વનોસ વાઈસ” (ઇત્યાદી).

દાદી—મેહતા, બપાવાપર તો ખુબ ચહડા ચહડી ચાલીછ. આ ચાલ્યો! મારો બપાવો ચાલ્યો! કોઈ વધોછ?

દોલી—“વાન હંદર ચરટી ફૂધફૂ રૂપી! ત્રેટેમ!” ઉમાજી હુકાજી!

૧ મેમાન—આ મારવાડી તો બધાં પીકચર લેવા પડ્યોછે.

૨ મેમાન—એ આપણને લેવાદેવ એમ નથી લાગતું.

બધા મેમાન—આપણો ફેર ફાકટ છે.

દાદી—હવે આ કોણ? હો! એતો મારા મમાવા! કાકા બંપાલ એએાનું નામ હતું. દોહી વેચ! બાપના બાપ અને માના બાપમાં તફાવત નહીં જોઈયે. બેહુનો એક જ ભાવ આવશે. ખીડ. “વન હંદર ઝેડ ઠરટી રૂપીસ.”

દોહી—આ “વાન હંદર થરટી રૂપી! વનોસવાઈસ વન હંદર ઠરટી રૂપી.”

૧ મેમાન—અરે શેઠ શેઠ શું મરાખરી કરોછ? એટલી મોઢી ખીડ કેણ કરે!

દોહી—કેમ ઉમાળ? “વાન હંદર થરટી રૂપી!”

જાલ—અરે ખીડ! ખીડ! “વાનહંદર થરટી રૂપી!” મેરો ખીડ કીદો હે!

દોહી—જોવું કેની મીયાળ? ધરાક છે.

મેમાનો—પીકચરે બહુ મોઢાં જાયછે. અમે નહીં વધવાના.

દાદી—પણ સાહેબો માલ છે કેની? મારા બાપદાદા કાંઈ સસતા વેચવાના નથી. પીકચર કોચરાના શાલના છે, પણ નામ છે કેની? અને આજે કુન્યાં નામ પર મરી રહીછ.

દોહી—“વન હંદર થરટી રૂપી. ત્રેટેમ!” ઉમાંળ હુકાળ! પણ આ હજમની પાઘડીવાણો કોણ?

દાદી—હે હે હજમ! એતો મારા કુવા થાય! તેવણના વખત પર પાઘડીની ફાશીન એવીજ હતી. પાઘડીમાં ઠાઠું નહીં હતું પણ ચાંચ હતી. જોઈ કેની? ચાલ ખીડ!

૧ મેમાન—પીકચર ધુમાડા જેવું છે. અખાડા કરો. કોણ લેવાનું છે?

જાલ—નો હે, નો હે, બેચો! બેચો! મે જોઈતા હે.

દોહી—“ત્રેટેમ!” લખો ઉમાળ હુકાળ!

૧ મેમાન—આ મારવાડી મેડ થયોછે શું?

૨ મેમાન—છાવાએ કોઈ દાહડે ચિત્રો દીઠાં નહીં હોય તેમ કરેછે.

મેમાનો—લાલાળ! બહુ મોઢો ભાવ આપોછો. કોઈને ધાબ-રશો? કે નહીંતો પછી દિવાલું કાઢાડશો?

જાલ—તમે કોણ હે! મેં સખી પીકચર લીદો હે! એક તમને હાથ ન જાતો દીધો હે! સમજો હે!

મેમનો—આતો લેવા દેવાનોજ નથી. બધાં પોતેજ ખરીદી લેવા આવ્યો છે.

દાદી—એટલા મારાં બાવળ કે બાપદાદા મોઢા વેચાય છે. દોલી હવે આ ચિત્ર મારા બેહસતી બાપનું છે. આહા! કેવા અથો! કેવું પાક રહે! એ વેચતાં મને આનાકાની થાયછ. કેવી મારે વાસતે દોલત મુકી ગયા! પણ વેચીનાખ. વેચીનાખ. એ શું કામનું? બાપ પૈસા મુકી ગયા તો આર મારી ખરાબી કરી ગયા. પૈસાથી હું ખીગડ્યોછ. પૈસા નહી હતે તો હું ખચીત ઘણો પાપરો ચાલતે. વેચી નાખ!

૧ મેમન—“ફીપટી રૂપી! ફીપટી રૂપી!”

જાલ—ક્યા બોલ્યો? અરે બસે રૂપેયો! બસે!

દાદી—એહો! થોક! દોલી થોક! એવો બાવ કરી નહી આવથે.

દોલી—“ટુ હંદર રૂપી. વનોસવોઈસ. (ધત્યાદી) વેટેમ!” ઉમા હુકા!

દાદી—ઉમાજી તમે મારા બેહસતી બાપનો એવોતો મનમાનતો બાવ આપોછ કે તેના બદલામાં આ મારા બાપના કુવા અને આ બાપાવાના કાકા તમને મુક્ત આપી દેવુંછ.

મેમનો—ચાલો બાઈ ચાલો. આપણું કાંઈવળે નહી. (જતા રહેછે)

દાદી—પણ બલ્યા સગાવાહલા! હવે તો કંટાલો આવેછ. બધાને પરચુટણ વેચતાં કેમ પાલવથે. લાલાજી તમે બધાં લેવા માગોજ? ચાલો એક જમકો ઠરાવીને જમકી જવો બધા બાપદાદાએને.

જાલ—થીક છે. લીદા છે. તીનથે રૂપેયો. બધાં દીધો છે?

દાદી—તણસે રૂપીયા? તીલ્લરી! હું તો ઘણા આછા ધારતોતો.

જાલ લેવા.

જાલ—પણ દેખીયો. આવ્યો પીકચર નો દીધો છે?

દોલી—કીયું પીકચર? પેલું જુણામાં ધુલ ખાતું ધુમાડા જેવું છે તે? અરે એ કંગાલ, રડતી સુરતને લઈને શુ કરથો ઉમાજી?

જાલ—હા. એજ મને ચેતો છે. એ રડતી સુરત નોહે.

દાદી—હે હે! મોહકું સંભાલ દોલી! એ રડતી કંગાલ સુરત નથી. પણ એતો મારી મંગલ મૂરત છે. આલખેછ એ કોણ છે?

દોલી—હથે. કોઈ બુખરીબારસ સગો વાહલો!

દાદી—અરે એતો મારા મુરખી જાલકાકા છે.

દોલી—કોણ? જાલકાકા? અરરર! મૌલા પીર! દશ ખાઈ દરવાજા આંધે આંધેલા તે, લુછાના સરદાર ને કોચીના સાહુકાર!

જાલ—નો હે. નો હે. જાલકોડો લુછા નો હે.

દોલી—દાદી, મોહકાણુ! તારો એ ઠાંખરો તો હજી જીવેછ ને વળી આ ચિત્રરાજામાં અંડી હાજર છે! એની શિકલ તો જો! જાણેકે આ બધું લીલાંઉ જોઈને મરવાજ પડ્યોછજો! જો જો! જાણેકે આપણી ઉપર ડાકા ધુરકેછ ને તુને કેહછ કે “બચ્ચાજી ઉભો રેહ, તુને વારસાની એક અડધી નહી આપું.”

દાદી—કેમ? તું મુગો રેહછ કે નહી દોલી? અખરદાર મારા જાલ-કાકાને કાંઈ કહ્યુંછ તો.

જાલ—એ પીકચર બધો સાથ બેચ ડાલો હે?

દાદી—કદી નહી. કદી નહી. એ સખી તો જીવી રાખેલી છે. એ તસવીર મને વાહલી છે. એ મેં વેચીજ નથી. મારા એ મુરખી જાલને હું વેચું? તે નહી બને. હું જીવતાં સુધી જાલવી રાખીરા.

જાલ—(મેહતાને) મેહતા, હજી બાપદાદાના લોહીની ચિંગારી એનામાં રહીછ ખરી. (મોઠે) મને એ પીકચર પસંદ હે!

દાદી—નહી મળશે! નહી મળશે! મારવાડી તે મારવાડી! બધાં લીધાં તે બસ નથી? આ એક તો મારી પાસ રેહવાદો લાલાજી.

જાલ—(સ્વગત) હા! મારો ખરોજ જીનીયાદ બેઠો. (મોઠે) પણ શેઠજી જાજ મને ફોટો આવ્યો હે, તખ મેં દોલત દે દીધો હે. જીતો રૂપૈયો એ બધોનો દીધો હે તીતો રૂપૈયો મેં એ એકનો દેતો હે. દેતો હે?

દાદી—(નકલ કરી) નો હે! નો હે! હવે મુગો મરેનીતો લાલાજી. એક વખતે ના કહી તેની ફરીથી હા થવાની નથી.

જાલ—(સ્વગત) કેવો મારો જાતવન ચેરાગ! (મોઠે) સખ મળે કીતો રૂપૈયો હવો હે. (સ્વગત) હું એનો બધો વાંક માફ કરીરા.

(દોલી અને દાદી હિસાબ કરવા બેસેછે.)

માણુક—હું કહુંછુની મુરખી કે એ હજી પણ સુધરશે.

દાદી—બધા મળીને છસો રૂપીયા થયા, ઉમાજી!

જાલ—લીયોજી. (નોટ ગણી આપેછે.)

દાદી—અરે છસો રૂપીયા, કાકા! આતો આઠસોની નોટ છે!

જાલ—રખ્યો! રખ્યો! જોલકોડો બેચ્યો હે! હજાર રૂપૈયો દેતો હે! (બીજા રૂપીયા કાઢાડવા જાયછે.)

દાદી—હે, કંગાલ! મોહમાંથી કાંઈ ગાલ સાંભલી બેસશે. તું કોણુ છે કોણુ? લે ધર પાછા! (ઉપજગ રૂપીયા પાછા આપેછે.)

જાલ—ફિકર નહી. ફિકર નહી. આઠસે રખ્યો હે. મેં બક્ષેરા દીવી હે. સોળ મેરખોત. દાદી શેઠ તું અછો શેઠ હે!

દાદી—આતો કોઈ જખરો લેહરી છે. જોવા હું તેવોજ મારવાડી મળ્યોછ. આવ બાઈ હરખા આપણે બેહુ સરખા તેમાનો છે. લાલાજી, મને કોઠી કરો. તમે મને ધણા ગમોછ. (મોટેછે) પણ સુનો લાલાજી. એ ચિત્રોનુ તમે શું કરશો? મારો સુખન માનો તો વેચતા ના. એ ધણી માનવંત મુરતીઓ છે.

જાલ—ના. ખર્યો ના હે. એ મિત્રોનો ચિત્રો હે. મેં રખતો હે. દો દીનમે મેં મંગવાતો હે. સ્ત્રો મોણેકલોલ! (સ્વગત) કોણ કેહછ કે દાદી નઠારો દીકરો છે? (માણકલાલ સાથ જતાં જતાં પાછો આવેછે.)

દાદી—કેમ પાછા આવ્યા, મારવાડી?

જાલ—મેં એક ખોત પુછવો મરજી હે. તમને ખર્યા કર્યાં હે?

દાદી—ખર્યાં કર્યાં! મારવાડીને એ કેવું પુછવું?

માણક—મતલબ કે આપની સંસાર સ્થિતિ એઓ જાણવા ઈચ્છેછે કે તે ઉપરથી આપનું ખર્ચખુટણ કેટલું છે તેનો તોલ કરે અને તે ઉપરથી વળી પોતાના પૈસા પાછા મળશે કે નહી તેનો બરસો ખાંધે.

દાદી—ઉમાજી, ખર્યાંમાં તો હુંજ સેવક, હસતક પોતે. પરણ્યોછ કાંહ કે ખર્યાં થાય?

જાલ—પ્રણવો શો ખાત! કાયકો પ્રણવો? ગલીએ ગલીએ ચોરત રખ્યો હે! હેં? તુમ ખડા પકો હે?

દાદી—લાલાજી, લાલાજી, હું તેવો નથી. ગલીએ ગલી ખર્યાંઓ રવડે તે ખીજ. હું તેમાનો નહી.

માણક—ઉમાજી, દાદીશેઠનું વેરાવાલ થઈ ચુક્યું છે.

દાદી—અને તે એકલીજ મારી ચોરત થશે. મેહતા, એને ખાતરી આપ કે મારી યુલાં તરફ હું કદી પણ બેવચની થવાનો નથી.

જાલ—ક્યા? એકજ? છી છી છી! અમ હોંદુ લોકમે દેખ્યો. બધો લોકમે દેખ્યો. પોંચ પોંચ ખાયડી રખ્યો હે. તમે એકજ? નહી. નહી. ઢોંગ હે! દેખ્યો એક—

માણક—બેઅદખી માફ છે દાદી શેઠ, પણ ઉમાજી આપને માટે એક મારવાડણ—

દાદી—શું? હે મુજી મેહતા તારી અકલ કેમ ગઈ? લાલાજી કેયા એવાં વસઠાલાંમાં ફરતા દેખું? તોજ મારી ઉપર આજે સખી થઈ

ગયાછ ! પણ સાંભલ, હે મારવાડી ! હું તીભીચારી નથી. એ તમારે ધંધે
ખીખ કોઈ બગધ્યાની પાસે લઈ જવો. સમન્યા ! નિકલો ! જવો અંહીયો !

જાલ—માફ કીદો હે ! માફ કીદો ! સોખ મરખોન !

(જાલકાકા માણકલાલ સાથે જાયછે.)

દોલી—કોઈ ખરે શોખીલો મારવાડી છે !

દાદી—એતો કોઈ સોદાગરેતો રાહ છે. આપણને તો તીક્ષરી
પડી ગઈ. બાપદાદાએને વેચી નાખવાનો આવડો મોટો નફો મેં નહી
ધાસ્યોતો. (ચિત્રો ગમ જોઈ) ગૃહસ્થો, તમેએ મને જીવતાં કમાવ્યો તો
ખરે, પણ મુવેખી કમાવી આપ્યો તેને વાસતે તમારે મોટો આભાર મા-
નુંછ. હા. હા. હા. હા. (માણકલાલ આવેછે.) મેહતા એ મારવાડીને કાંદાં
થી શોધી લાવ્યો? હા. હા. હા. હા.

માણક—સાહેબ, મરણ પામેલા મુરખીએને વેચી નાખી આપ
આમ હસોછો અને હીજોછો એતો બહુ સ્વછંદી કામ !

દાદી—નહી મેહતા. હું મરનાર મુરખીએને નથી હીણતો. આતો
ખાલી ખોખાં છે. ખાલી ચિત્રોને માન આપવાની મુરતીપુંજ માન-
નારે હું કોઈ ફીલસુફ નથી. એવી લાહેરી મારા બેહલુબાઈને ધણી આ-
વડછ. આ ચિત્રો કાંઈ ખોત્રછ? જરાખી હાલેછ કે હસેછ? મેં તેમને
વેચી નાખ્યા તે કાંઈ ના પાડેછ? ખાલી કંતાન ને રંગ, તેમાં શું? એવા
ખાલી દેખાવને હું માન આપતો નથી તેથી મારા મુરખીએ વિષે મને
માન નથી એમ તું સમજતો ના મેહતા.

માણક—આપ સદા હસતા ને રંગીલા? કોઈખી પ્રસંગે ગંભીર
થશે કે નહી?

દાદી—નહી મેહતા. આ પ્રસંગે હું ગંભીર છું અને અંતઃકરણથી
ગંભીર છું. આ ચિત્રો વેચી નાખવા સારું હું કુખી દેખાતો નથી તે એટ-
લાજ મોટે કે તારા મિત્ર મનચેરરાહની કાહણીથી હું વધારે કુખી છું.
લે, આ ખસો રૂપયા લઈ જઈને આપ બિચારા મનચેરરાહને.

માણક—(અચરતીથી) ખસેં રૂપયા !

દાદી—નહી ? આછા છે ? ત્યારે ત્રણસો લે. જા. મનચેરરાહને
મારે સલામ કેહ ને કેહજે કે તરતવેલા હું વાધારે આપી શકતો નથી.
પણ આ મારવાડી પાસે કહડવેલા પાંચ હજાર કાલે આવશે તેમાંથી હું
કાલ ને કાલ વધારે મોકલી આપીશ. કેમ હજી ઉભો ? શું એ ત્રણ-
સેખી આછા છે ?

માણુક—નહીજી. બહુ છે. ખસેં પણ બહુ થયા.

દાદી—નહી. બચરવાલ બાપને ખસેં ઘણા નથી. એ ખસેતો આ મારવાડી બક્ષેરાના આપી ગયોછ, પણ એ ખસેની બક્ષેરા તારા દોસ્તના બચ્ચાંનાજ બાપગે પોતાની મેળે મુક્ત આવીછ તો એ ઉપર તે-એનો હક છે. એ ખસેખી લઈ જા અને તે ઉપરાંત જે વેચતાં ઉપજ્યા તેમાંના આ સો ખીજા લઈ જા.

માણુક—પણ શેઠ, બાહર ખે મારવાડી માગનારા ઉભા છે. આ ત્રણસે રૂપીયા તો તેમને—

દાદી—છટ! છટ! શું ગરીબ બિચારા મનચેરસાહતા બચ્ચાં ભુખે ટલવણે અને હું આ માતબર મારવાડીએને પૈસા ભરું? નહી નહી. એ મારવાડીએના કરતાં મનચેરસાહતી અગત વધારે છે.

દોહી—બલા માણુસ જાણુતો નથી કે બાજા બાકિ મારવાડીએને જેમ વધારે પૈસા ભરીયે તેમ તેઓ વધારે જીવમાત ચલાવે.

દાદી—અજબતાં. હું કાંઈ તેમનું નાણું આઈ જવાનો નથી. પણ તેમને ધીરે ધીરે આપી રહીશું. હું દેહતમંદ થઈશ ત્યારે ડાહ્યો પણ થઈશ. પૈસા થયા પછી તે સંઘરવાની લાજચ થાયછ અને રાખાવત ઉપરથી દીલ ઉતરી જાયછ. વાસતે હાજ મને તક છે તેટલે રાખાવત કરી લેવાદે. માગનારાએનું આપ મુલે બમણાના વાયદાને વખતે પતાવીશું. પણ બિચારા એ ગરીબના બચ્ચાંને કાંઈ તેવા વાયદા ઉપર ભુખે રખાયાં ?

માણુક—માગનારને રડાવીને દાન કરવું એમાં ઇનસાફ નથી.

દાદી—અરે જા! ઇનસાફવાલા! મોટો ઇનસાફ લાયોછ. ગરીબો ભુખે મરે અને મારવાડીએ કમાય એ કેવો ઇનસાફ! જા જા! બાનાર પીનાર ને સાહેબ આપનાર. (તેને કાહડી મેળેછે) અરે, પણ ઉભા રેહ. આ લાલાજી તો ઇમાનદાર છે અને ઇમાનદાર માણુસ પછી મારવાડી હોય તોપણ તેના પૈસા હું કુખાડું નહી. એણે બાયડીવિષે જે વાત કીધી તેતો હું ધારંછ કે અમથી મરાખરી કીધી. નહી વારું મેહતા?

માણુક—હાજી. એમજ હતું. એ મારવાડી ઘણો ચોખો માણુસ છે.

દાદી—ત્યારે તો લે આ બાકીના પૈસાપર તો એ લાલાજીનો હક છે. કેમકે તેની અંગ ઉધારતી જામીનગીરીમાં આ ચિત્રો વેચ્યાં છે. આ પૈસામાંથી પાનસો તે લાલાજીને આપ ને બાકીના ત્રણસે તારા મનચેરસાહને આપ. જા.

(માણુકલાલ જાયછે.)

અંક ૩ ને.

પ્રવેશ ૧ લો.

બેજુઆવાના ઘેરમા બેહલુનો ઝ્યારડો. પુસ્તકખાનું. ચોપડીઓ ગોઠવેલી. એક પડદા ઉપર નકસો ટાંગેલો. બેહલુમાઈ એકલો.

બેહલુ—જેરાં વાચ્યાં નહી વળે પણ હાથ્યાં વળે. મારી ખૂબસુરત જરી કાકીને મેં સમજવીને મળવા બોલાવી ત્યારે નહી આવી પણ હવે પોતાના જુઠા વર સાથે ફરી કજીયો થયો ત્યારે પોતાની મેલે સલાહ પુછવાને બાહજો આવેછ. વખત થઈ ગયો ને હજી સુધી આવી કેમ નહી? જરા જરા જરી જીવાક રાહપર આવેછ, પણ બેજુઆવાને મારા ઉપર કશો વેહમ નથી એ ઠીકછે. આહા કેવી ફતેહ! જરી મને આજેછ અને વળી પેલી દોલતમંદ ગુલાં પણ શેવટે મનેજ મળવાની. પણ એ ગુલાં ઉપર મેં લગાડું દીલ જરી કાકીને જરાજી બાણવા દીધું નથી. તે દાહડે વીકટોરીયા ગારડનમાં જરીને વેહમ આવે એમ ખતી ગયું, પણ તે તો મેં સમજવીને પાછું સમાધાન કરી નાખ્યુંછ. મારી મોહખતમાં જરી જીવાક કોઈ શોખને સાંજી રાક્યો નહી. પણ તેમ તે ગુલાં ઉપરની મારી ઉમેદ બાણુજન નહી. (બેહરામ આવેછે) કેમ બેહરામ જરખાઈ ક્યાં છે?

બેહરામ—જી મારી બોઈ આવેછ.

બેહલુ—બાઈ આવ્યાં? ક્યાં છે? (સ્વગત) ચાકર વગર એકલી તો આવેજ નહી હં.

બેહલુ—તુમ ઉપર બેઠીછ કે નોહી તે મને જોવા મોકલી.

બેહલુ—હું વાટજ જોવુંછું. બોલાવ. (પોતે ઠીકઠાક થતાં) બેહરામ જરા સામેની બારીએ પડદો સેરવી જા. (બેહરામ તેમ કરી જાયછે) સામેના પડારીએ એટલા તો નિંદાખોર છે કે આખો દાહડો મારી હીલચાલ તપાસ્યા કરેછ. પરવરદેગાર તારો આસરો! (જરખાઈ બેહરામ સાથે આવેછ.)

જરી—કેમ છો? ડાહ્યામાઈ? ઘેરમાંજી પરવરદેગારજ કે?

બેહલુ—આવો મોટા લોક આવો બેસો. (ખુરશી આપતાં.)

જરી—હા. હા. હા. હા. બેહરામ તું હેડે બેસ અને કોઈ આવતાં જતાંની ખબર કરજે. (બેહરામ જાયછે) હા. હા. હા. હા. મારી વાટ ધણી જોઈ કે?

બેહલુ—પરવરદેગારની ખબરસથી આપણામાં ઘણો સુધારો થયોછ જરખાઈ, પણ આપણી ખાનુઓ હજી વખતની કિમત ક્યાં સમજે છે?

જરી—હું શું કરું? બેજનજી બાહાર જાય તો હું આણુ કેની? તમારા બેજીઆવાનો સ્વભાવ દાહડે દાહડે ઘણેજ ખીગડતો ગયોજ. મારા ઉપર તરેહવાર વેહમ લાવેજ, ને તમારા દાદીસાથ તો હાલે દીકું વેર રાખેજ.

બેહલુ—(સ્વગત) ત્યારે તો આપણા નિંદાખાનાની કારીગરી ઘણી કારગત લાગેજ.

જરી—હવે તો દાદી અને હું વચે એવણુ વેહમ લઈ જાયજ. કેવુ હસવા સરખું! કોઈ મુવાંઓએ અમારે બેહુને નામના કાગળો પણ લખીને બેજનજીને બતાવ્યાંજ.

બેહલુ—(સ્વગત) નાજાંમાયની બતાવેલી નિંદાનુ બજાર તેજી ખરું. નિંદાખાનાની જય થાયો!

જરી—હવે તો ખોદા કરે ને દાદી ગુલાં સાથ જલદી પરણે તો સાંઈ કે એના સામે બેજીઆવાના વેહમ જલદીથી ભાગી જાય. કેમ ખરું કેની?

બેહલુ—(સ્વગત) કોણને પુછેજ? મને મુદત નથી ગમતું. (મેઠે) મને ઘણુંજ ગમેજ કે ગુલાંસાથ દાદીની સાદી જલદી થાય ને તમારા મનમાં હું અને ગુલાં વિષે વેહમ આવ્યાતા તે પણ ભાગી જાય. દાદાર તું!

જરી—હું તમારું ખરું માનુજ. પણ હવે તે વાત નથી. જોવાની બેહલુભાઈ મારી અહીં આવવાની મતલબ એટલીજ કે તમારા બેજીઆવાનો સ્વભાવ—બજેરે!—તેનું હું હવે શું કરું તેની મને સમજ પડતી નથી. બલા માણસ નિંદાખોરોનું ખોદા શું બલું કરશે કે તેએને મારીજ નિંદા કરી મારા વરને છેડી મેળવાનું સુજ પડયુ? આ રાંડ નાજાંમાય નસકોરું! તેણે મારે વિષે તરેહવાર જુદા બનાવી કાઢાડ્યાજ. ને તે બધા ખોટા.

બેહલુ—ખરેખર. દુખ મરેલું એજ છે તો કે આપણે વાસતે એક જુમાતાનો જુદો તદન ખોટો ઉરાડવામાં આવેજ.

જરી—નિંદાખોરો દુરામનીથી નિંદા કરે તો જીવી વાત છે પણ હું એક નિર્દોષ અબજા કોઈપણ દોસ્તના જુરામાં નહી તેની દાસતોજ ખોટી નિંદા ચલાવે એ કેવુ નાજાયક!

બેહલુ—બેરાક બેરાક. જો ખરી નિંદા હોયતો આપણને કાંઈ નહી તો સધયારે તો રેહ કે વાત ખરી છે અને આપણુ વગોવાઈ થેછીએ તેટલું ભાગવીયે પણ છીએ. પણ પાક આખરૂંથી રેહવા છતાં નિંદા આપણને દંડ તેથી તો બમણું દુખ થાયજ. બ્યારે નેક ચાલ ચલાવવા છતાં આપણુ

નકામાં વગોવાઈયે ત્યારે તો એવી જાંજલ ચઢેડે જાણે કે નેક રેહવા કરતાં આપણે બદ ચાલના રેહવું બેહતર છે.

જરી—અને તેમાં વળી તમારા બેજીઆવા જેવા વર મળે તો પુરી કમખખતી ! બધા વર વેઠાય પણ વેહમી ને વચકાખાર વર નહી વેઠાય.

બેહલુ—એવા વરને તો તમેજ વેડાછ હોં વાહલાં જરખાઈ. હું શું કહું કાઢી ? બેજીઆવા મારા તો મુરખી થાય અને મારે બોલવું નહી ધટે, પણ તમે ચાલી ચલાવીને આવ્યાં ત્યારે તમારાથી હું કાંઈ છુપાવવા ચાહતો નથી. હું એટલુંજ કહું કે બેજીઆવાને તમે ઘણા બેહકાવી મુકોછ. એક વેહમી વરને હૃદયી જીયાદા પ્યાર અને હૃદયી જીયાદા માન તે કાંઈ સારું છે ? પરવરદેગાર તારો આસરો !

જરી—હજીતો એવણુને મારો પ્યાર એછો પડેછ. હજીતો મને કેહજે માન નથી આપતી. પ્યાર કીધા છતાં વેઠવું પડેછ.

બેહલુ—તેમાં વાંક તમારોજ મારાં વાહલાં જર. ભ્યારે એક વેહમી બરતાર પોતાની મોહરદાર ઉપર ખોટા વેહમ લઈ જાય ત્યારે તે બરતાર દાખલના માન અને પ્યારને નાલાયક છે.

જરી—ત્યારે શું મારા પરણ્યા ખાવિંદપર મારે પ્યાર નહી કરવો જોઈયે ?

બેહલુ—દરએક સીજની હૃદ હોયછ. જેને પ્યાર ધટે તેના ઉપર પ્યાર કરવો જોઈયે. માખતનો બદલો સામી માખતથી મળે નહી તો માખત કીધેલી શા કામની ?

જરી—ત્યારે તમે શું એવું કેહવા માગોછ બેહલુબાઈ કે બરતાર જો વગર કારણે વેહમ લઈ જાયતો ખાયડીએ તે વેહમને કારણ મળે એવી ચાલ ચલાવવી ?

બેહલુ—ત્યારેજ વેહમી વરની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવે.

જરી—ત્યારે આપણી પાક દામાન નિર્દોષતા ?

બેહલુ—એ પાક દામાનજ આપણને નડેછ તો ! એ પાક દામાનને લીધેજ તમે ખીજએ તરફ બેદાદ અને બેફિકર રહેછ ! એ પાક દામાનને લીધેજ તમે પોતા તરફ બેદરકાર થાવોછ અને બિગાડાના રસ્તા ઉપર જવાને લાયક બનોછ તો ! એ પાકદામાનને લીધેજ તમે બેજીઆવાના સ્વભાવથી બલોછ અને વેહમોથી મુજબોછ તો !

જરી—ખરેખત ?

બેહલુ—ખરેખરજ મારાં વાહલાં જર. એમખી ને એમખી નિંદા ખોટી તો થાયછેજ, તો ખરીજ થવા દેવો અને—

જરી—પછી ? પછી ?

બેહુ—પછી જીવો કે બેજીવોવા પોતેજ કેવા સુધરેછ. અને તમે કેવાં સુખી થાવો.

જરી—બેહુભાઈ તમે તો આ ઘણીજ નવાઈજેવી નરિહત આપોછ ? નિંદાને ખોટી પાડવી હોયતો તેને સામી ખરી પાડવી ?

બેહુ—એ દુનીયાંદારીની વાત છે વાહલાં જરખાઈ.

જરી—અને તેમાં આખરના કાંકરા કે ? આખર વખાવી સુકીયે તોજ એમ થાયતો ?

બેહુ—(ચુકણપર પડીને.) તમે સમજતાં નથી મારાં પ્યારાં—

બેહરા—પરવરદેગાર તું ! (બેહરામ આવેછે.)

બેહુ—કમખખત, તુને કોણે બોલાવ્યો ?

બેહરામ—સાખ બેઆદખી મોક છે પણ બેજીવોવા આવી તે હું તુને કેહવો નહીં આવીછ ?

બેહુ—કોણ ? બેજીવોવા ! નખાદ.

જરી—તારા શેક ? બેજીવોવા અહીં આખ્યા ?

બેહરામ—નોહી.આવી નથી. પણ આવીછ. આરડાંમાંથી ઉતરીછ. મે દોદરપર જોઈછ.

બેહુ—ત્યારે તો તું નિકલી જ અહીંથી. નજર ના પડતો.

બેહરામ—(જતો જતો) શેક આવીછ ને હવે મારમોરી આલ્યોછ. (ખીજે રસતે જાયછે.)

જરી—અરર ! એવણુ વેહમી થયાછ તેમાં મને અહીં જોઈને પુરે વેહમ લાવશે. મારી ઉપર વાદળ તોડી પાડશે. હું ફરીથી એવી નાદાની કદી નહીં કરું. અરે, એવણુના પગલાં સંભલાયછ. હું ક્યાં જવું ! આ પડદો છે કે ? ત્યારે અહીં સંતાવું. (પડદા પછવાડે સંતાઈ જાયછે.)

બેહુભાઈ માથા ઉપર કટકો નાખી, ખંદગી કરવાની ઢખમાં આડો ઉભો રેહછે. બેજીવોવા આવેછે.)

બેજી—આહા ! ધક ધ્યાન બધુંજ ખોદાવંદતાલાની યાદમાં ! સાહેબજી બેહુભાઈ.

બેહુ—આલો ! મુરખી સાહેબ. કેવાં મુખારક પગલાં ! પાકદાદારની આપાદતથી ફારગ થતાં વાર પેહલાંજ પાક દરરાન તમે મુરખીના અથે શેરાન ચેહરાના ! તમે આવી મારે આ મકાન પવિત્ર કીધું ! શું ધાર્યું બેજીવોવા, મારી આ નાની લાઈખિરીનું ? આ વિદ્યાનો બંડાર એજ મારી કુખ્યા છે અને મારી આ ચોપડીઆ તેજ મારી દોહત છે.

બેજુ—આહા. શુ મળેની કેતામોની હાર રાણગારીછ! ત્યાં બોધયે ત્યાં વિદ્યાન વિદ્યા. આ પડદાપરખી વિદ્યાન. એ પડદો નકશા ટાંગવા ઠીક કામે લાગી ગયોછ. (પડદાની પાસે જાયછે. બેહલુબાઈ તેનો ધબ-રાટમાં હાથ ધરી ખેંચી લાવેછે.)

બેહલુ—પડદો ધણો મળેનો છે મુરખીજી.

બેજુ—બ્યારેખી કાંઈ ઉતાવળમાં શોધવું હોયતો ઝટ મલી આવેહો!

બેહલુ—હાજી. (સ્વગત) ધયા કાંઈ ઉતાવળથી ઠાંકવું હોય તેનોખી આજ પડદો (મોટે) ખેસોની મુરખી સાહેબ. દાદાર તું! (ખુરસી આપેછે)

બેજુ—આપણુ અહોં એકલાજ છીયેતી? ત્યારે તો સાંચે થયું. કેમકે હું અગતની, ખાનગી મસલત કરવા આવ્યોછ અને બેહલુ-બાઈ તારી કીમતી સલાહનો ઉમેદવાર છું. આ તારી જરી કાકી વિષે વાત કરવીછે. વાહલા બેહલી તારી કાકીથી તો હું કંટાળ્યો. એ મને માહુ માહુ બોલાવેછ ને બેજર બેજર કરેછ.

બેહલુ—અરરર! હે પરવરદેગાર! હું ધણો દલગીર છું.

બેજુ—જરી મારી જરીએ દરકાર કરતી નથી. પણ વધારે કુખ બરેલુ એ છે કે એ આરત નજર ખિગાડેછ એમ કેહવાની હું અહી સતા ધરાવુંછ.

બેહલુ—(ચોંકીને) અવાક્ષે પસેમાન! એ શું કહેછ બાવા? અહી કેહેવાની સતા ધરાવોછ! દાદાર હોરમજદ!

બેજુ—હા અને હું ખાનગી કહુંછું.—તું અને હું વચે—તે ચોરને મે પકડયોછ. (બેહલુબાઈનો હાથ પકડે છે.)

બેહલુ—(ચોંકીને) હૈ? કેવી હેરતમંદી! અને હેરેમંદી પણ.

બેજુ—આહા! હું જાણતોતોજ બેહલુબાઈ કે તારાથી મારા કુખમાં ખરોદિલાસો મળશે. પણ તું સમજી ગયો હશે, દીકરા, હું કોણુ સાચે બોલુંછ તે.

બેહલુ—(ચોંકીને) હું? નહી મુરખી. તમારી હકદાર માહરદારની પાક માહખતનો તે ચંડાલ ચોર કોણુછે? આનજીબાઈ ચાડીયોતો નહી હોય?

બેજુ—નહી.

બેહલુ—વાર ફરામશેજ કુડાકા?

બેજુ—નહી નહી. ધેરનો છેકરોજ ધોર ખાદેછ.

બેહલુ—(ધણોજ ચોંકીને) હે! અફસોસ! અફસોસ! પણ તમે નામ ફી દેવોજી. મને ખીહીક લાગેછ.

બેજુ—તારો દાદી.

બેહુ—હૈં? મારો વાહલો, મારો માગીતો, માય જણ્યો બાઈ? કંઠી નહીં બને. હું માનુજ નહીં. ખોદા સાહેદ છે.

બેજુ—વાહલા બેહુબાઈ તમે પોતે બલાહો તેથી બધાને બલા વિચારેછ.

બેહુ—ખરૂં છે મુરખી સાહેબ. જે પોતાના એકીનની ઉસ્તવારી ઉપર સાચૂત કદમ છે તે ખીજની તરફ બદનજરે બદ ચુમાંનીથી જોતો નથી.

બેજુ—પણ દારી કાંઈ તારા જેવો નીતિમાન નથી! તે કાંઈ તારી માફક ડાપણની વાતો કરતો નથી!

બેહુ—ખરૂં. પણ જરી કાકીની, કાકા સાહેબ, નીતિ અને નેકીનું સત નિશકલંક સફાઈનું છે.

બેજુ—હા. પણ એક મોજલા, શોખીલા, જોખનવંત જીવાનની જીવાનદરાજી આગળ એકનાદાન છોકરીનું સત છેતરાયા વગર કેમ રહે?

બેહુ—એ પણ ખરૂં છે. ખોદા માહશે તે યશે.

બેજુ—અને વળી અમે બેહુની ઉમરમાં અંતર એટલો મોટો છે કે મારા જેવા એક ઘરડા ઉપર જરી જેવી એક છોકરી મોહ્યત રાખે એ મનાય એમ નથી. એવામાં જો એની કાંઈ બૂલ થઈ અને હું જો તે જાહેર કરે તો લોક બધાં મને જ હસશે કે “એ ઘરડા ધુવડ એક બાલકને પરણી આપ્યો ત્યારે કેની?”

બેહુ—પરવરદેગારનું નામ લેવો! ગામ પડયું ગમેર. બધાં હસશે તો ખરાં.

બેજુ—હસશે? અરે મારે નાક કાપી લેશે. મારી ઉપર ગરબા નહીં જોડાશે કે? છાપે છાપે હું છપાઈશ. મારી ફજીયતી ઉપર કાંઈ ચુંચણા બાકી નહીં રહેશે.

બેહુ—ખરૂં ખરૂં જરી કાકીની કાંઈ પણ વાત જાહેરતો કરાશે જ નહીં.

બેજુ—પણ મને મોટું દુઃખ એ લાગેછ કે મારી સાથ આ બે-વફાઈ બતાવનાર કોણ? જેનો હું વાલી, જેને મેં મારા ઘેરમાં મોટો કી-ધેલો, જે જાલકાકાનો ભત્રીજો પણ મારા દીકરા જેવો તેજ દગો કરે? પાલેલો કુતરો પગ કરડે?

બેહુ—અફસોસ! સદ હજાર અફસોસ! મારા માયાહુ, માન વંત, મારા માયજણ્યા બાધવિધે આવી વાત જો તમે મને કહો નહીં

તો હું માનુ નહી. પણ દાદીવિષે ઘડીબર માનું મગર જરીકાકી વિષે તો સામેતી આપો નહી ત્યાંસુધી હું કદી માનુ નહી.

બેજુ—અરે કહું છું બેહલુભાઈ. મેં કાગલો દીઠાં છું. કાગલો !

બેહલુ—એટલું બધું ? પરવરદેગાર ! (સવગત) નિંદાખાનાં તારું ખાનુ આખાદ !

બેજુ—હું હજીખી તારી જરીકાકીને કેવી ચાહું છું ? મારી બૂલતો થઈ, પણ એની કજીયતી બાગી હજી પણ હું ધણો ડરું છું. મેં તેને પરણીને કોલ આપ્યો છું તો મારા વચન પ્રમાણે વરતવા, મારી ધણીયાણીને સુખી કરવા હું તો અસં દીલથી ખંતી છું. જરીના છીટાં છબતરાંનું એક કારણ હું પામી ગયો છું. હું ધારું છું કે હું આવો ધરડો જીવી જીવીને ધણા વરસ નથી જીવવાનો. (રડે છે તેની સાથે બેહલુભાઈ પણ રડવાના ઢાંગ કરે છે) તો પછી આ બિચારી જીવાન છોકરીનો જોખનવંત બધો બાકીનો બવ કેમ ગુજરશે (રડે છે) તેથી તારી જરીકાકી ખીલે છે અને એક બે વખત એણે એસારો પણ કીધો છે. (બેહુ રડે છે) એને ખીલવાનું વાજખી કારણ છે. (રડે છે) બેહલી હવે હું મરવા તબક્ક થયો છું વાસતે મેં ઠરાવ કીધો છે કે મારી જરીને સદાની સુખી કરવા મારા મુવા બાદ મારી દોલત એના જ નામ પર કરી જવી અને મારી હયાતીમાં એને ખાવા અરચવા ઉપર એના જ શોખ પ્રમાણે એને પુરતી મોજ કરવા દેવી. એના અરચ ખુટણ અમો વચે કજીયો કરાવે છે તો એ કજીયાનું બાહણ પણ હું કાઢી નાખવા માંગુ છું. એને જોઈયે તેટલું એ ખાય અરચે એમ હું છુટ મુકવા માંગું છું. એ જ તે વાતે સુખી થાય એમ હું ચાલીશ, અને તે વિષે હું બોલીને જ બેસી રહેવાનો નથી, તેના પુરાવામાં આ બે ડીડના અરડા હું લાવ્યો છું તે તું રાખ અને વાંચીને તારું મત આપ. એમાંના એક ખતથી હું જીવું છું ત્યાં સુધી જરીના અરચાલા જીવને માટે દર મહીને ૫૦૦ રૂપિયા એને મલ્યા જશે અને આ ખીજાં ડીડથી મારા મુવા બાદ મારી બધી દોલત એને મળશે. એથી વધારે હું શું કરીશ ? (રડે છે) એથી ખી એ સુખી થાય ને હજીખી એ મને (રડે છે) સુખી કરે એટલું જ (રડે છે) હું માંગું છું.

બેહલુ—આહા ! હું બક્ષેરાના કરનાર સાહેબ ધણી ! કાકાજી, કેવો દુલ્લો દીલગુરદો ! (સ્વગત) રબે પેલાં કાકીજી આ લાલચ ઉપર લલચાઈ જાય !

બેજુ—પણ બેહલી. એની ઉપર એના માગ્યા વગર મારું કેવું છુટ હેત દોડે છે તે તરત વેલા છુટું જ રાખવાનું છે. એ બધું તારી કાકીને કેહવાનું નથી હોંકે. એ જો જાણે તો પછી મને મુદ્દલ ગાંઠે નહી.

બેહલુ—નહીરેજી (સ્વગત) ઓઠા કરેને કાકીના કાન બેહરા હોય.

બેજી—એ મારી વાત થઈ. હવે ચાલ દીકરા જરા તારી વાત કરીએ.

બેહલુ—મારી શી વાત કાકાજી ?

બેજી—આ મારી ગુલાં ઉપરની તારી ઉમેદની વાત ? ગુલાંને તું પરણવા આહેછ તેની વાત ?

બેહલુ—(આસ્તે) અરે મરવા દેવોજી એ વાતને.

બેજી—નહી. હું જોવુંછ કે ગુલાં ઉપરની તારી દીલદારી ખરેખરી છે.

બેહલુ—(આસતે) હમણા એ વાત નથી કરવી મુરખી.

બેજી—અને મારી ખાતરી છે કે તું ગુલાંને સુખી કરશે.

બેહલુ—(આસતે) પણ સાહેબ હમણા તમારા સુખની વાત કરીએછ તેમાં મારાં સુખનો શો સેકો તાણેછ ?

બેજી—એતો તારી લાયકી છે, બેહલી. પણ ગુલાં તુને પસંદ કરતી નથી તેથી હું ઘણોજ કુખી થાવુંછ.

બેહલી—(સ્વગત) મોહકાણુ ! બેહુ વાત જે જરીને સાંભળાવા હું નથી માગતો તે તે સાંભળેછ. બેહુ તરફથી હું ક્ષમુંછ.

બેજી—હું જાણુંછ કે તું તારો આ પાક પ્યાર મારી જરીથી છુપાવવા માગેછ.

બેહલી—દાદાર હોરમજ કરે તે ખરું !

બેજી—પણ તું ભુલેછ ડીયર. મારી ગુલાંને તું આહે તેથી મારી જરી જરીએ દલગીર નથી થવાની.

બેહલી—મુરખી સાહેબ, હું માંગી લજીંછુ કે દાદારની રેહમથી—

દાદી—(અંદરથી) બેહરામ ! બેહરામ !

બેહરામ—(અંદરથી) જી. આવીજી !

દાદી—(અંદરથી) બેહલુભાઈ ઘેરમાં છે કે ? જા કેહ મારે મળવુંછે.

બેહલુ—અરે ! દાદી આવેછ ! એ ક્યાં આ અગતની વાત વચે આપ્યાં.

બેજી—એ કુકતાનું હું મોહકું જોવા નથી માગતો. (બેહરામ આવેછે)

બેહરામ—બેહલુ શેઠ તારી ભાઈ આવી.

બેહલુ—કમખખત તેને અટકાવી રાખ, નહી તે પાછો વાલ. જોતો નથી કે અંહી મોટા શેઠ આવેલા છે તે ?

બેહરામ—(સ્વગત) કોઈ સોમજ નથી પડતો. શેઠ એમ નોસીં- ને બોઈ એમ સંતોષો ને બધાં નોસીંગોસો રામી.

બેનુ—બેરશમ, દાદીને આવવા દે, પણ હું છું તે કેહતો ના. બેહલી, મને ઝકડા લાંબુ ને. તું દાદીને આવવા દે.

બેહલુ—દાદીબાઈને જરા થોળીને પછી આવવા દેને (સ્વગત)
 ઝ બેહુ ઝકેકને સંભાલી લેથે. ઠીક છે. (બેરશમ જાય છે. ખારણું ઢાંકે છે.)

બેનુ—બેહલી. હું અંહી સંતાઈ જાવું ને તું દાદી સાથે જરીવિષે વાત કરી જો. જોઈયે, ઝ શું જવાબ દેયછે? તું જ કેહજીની કે તારો બાઈ ચોખા છે. ત્યારે માલમ પડી આવશે. હા હા હું સંતાઈ જાવું. હું ક્યાં સંતાવું? આ પડદો મને ના છે. (પડદા તરફ દોડી જાય છે, પણ ત્યાંથી જઈ પુગે છે તેવાજ બેહલુબાઈ તેને પાછો ધસડી લાવે છે.) બાપરે! દાદાર જોરમજ! અંહી તો કોઈ અગાઉથી જ બરાયલું છે. બેહલુબાઈ, પડદા પછવાડે મેં કોઈની સારીનો છોડો જોયો!

બેહલુ—હે પરવરદેગાર! તે સાહેબ સહુ બેદનો કેવો જાણનારો છે! હા-હા-હા-હા-હા-કેવું રમુજ ચોધડવું! જુવોનીજી, બિચારી જે છુપાવા માંગતી હતી તે અંતે જાહેર થઈ હા-હા-હા-હા (હસવાના ઢોંગ કરે છે.)

બેનુ—પણ ઝ છે કોણ? જલદી બોલ.

બેહલુ—અંતો કેનીજી તે તમે આવ્યા ત્યારે મારી ધોબણ વાગો લાવી હતી, તે તમે આવ્યાના સાદ સાંભળીને ભરાઈ ગઈ. મેં ધણીજી સમજાવી પણ તમારાથી રારમાઈ ગઈ. બધાં બેરં તમે નામવરથી રારમાયછ.

બેનુ—ત્યારે! ધોબણ સંતાયલી છે હે? હા-હા-હા-હા-રાસકલ બેહલી ગુરદા. પણ વારે આવણી બધી વાત ઝ ધોબણે સાંભળી હશે?

બેહલુ—ફીકર નહી. ઝ તો જાતની ધાટણ છે. તેને ગુજરાતીનો ઝક જાલ આવડતો નથી.

દાદી—(અંદરથી) બેહલુબાઈ? ઝા ડહયાબાઈ? છોકે?

બેનુ—અરે પણ ધોબણ હોય કે ન હોય તેનું મારે શું? મારે તો હવે બરાવું જોઈયે. હું આ ઝારડીમાં બરાઈ જાવું.

બેહલુ—હા. સિધારો મુરખી.

બેનુ—હા-હા-હા-હા-રાસકલ ચોર! ધોબણને સંતાડે છે. હા-હા-હા-ચોર! (ખારણા પછવાડે જાય છે.)

દાદી—(અંદરથી) કેમ થયું બેહલી?

બેહલુ—(સ્વગત) ઉમા રેહની કમખખત! અહીં બધી કચુંખર થઈ ગઈ છે ને.

જર—(પડદા પછવાડેથી) હવે હું જતી રહું કે બેહુભાઈ?

બેહુભાઈ—(પાછો આવીને) ત્યાં જ રહેજો! ત્યાં જ રહેજો! વાહલાં જર!

બેજુ—(બારણા પછવાડેથી પડદાની આગળ આવી) બેહુભાઈ, ખૂબ સમજાવી, પઠાવીને પુછજે હોં!

બેહુભાઈ—(પાછો તેના ઓરડા તરફ ખેંચી જાય છે) તમે અહીં ના આવોની તો સુરખી સાહેબ!

દાદી—(અંદરથી) બેહુભાઈ! બાદાની બંદગી કરતાં બાંધી ગયો કે કેમ થયું કેમ?

બેહુભાઈ—અરે આવ્યોરે દાદી! જરા થોભ (બારણા આગળ જાય છે)

જર—(પડદા પછવાડેથી) બેહુભાઈ, બેહુભાઈ, અંહીથી હું જતી રહું તે-ટલી વાર કાકાને ટાલું મારી બંધ કર!

બેહુભાઈ—(પાછો આવીને) જરા થોભા મારાં જર.

બેજુ—(બારણા પછવાડેથી) સીત! સીત! સીત! પેલી થોભણ બધું કહી તો નહી આવે કે?

બેહુભાઈ—(પાછો આવી) જરા થોભા! થોભા! મેહરબાન!

(ઝડપથી જઈને દાદીને અંદર લાવે છે.)

દાદી—કેમ બેહુભાઈ શું થયું? બારણા ઢાંકીને ઓરડામાં બરાઈ બેઠો? કાંઈ વારંટ બારંટ નિકળ્યું કે શું મારા બેહુભાઈ ભગત! મને કેટલી વાર બાહાર બોલી કીધો? કોઈને ઓરડામાં સંતાડ્યું જ્યંતાડ્યું કે શું?

બેહુભાઈ—તે તો તારું કામ બાઈ દાદી.

દાદી—પણ બેજુબાવા કયાં પોલ થઈ ગયા! એવણ તો અંહી હતાની?

બેહુભાઈ—અંહી હતા ખરા, પણ તારું આવવાનું સાંભલી જતા રહ્યા.

દાદી—કેમ વાર? શું એવણ મારાથી બીધા કે? હું કાંઈ એવણ પાસે પૈસા પૈસા કહડાવા આવતોતો કે?

બેહુભાઈ—નહી પણ એવણ તારા મોહકું જોવાને ના પાડે. તારી સાથે બેસવાને ધિક્કારે. મારા વાહલા ને બલા બાઈ, તુંએ એ નેક અને બલા ગૃહસ્થનું દીલ કેવું આજોરદે કીધું છે!

દાદી—એમ દેહ છે! મારા સાચા બોલવાથી ઘણા “નેક અને બલાએને” દુઃખ લાગે, પણ બેજુબાવાનો મેં શો ગુનાહ કીધો વારં?

બેહુભાઈ—હજીતો પુછે. જરીકાકી ઉપર તારી બદનજરની એવણ બીછીક રાખે.

દાદી—હા-હા-હા-હા. એમ કે? ખરેખર? મારા સમ? હા-હા-હા-હા.

બેહુલુ—એ હસવાની વાત નથી દાદી. દાદાર તું !

દાદી—હા-હા-હા-હા. ત્યારે હસું નહીં તો એ ધરડાજી ઉપર માંથે હાથ દબને રડું? અંતે ત્યારે ઘડપણમાં જીવાન ખેરી લાવવાનો સવાદ એવણે જોયો હો? હા-હા-હા-હા.

બેહુલુ—એટલે ? એટલે ? એમ ગધડા જોવા શું હે હે હે હે કરેછ.

દાદી—હા-હા-હા-હા. ત્યારે કાકાને કાકી ઘણી જીવાન પડી ખરી. પણ ખિચારાં બેહુએ ઘણી મોટી શોધ કીધી. હા-હા-હા-હા.

બેહુલુ—બાબા માણસ દાદી જરા દાદારને તો ડર કર. તું સમજેછ કે તુને કોઈ જોતું નથી પણ તે સાહેબ સઉને જોયછ. આપના બાપને તોલના મુરખી સાથ આવી ચાલ !

દાદી—કેવી ચાલ ! હું તેમનું દીલ દુખાવનારી કશી ચાલ ચલાવતો નથી. મરાખરી એક કોરે મુકી ગંભીર થઈ હું ખરેખર કહુંછ, બેહુલુભાઈ, કે બેજીઆવા મારા ઉપર જે તોમત મુકેછ તે ચાલ મારા ખ્યાલમાંની નથી.

બેહુલુ—હં ! ત્યારે તો બેજીઆવા એ જાણીને ઘણાજ ખુશી થશે.

દાદી—જરીકાકી નાદાન છે, જરા ઉછાછલાં છે, પણ તેવણ ચાલનાં ખરાબ નથી. તેમજ હુંગી, બેહુલુભાઈ, કાંઈ તમારા જોવા બેહુલી ગુરદો નથી, હું કાંઈ પરહેજગારીનું ડોલ ધાલી ભગત થઈ ફરતો નથી “અને પરવરદેગાર તારો આસરો” એમ કહી પરવરદેગારને કગતો નથી—હું કબૂલ કરુંછ કે હું રમતો પંચી છું—તોપણ આટલી વાત યાદ રાખજો કે મારી મોખતમાં હું સાચો અને વચનનો એક છું. હું ગુલાંને અદરાયલો છું અને તે એકલીનેજ મારાં દીલના ચાહથી હું બંધાયલો છું. તે સિવાય પીજી દરએક સ્ત્રી મને મા બેહુન ખરાબર છે. ગમે એટલો ચીખાવલો, મસતીખોર, મોજીલો મારો સ્વભાવ છે પણ એકખી નીચ ધયા હલકાં કામમાં કોઈ મને પકડવાનું નથી.

બેહુલુ—આ તારા ખોલાસાપર હું ખુશી ને મારો ખોદા ખુશી છે. (સ્વગત) અમારાં નિંદાખાનાને વધારે મેહનત પડશે, પીજી કાંઈ નહીં.

દાદી—પણ બેહુલુભાઈ તમે તો મને અચરત કરોછ. જરીકાકી સાથ મારું નામ કેમ જોડાય ? આજ વેર આપણ બે બાઈઓમાં જરી-કાકીના ઘણા માનીતા ને હેતવંતા તો તમે છો.

બેહલુ—હૈ ! હૈ ! શરમ છે શરમ ! હવે તું મને ગલે પડે ?

દાદી—વળી બેહલી ભગત થયા કે બેહલુભાઈ ? હું સોગંદ ખાઈને કહીશ કે તમેને મેં બેજુખાવાની હાજરી છતાં જરીકાકી તરફ બેહલાઈથી ચાક્ષ કરતાં જોયાછ.

બેહલુ—ચૂપ ! ચૂપ ! ગધેડાં એ કાંઈ મરાખરી નથી. ચૂપ !

દાદી—હું મરાખરી કરતો નથી. તમેને યાદ નથી ગઈ ખપાવાની ખાજને દાહડે તમે બેહુ જણને મેં એકલાં વાત કરતાં પકડ્યાં તે ?

બેહલુ—તું મુગો રેહ છે નહી.

દાદી—ને વળી પરમ દાહડે બીખીમાયને ત્યાંના લગનમાં—

બેહલુ—હું એ નથી સાંખવાનો.

દાદી—ત્યાં તમે બે જણ હરસે હરસે વાતો કરતાંતાં તે—

બેહલુ—દાદી કાંઈ વાત કહું. (સ્વગત) એને કહી દીધા વગર એ મુગો નહી રેહશે. (મોટે) કાંઈ વાત કહું. (દૂર તેડે છે.)

દાદી—તે વખતે આસપાસની મિજલશનોખી તમે બેહુ જણ—

બેહલુ—અરે ચૂપ રેહ ગધેડા ચૂપ. (તેને ખાજુપર લઇ જઈને) બેજુખાવા ખંડું સાંભલે છે. તેવણ અંહી સંતાયલા છે. મને ફસાવે છે ?

દાદી—ક્યાં ? અંહી છે ? વાહુવા ! ત્યારે તો હું એ વાત નહી બોલું. મારા બેહલી ભગત હું તમેને નહી ફરાવું !

બેહલુ—હા અંહી જ છે. હું જણુતોતોજ કે તું આવીને આ તોમત નામુકેર જશે તેથી જ મે તેવણને સંતાવા દીધાછ.

દાદી—પણ ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? વાહુવા ! (પડદા ખાગળ દોડી જાય છે) એને ખાહાર કાહડું.

બેહલુ—(પડદા પાસેથી પાછો ખેંચી લાવી ઓરડા દેખાડે છે) અંહી નહી ! અંહી નહી ! તેવણ તો ત્યાં છે !

દાદી—જે મજાહ ! કાકા ! ખાહાર નિકલો ! હુરરે !

બેહલુ—નહી દાદી નહી ! મસ્તી ના કર ! (સ્વગત) પરવરદેગાર તારે આસરે ! (દાદી બેજુખાવાને ઓરડાની બહાર લાવે છે.)

દાદી—કાકા સાહેબ સંતાઈ ના રહો ! સાહેબ મેહરખાન બેજુખાવા. મારા વાલી ખાનસાહેબ તે તમેજ કે ? કેમ કાંઈ નાસતા ને ભરાતા ફરે છે ? તમે કાંઈ ખેરી ખેરી છો કે જનાનખાનાની ખીખી પેડે ખારણા પછવાંડે ચિમાઈને જોયા ફરે છે ? તમે મારા ઇનસાફના કરનારા તેજ મારા જામુસ ડીટકટીવ પણ થાવો છ ? હા-હા-હા.

બેજુ—દીકરા દાદી, મને તારો હાથ આપ. હું તારી ઉપર ખોટા શક બધ ગયો. પણ જો ! બેહલુભાઈનો વાંક ના કાઢાડતો હો ! હું મારી ખુશીથી તારું માનનુ જોવા સંતાપો હતો.

દાદી—ખરેખર કાકા ? હા-હા-હા-હા.

બેજુ—પણ મેં છુપાઈને જે સાંભળ્યું તેથી હવે મારી ખાતરી થઈછ. તે હમણાં જે જવાબો દીધાછ તેથી હું ખુશી છું ?

દાદી—હં ? (સ્વગત બેહલુભાઈને) સારું થયું કે મેં વધારે જવાબો નહીં દીધા.

બેજુ—શસ્કલ ચોર ! તું તારો વાંક બેહલુભાઈને ધાઈ પડવા જતોતો નહીં ? ખંધા !

દાદી—અરે એતો જરા મસખરી કરતોતો. કેમ બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—દાદાર સાહેદ છે ! (સ્વગત) એ બેહુ પીડામ્મા અંહીથી હવે પતથે ઝારે ? (બેહરામ આવેછે.)

બેહરામ—(બેહલુભાઈના કાનમાં) બેહલુભાઈ, નોનનેમાય નોસકોરે આયોછ.

બેહલુ—(સ્વગત) નાનમાય ? વળી એ ડ્યાં નડવા આવીછ ! એને અંહી આવવા ના દેતો. હું આવુંછ. (બેહરામ જાયછે.) બેજુખાવા હું હમણાં આવુંછ. મને કોઈ મળવા આવ્યુંછ તેને જરા જવાબ દઈ આવું.

દાદી—જ જ. બેહલુભાઈ. હું ને બેજુખાવા ઘણે દાહડ મળ્યાછ ને મારે જરા વાતખી કરવીછ.

બેહલુ—(સ્વગત) એ લોકોને અંહી રાખવાતો નહીં જોઈયે. પણ ઉપાય શો ? (મોટે) હું આમ્મે પાછો આવુંછ. (બેજુખાવાને) બેજુખાવા પેલી ઘોભણની વાત એ લુછાને કેહેશોનાહો ! (દાદી જે અત્યારમાં પડદા તરફ ગયોછે તેને પકડી લાવીને) દાદી, હું આવું તેટલાં જરા બેજુખાવાને વાત કરાવજે હો. (મોટે) સાહેબ ધણી તું ! (બેઠને બેસાડીને જાયછે.)

બેજુ—(ધિરજથી બેસીને) દાદી ! દાદી ! તુને શું સુજ પડેછ ! તું તારી માલ સુધારની. તું બેહલુભાઈની સંગતમાં થોડાખી ફરે તો કેવો સુધરે ! જેના મોહપર દમેદમ દાદારનુ નામ !

દાદી—અરર ! બેજુખાવા. એ ફરેસતાઈ ફીલસુફ સાથ ફરતાં મને કેમ પાલવે ! મને કાંઈ દસતુરાન દસતુર થઈ દાહડી પસ-મારતાં આવડતું નથી.

બેનુ—નહી નહી દાદી! તું બેહલીને અમરથુ અપમાન કરેછ. એ કાંઈ તારા નેવા પંચી નથી. પણ તેમજ વળી એ કાંઈ છેક ફરસતોળી નથી હોં. (સ્વગત) પેલી ધાબણુની વાત કહી દેવું!, કેવી મજાહ પડશે.

દાદી—અરે હરવાયો એ! છેકજ નાકે જીભ લગાડ તે કાંઈઠાંગ પકડાયા વગર રેહ?

બેનુ—(સ્વગત) કેહું? કેહું? જરા હસવાના બાવં પડશે. (મોઢ) દાદી, દાદી એક વાત કહું. હા-હા-હા-હા. (તેને બાજુએ લઈ જાય છે.)

દાદી—શું? શું? કાકા? કાંઈ હસવાની વાત છે?

બેનુ—હા-હા-હા-હા. તુને બેહલીની કાંઈ મજાહ કરવા ગમેછ? હા-હા-હા-હા.

દાદી—હા-હા-હા. શું છે? શું છે? હસવાની વાત મને કહો. કાહી રાહરી વાત બેહલુબાઈને કેહજો.

બેનુ—તું એમ ધારેછ કે બેહલીએ મને એકલાનેજ સંતાડ્યોછ? હા-હા-હા-હા.

દાદી—ત્યારે?

બેનુ—હા-હા-હા-હા. હું આવ્યો ત્યારે અહીં એક બેરી હતી. હા-હા-હા-હા.

દાદી—હૈં? છટ છટ! બેનુબાવા મને બેહકાવોછ.

બેનુ—અરે કહુંજ. હા-હા-હા-હા. હું આવ્યો તેવીજ તેને સંતાડી દીધીછ. હા-હા-હા-હા.

દાદી—નહી હોય. નહી હોય.

બેનુ—હા-હા-હા-હા. ને વળી કોણ? ધાબણ છે જો ધાબણ! ને વળી જાતની ધાટણ. હા-હા-હા-હા.

દાદી—પરવરદેગાર! બેહલુબાઈ એવામાં હોય?

બેનુ—ને મજાહ તો એ છે કે તે હજી અહીંજ છે. હા-હા-હા. અહીંજ સંતાડેલી છે.

દાદી—હૈં? હા-હા-હા-હા. લાવેની ત્યારે તો તેનેબી આરડામાંથી બાહાર કાઢકું.

બેનુ—નહી. તે આરડામાં નથી. તે તો અહીં છે. હા-હા-હા-હા. તે તો પડદેનશીન છે. (પછવાડેથી ધરારતમાં પડદા દેખાડે છે.)

દાદી—હૈં? અરે વાહુવા! ત્યારે તો તેને પડદામાંથી બેનશીન કરીયે.

બેજુ—નહી. નહી. છેક વેર મરાખરી સારી નહી. જો બેહલી આવેછ.

દાદી—પણ તે ઘોબણને જરા જોધયે તો ખરા, કેઈ ઘોબણ છે તે?

બેજુ—નહી કેહું દાદી? બેહલી ચીરડાઈ જશે જો. મારી ખારી બેસશે.

દાદી—અરે એના ચીરડાવાના બાર પડ્યા. તમે ઉભા તો રહો. મારશે તો હું સંભાલી બઈશ. (દાદી દોડીને પડદા ગમ જાયછે.)

બેજુ—(ઘભરાટથી) આવ્યો જો! બેહલી આવ્યો જો!

(દાદી લાત મારી પડદા ઉરાડી મેળેછે, જરખાઈ ઉભેલી માલમ પડી આવેછે, તેવાજ ખીજી ગમથી બેહલુભાઈ આવેછે.)

દાદી—કોણ? જરીકાકી! (સ્વગત) ખાપ રે! સાખારા!

બેજુ—જરી! (સ્વગત) આ બાદ!

દાદી—બેજુખાવા, પેલી ઘોબણ જોઈ કે? આ તમે કેહતાતા તે ધાટણ કે? હા-હા-હા-હા. તમે તણડે જણ અહીં સંતાવા બરાવાનો કેથો નાસોગોસો રમતાં દેખું. ખીજું કોણ હતો ને ડાવ કોણ આપતું વાં? બાઈ સાહેબ, મેહરખાની કરી તમે ખોલાસો કરશો? (જરા થોખીને) મુગાં મંત્ર? વાં બેહલુભાઈ, નામવર તમે કાંઈ પાક પરવરદેગારને માદ કરી સમજાવોની? (જરા થોખીને) ફીલસુફ બાઈખી ચૂપજી! બેજુખાવા હું આવ્યો ત્યારે તમે અંધારામાં હતા પણ હવે તો તમે પુરતાં ઉજરડાંમાં આવ્યાછ ત્યારે કાંઈ તમે કેહશો? (જરા થોખીને) બધાંનું જૂઠું ગયું. મોંહડાં કેમ સીવાઈ ગયાં? ઠીક ઠીક! જો કે હું કશું બાણતો નથી, તોપણ હું ધારંછ કે તમે બધાં એકેકને આલખાછ તે ખસ છે. વાસતે હવે મારે ઉભા રેહવાનું કામ નથી. સાહેબજી! (બેહલુભાઈને તેની નકલ કરી) “મારા વાહાલાને બલા બાઈ તુંએ આ નેક અને બલા ગૃહસ્થનું દીલ કેવું આજેરદે કીધુંછ! બલા માણસ જરા દાદારનો તો ડર કર! તું સમજેછ કે તુને કોઈ જોતું નથી પણ સાહેબ સહુને જોયછ. આવા મુરખી સાથ આવી આવી ચાલ!” હા-હા-હા-હા. (બેજુખાવાને નકલ કરીને) સાહેબજી બેજુખાવા. “બલા માણસ તમોને શું સુજ પડીછ! જો તમે બેહલુભાઈની સંગતમાં થોડાખી ફરો તો કેવા જલદી મુધરી જવો. જેના મોંપર દમેદમ દાદારનું નામ!” હા-હા-હા-હા. “જરા હસવાના બાવ પડ્યા.” હા-હા-હા-હા.

(હસતો અને એજા કરતો જતો રેહછે. થોડીકવાર ચૂપકીરી.)

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय त-त-त-तमेने स-स-स-सकतो आवता हथे तोपण—

ਯੇਸ਼—ਤਤਤਤ ਨੇ ਪਪਪਪ ਸੁੰ ਕਰੇਓ ? ਪਾਖੜ ਘੋਲੋ ਮੇਹੜੀ ਭਗਤ !

બેહુલુ—સાહેબ જો જરા ધ-ધ-ધ-ધિરજ રાખો તો બ-બ-બ-બધા ખાલાસો કહીને તમારી ખાતરી કરું.

બેજી—પરવરદેગાર ! (વાત સાંભળવા બેસે છે.)

ખેહલુ—જોવાની સાહેબ, મારી અરે તમારી જરી મારી જરી અરે કાકી મારાં કેની, તે આપણી ગુલાં ઉપરનું મારું હેત જાણીને તમારી જરી કાકી અરે મારી જરી તમારી કાકી કેની તે તમારા સ્વભાવતાબ-ભાષામાં ગુલાં વિષે તમારા પ્યારને વાસતે કેની તે અહીં મારી જરી અરે તમારી જરી કાકી કેની તે જરા પરપુછ કરવા આપ્યાં, પણ તેટલામાં તમે આની લાગવાથી એવણ જરા સંતાપ ગયાં. એ જ સમજું રાસત વ દરેસત છે.

ખેજુ—કેવું રાસ્ત વ દરોસ્ત ! દાદાર સાહેદ છે ! અને વળી મારી
અરે તમારી જરીકાકી બેલેબેલ ટેકાળી આપશે !

જર—(ધણા જોસથી આગળ ધસી આવીને) એક જોતખી નહી.

બેનુ—હૈં? આ ફરેસતાઈ ફીજસુફે જે રાસ્ત વ દરેસ્ત બનાવટ
કીધી તે તું જાચકી નહીં આપશે?

જર—મુદત નહીં. આ લુછો પારસી જે કાંઈ બોલ્યાછ તેમાં
એક બોલ સાચો નથી.

બેહુલુ—(જરીને) અરર ! જરીકાકી, તમે શેા ધ્રાણુ વાલોછ ?

જરુ—સાધુજી, તમે મુગા રહો! સાચું ક'પૂન કરવાં દેવો, ભગત-
બાઈ. બેજનજી મને માફ કરો. હું કાંઈ ગુલાંસાર પરપુછ કરવા આવીજ
નથી, પણ આ લુછાની લજંગાઈ બેરેલી મીઠી લુલીની લાજમ્ય ઉપર લા-
બાઈને હું ક'ગાઈછ. આ પાવિત્રા કૃતરામ્યે પગ કરડવાની કોશિસ કરીછ,
પણ મેં મારી પાક દામાન જલવીછ.

ਘੇਘੁ—ਹੋ ! ਹੁਏ ਸਾਧੁੰ ਨਿਕਲਵਾ ਮਾਂਡੇਭ !

બેહુલુ—જરીકાકી ઘેલાં કાહડેછ ઘેલાં.

જર—નહી. ઘેલાં તો તમે કહડાવતાતા, પણ જરીકાકીને
અકલ આવીછ ને તમારાજ કાવાદાવાથી આંખ ઊઘડીછ સાધુજી.
બેજનજી, જો મને માફ કરો તો કહું કે જે વખતે હું શાક્ષી છું એવી ત-
માને ખબર નહી હતી તે વખતે તમે મારી ગેરહજરી જાણીને મારે

સાહેબે દાઝ દેખાડીછ તેથી મારું જીગર છેક બિતરસુધી એવું બેદા-
યુંછ કે જો હું આ ડોકાણેથી આજની તમારી શોધની શરમીંદગી વગર
ગઈ હોતે તોપણ મેં જે કાંઈ સાંભળ્યુંછ તેના હેશાનનું ખરાપણું હું મારી
હવે પછીની જીંદગીથી ખરું પાડી આપતે. આ બેહુભાઈ વિષે-સાકરીયા
જીભના ઘેરાધારી સાધુપણાવાલા આ ઠાંગી ધરમઠગ વિષે-હું એટલુંજ
કહુંછ કે એક ગમથી બ્યારે એ તમારા સરખા પૈતાના સુરખીની સં-
બાલ તલે સોંપેલી સગી બિચારી માખાપ વગરની ગુલાંને હરામ ધલ-
તમાં લલચાવાના કાંકાં મારતો પકડાયોછ ત્યારે ખીજી ગમથી ફીલસુ-
ફીના એ ડાલધાણુ ફરેરાતો તેજ સુરખીની પરણેતર ધણીયાણીને
તમારા ધરડે ધડપણના ઘેર સંસારમાં સારી સલાહ આપવાને બાહણે
બીના કાંદામાં ફસાવાના ઠાલી અવતિયાંમાં ઊંઘાડો પડયોછ. એ ઠગારને
આજે હું એવી તો ધિકારવાળેગ લ્યાનતમાં લપટાયેલા જોવુંછ કે એની
મીઠી બોલી ઉપર મારા કાચા કાન આપવા સારું હું પોતાને સદાના શરપ
દધરા અને ફરીથી એ પાપીનું મોહકું નહી જોધરા.

બેહુ—અને તોપણ, સાહેબ, જો જરા ખામોશી એખતયાર કરે!
તો પરવરદેગારની—

બેજી—અરે બેસ ! પરવરદેગારને ઠગનારા પાપી. પાપના ઉંડા
મારમા ડુબવા છતાં પરવરદેગારનું પાક નામ પાપી જીખાન ઉપર અપવિત્ર
કરેછ ? મુગો મુગો મરી રહે, ચંડાલ, હજીખી તારાં પાપના પસતાવામાં.
જરી, ચાલ, હું તુને બેગુનાહ માનુછ. આ બીના ગોફામાં આપણે ઉભું
રેહવાનું કામનથી. (જરખાઈને બેઠીને તેની સાથે જતો રહેછે.)

બેહુ—યઈ ચુક્યું બેહલી. બદખખતીના પારાવાર ! (બેહરામ
પાછો આવેછે તેને) કેમ ? વળી શું કેહછ ?

બેહરામ—માણકલાલ મેતો આવીછ, ને તેનો દોસ્ત મનચેરશાહ
આવીછ તે તુને મોલવા મોગીછ.

બેહુ—ગધા, તું જોતો નથી હું હમણા ગડખડમાં છું તે ? માણ-
કલાલ પોતાના મિત્ર મનચેરશાહને પસાની મદદ માગવા લાગ્યો હશે.
પણ હું હમણા ગરીબ સગાંએને શાખાવત કરું તેવાજ મન પવનમાં
છું ! ચાલ, હે જંગલી ! ઉભા કેમ રહોછ !

બેહરામ—સાબ, મેતોને બેલાવી કે પોછો વારી ?

બેહુ—જીખખ હું હમણા કામમાં છું. પણ જા તેને બોલાવતો
કેમ નથી ?

બેહરામ—સાખ, મોરી ઉપર શું ગોશા કરી ? શેઠે બોધને સોધી કોહ્યો તે મેં શું ગુનો કરીધી ? (જાણે.)

બેહલુ—હમણા હુંજ એવાં દુઃખમાં પડગોછ કે જીવન પાના દુઃખની કાહણી હું શું સાંભલું ? પણ તોમી જરા રાખાવતના હોંગ કરવા જોઈએ અને શીકત ઉપર જરા રાખાવતની સુગત તો લાવવી જોઈએ. પેલા મુકેરરા મનચેરરાહ આવેછ જાહેરીની લુતીથી પતરાજ અ-લાવવાને ઠીકઠાકતો થઈ આવું. (જાણે.)

(જાલકાકા મનચેરરાહને વેથે મેહતા સાથ આવેછે.)

જાલ—જોયું કે ? આપણને જોઈને જતો રહ્યો ? બેહલુ એજ કે ?

માણુક—એજ, મુરખી સાહેબ.

જાલ—એ આમખા આપણને ઉડાવેછ ! કેટલીવારે અંદર આવવા દીધા !

માણુક—એતો સાખ, પોતે એટલા દયાલુ હાતાર પડ્યા કે કો-ઈની ગરીબ માણુમનો દેખાવ એમનાથી દેખી રાકાતો નથી.

જાલ—અને તોપણ એવકુક મારો એજુનાવા એને રાખાવતનાં રાહ લેખે વખાણના સાતમા આસ્માને ચહડાવેછ.

માણુક—સાહેબ એમ્મે આવેછે. આપ એકલાજ વાત કરશો અને આપની સમજુતી પ્રમાણે સેવટે જાલકાકા આવી પુગ્યા એવી ખખર મારે લખ આવ્યા પડશે.

જાલ—હા. પછી આપણે અંહીજ પાછા મળીશું. તું દારીનેની અંહીજ મોકલજે. (માણુકજાત જાણે.) પેહલાં તો એની રડતી સુગતજ મને જોવા નથી ગમતી. (બેહલુભાન આવેછે.)

બેહલુ—આંખો શેઠ આવો. મનચેરરાહ તમે કે ? યા અથા ! (મેસેછે.)

જાલ—હા તમારો ગુલામ ગરીબ પરવર હુંજ મનચેરરાહ.

બેહલુ—માફ કરજો હે જી, મેં તમેને જાન જોટી કરી. પણ કામ કામ, કામયે કુરસે મળતીજ નથી. મેસોનીજી. મેહરખાની કરી મેસો. હું અરજ કરેછ.

જાલ—કંઈ નહીજી. ઉમો રેહતાં માર પગ દુખતા નથીજી. (મેસેછે.) (અવગત) રાલુકાર્પનાં રાહ જાવાની હઠવાતા !

બેહલુ—મીંગટર મનચેરરાહ, માઠાં બાયો હું તમેને ઓળખતો નથી તોપણ હું તમાને જોવાથી ખુશ છું. મારો મેહતા કેહછ કે તમે તો અમારા સગા થાવોછ, અમારા મેહસ્તન માવતરના ખાનદાન તરફથી. શુગરાના પરવરદેગાર.

જાલ—હા મુરખી સાહેબ. આપણા વચે એટલી સગાઈ છે કે મારી આ મુશ્કેલીથી આપણા માતપર ખાનદાનને હું મારું લગાડું છું તેથી જ હું તમારી મદદને માટે હાથ ઝાલતો ઉભો છું નહીં તો હું તમા નામદરને તસદી નહીં આપતે, ખંદેનવાળ.

બેહલુ—ફિકર નહીં મારા મેહરબાન. ગરીબે યાર ખોદા! ગરીબ જરતોરાતીના કુઃખમાં હું દીલસોજીથી ભાગ લેવું છું. જરતોરાતીનું જ્યાં હોય ત્યાં ખોદા બહું કરજો. અરે! અરે! ખોદાતાલાએ જરતોરાતીએ ઉપર ગરીબાઈનું કુઃખ શા વાસતે સરખવું? પણ તેના બેદ નેહારા છે, મારા દોસ્ત.

જાલ—માણકલાલે મારી હાલતથી તમા મેહરબાનને વાકેફ તો કીધા હશે. અને હવે—

બેહલુ—અરે હારે બાવા! હું બહું જાણું છું. અને તમારા આ હાલ જ તે બતાવી આપે છે, મારા ગરીબ જરતોરાતી બાઈ.

જાલ—તમારા સરખા સખી શ્રીમંતો ગરીબ જરતોરાતીએને માથે વાસે થાય તો સગા કે નહીં સગા સર્વ સુખી થાય.

બેહલુ—સાહેબના મુકરાના કરોજી! જેને ખોદાએ ગરીબ બનાવ્યો તે અગર અજણો હોય તો પણ શ્રીમંત સાથે સગાઈ થાય કાહાડવાનો તેને હક છે. પણ હું આહુ છું મીઠું મનચેરશાહ કે તમે જે શ્રીમંતો વિષે કહો છો તેઓમાં એક હું પણ હતા કે જેથી તમોને કાંઈ સેજ સાંજળી મદદ હું આપી શકતે.

જાલ—સાહેબના મુરખી જાલકાકા જે અંહી હતા તો મને ખીજ પાસે ભાગવા જવું નહીં પડતે.

બેહલુ—આહા! હું આહું છું કે તે મુરખીના પનોતાં પગલાં અંહી હતા. જાલકાકા આગલ હું તમારી જરખાજર બલામણુ કરતા.

જાલ—આહા! સાહેબ તમારી કેવી મેહરબાની! પણ જાલકાકા આગલ તો મને તમારી બલામણુની જર નહીં પડતે. તેવણુની જગ્યા તમા સાહેબે રાખી છે અને તેવણુના પૈસાથી તેવણુની રાખાવતના સાહેબ આડતીયા છે.

બેહલુ—તેવણુના પૈસા? આહા! તેવણુના પૈસા કોણે દીઠા છે?

જાલ—હું જાણું છું કે જાલકાકા સાહેબને સારું પુછે છે પરછે છે.

બેહલુ—હા-હા-હા-હા. ત્યારે તો તમોને કોઈએ તદન ખોટી ખબર આપી છે, મારા બોલાબાઈ મનચેરશાહ. મારા જાલકાકા બણા

નેક છે, પણ આ જમાનોજ પૈસાનો છે અને મારા જલકાકાને પણ પૈસાનો એવો લાભ લાગ્યોછ કે અરમતા નથી તેટલા એકઠા કરેછ. હું તમોને પોતાના જાણી આ આનગીજ કહુંછ કે જલકાકાએ મારે વાસતે કશું કીધું નથી, તો જોકે લોકો તો ધણુંજી બોલેછ, તે બધાંને હું ક્યાં જોડા પાડવા જવું ?

જાલ—શું સાહેબ ? જલકાકાએ તમારે વાસતે ચીનથી ચાંદીના લાથા ને લાથા અને થેલીની થેલીઓ મોકલી નથી.

ખેહલુ—હા-હા-હા-હા. કેવી રમુજી ગપ મારેછ, વાહાલા બાઈ ? વરસમાં બે ચાર વખત કાંઈ બેઠ સોગાદ મોકલેછ તેજ. અને તેમાંજી શું ? સાકરના કાંઈ ટપ ધ્યા ચાહેના આકસ તો કોઈ વખત રસમી દગલા, આ એવું એવું ! ને ધણું થાય તો વર્ષો વર્ષ દીવાલીપર ચીનાઈ ફટાકાની એક પેટી, જીજી કાંઈજ નહી. જોદાના ખંદા હોયતો માનજો.

જાલ—(સ્વગત) મહીને દાહડે હું મોટો પગાર આપુછ તેના આ બદલો ! લુછા ! તારા ફટાકાની પેટીના જો હું ફટાકા ઉરાડીશ તે.

ખેહલુ—વળી, મીઠું મનચેરશાહ, તમે મારા બાઈ દાદીના દીવાલીયો કારભારતો જાણતા હશે. એ બેટીબાપ પછવાડે મને વર્ષોવર્ષ ધસારો લાગેછ તે તો જુદો.

જાલ—(સ્વગત) ચરે ચર, તું કોણને ઠગેછ !

ખેહલુ—તમે કેહશો કે હું તે લુછાને પાંચ પૈસા પુછીને સામે બિગાડુછ. પણ કરવું કેમ ? મારો માય જણ્યો બાઈ. એ તો લોહી દોડે. તેને હું નહી મદદ આપું તો કોણ આપે ? પણ અફસોસ ! કે એવા લુછા પાછળ મને ધસારો ખમવો પડ્યાથી તમારા જેવા લાયક ગૃસ્થને લાયક મદદ આપવાને વખતે હું હાથ ધસતો રહી ગયોછ.

જાલ—(સ્વગત) કેવી હાથતાલી !

ખેહલુ—હું ચાહુંછ કે દાદીના દિવાલયાપણાને મેં મદદ આપી તેના કરતાં તમારો ગરીબાઈમાં હું શરીર થતો.

જાલ—ત્યારે હાલતો સાહેબ મને કશું આપી શકતા નથી ?

ખેહલુ—હાલતો સારી પાસે કાંઈજ નથી. હું દલગીર છું કે હાલતો મારા હાથ બીડમાં છે પણ આતરી રાખજો કે જીજી વખતે જો તમે આવશો તો હું તમોને આલી હાથે મોકલીશ નહી. જરા મારા હાથમાં નાણું આવવા દેવો, હું તમોને ઘેર બેઠાં પોંદ્યાડીશ. સાહેબજી ! આવજો હાં કે ! (પેહલાં પોતેજ ઉઠે.) આવજો સાહેબ !

જાલ—હું દલગીર છું કે—

બેહલુ—હું કાંઈ થોડા દલગીર નથીતી બા. આવજો હું. સાહેબજી.
અફસોસ ! બિચારા કેવા નેક માણસ ને તેના કેવા હાલ ! સાહેબજી.

જાલ—નેકનામ બેહલુભાઈ, મને નાઉમેદ—

બેહલુ—અરે અવાજેપસેમાન ! તમારાં બબાંને ઓછા સલામત રાખે ! પણ આવજો હોજી. અહા ! ખાલી હાથે તમે જાવો તેના કરતાં હું તમેને ખાલી હાથે પાછા વાલું તેથી મને કેવું દુઃખ થાયછ ! આવજો હુંબા ! સાહેબજી.

જાલ—પણ—પણ—

બેહલુ—(હાક મારેછે) બેહરામ !

બેહરામ—જી ! ઓવીજી ! (આવેછે.)

જાલ—પણ—

બેહલુ—આ શેઠને જવાનો દાદર દેખાડ. દાદરપરથી હાથ ધરીને ઉતારજો. સાહેબજી. સેવક નમેછ. સાહેબજી. "

જાલ—ખાનેઆખાદ, નેકનામ સુરખી. (સ્વગત) કલેભંકરેરા !

બેહલુ—તમારો ગોલામ છું. બીજી વખત જરૂર તેરમે સાહેબજી !

જાલ—આહા. સાહેબ, કેવા બસા છે ! મને કેવો નહાયત ખૂશ કરી પાડેા વાલો છે !

બેહલુ—ઓદાખાનુ આખાદકરો. આવજોજી. બેહરામ લખજો શેઠને.

જાલ—(સ્વગત) દાદી, આજથી માટે ખરો વારસા મુંજ !
(બેહરામ સાથે જાયછે.)

બેહલુ—જખરી વલગણ ! ડાહ્યા થવાને એ તો દંડ ! સખી વજુદમાં નામ લખાવીએ એટલે ગરીબાના રોદરા આવેલાજ છે. તોપણ ખરચ્યા વગર સખી વજુદમાં ખપતસારે લુટીતી લતરાજ ધણી જોઈયે. સખાવતની સખી ચાંદી ઉપર મેધો કર મેંછ, પણ મારે ખાહેરથી ઘેર અહાવેલું રૂપ ચાલેછ તો ચાંદીમાં વ્યને તેખી કર આપ્યા વગર. (માણુક-લાલ એક કાગળ લઈ આવેછે) એલો મેતા ! બલે પધચ્ચો ! કેમ છે ? (સ્વગત) એ પોડાખી હમણાજ આવવા ખેસી રહીતી ?

માણુક—સાહેબ, હું આપની રોકાણ વચે હરકત કરવા માટેક્ષમા માગુંછું. પણ આ પત્રિકા ઉપરથી આપને વિદિત થયે કે બારે અગત્યને લીધેજ હું આઓ છું.

બેહલુ—ફિર નહી. તુને જોવાથી હું ખૂશ છું. (સ્વગત) હુબા,
ચોર ! (કગળ વાંચી) હૈં ! મારા જલકાકા મુંબમ આવ્યા !

માણુક—હાજી, હું એમને હમણાજ મળી આવ્યા. એઓ આપ-
સરખા પોતાના સંચુલી બીજનો મેટો કરવા તપ્પી રહ્યાં. પેહલાજ
સવાલ મને એ પુછ્યો કે મારો વાહલો અને માનીતો બેહલુભાઈ ક્યાં છે ?

બેહલુ—હૈં ! કેવી ખૂશ વધાઈ ! સુગરના તે ફિરતારના ! (હાક
મારીને) બેહગમ ! બેહગમ ! પેલા મનચેરરાહને પાંચા ખેંચાવ.

માણુક—મનચેરરાહ હવે આપને નહી મળશે મેહરબાત !
તેતો લાંબે ગયાં.

બેહલુ—ભલા માણસ મેહતા, જરા આગળથી તો બોલ. બિચારા
તારા એ મિત્રને મેં ખાલી હાથે જવા દીધો. નહીતો કે હું તેને જરૂર જલ-
કાકાનો હવાલો આપતે.

માણુક—હવે તો હું જાવું છું. હજી તો મારે દાદીબાઈને
વધાઈ દેવાયે. જલકાકાએ કેહવડવું છે કે પા કલાકમાં એઓ
આપને આવી મળશે.

બેહલુ—હૈં ! ખુશાલી ! ખુશાલી ! (સ્વગત) કમખખતી ! કમખખતી !
કાકાની કેવે એણે વખતે આવી લાગ્યા.

માણુક—આપનો એ હવે હું કાકાને કહીરા.

બેહલુ—જરૂર આ જરૂર મેહતા. (માણુકલાલ જાયછે) કાકા
મુવારે કવખતતા આવતા ! બ્યારે આ મેરથી મારી આખરનુંગાખરું નિક-
સીઝ ત્યારેજ અચખૂચ દેખાવ દેવાને કાકા ક્યાં સંતાઈ રહ્યા હતા ! (જાયછે)

પ્રવેશ ૨ જો.

બેજુખાવાના ઘરમાં એક ઓરડો.

બેહલુભાઈ અને વાજગાય વાતે બેઠેલાં જણાયછે.

નાજી—ત્યારે એમ યંબું બેહલુભાઈ ? ને એ અધું તમારી બેહલાઈથી
ખન્ધું ? દાદીની સાદી તો ત્યારે યુજાં ગાય તજી યઈ ? અને તેની સાથ
બેજુખાવાને અગળતાવ ને બદલે સામે ખતાવ યયો ?

બેહલુ—દાદીને દીકરી દીની સાથ પરણવાની તમારી ઉમેદવારી
હજીખી કાંઈ ઉપાય શોધી કાઢાયે.

નાનું—હવે બળી ગયા બધા ઉપાય ! ચોકડું કેવું મળેનું માડેલું તે ઊંધું વલી ગયું. અને અફસોસ ! કે તમારી બદફેલીથી તે તમેજ ઊંધું વાલ્યું. મારા ક્યાં ભાગ લાગ્યા કે આ કાવતરાંમાં હું તમારી સાથે બેલાઈ !

બેહલુ—વાંક તમારો છે. તમે પેલા તમારા સગા રસતમને બધા ભેદ કહીને ધાણ બિગાડ્યો.

નાનું—નહી નહી. વાંક તો તમારો છે. તમે જરી જીવાક તરફ નજર બિગાડી તેથી મોહકાણુ વલી ગઈ. તમે ગુલાંને પરણવાની ઉમેદવારીમાં બેજીબાવાની નજરમાં સરકરાજ થતા થતા એજ તમારી મુરખીની ખેરી ઉપર બદનજર કરી તેવણની નજરમાં ઝોર હલકા થયા અને જગની નજરમાં ઠગારા ઠરયા.

બેહલુ—હું કબૂલ કરું છું નાનુંમાય કે આપણે શું ધારતાં શું થઈ ગયું, પણ આપણે એ પોત પોતાને હિસાબ પતાવવાનો વખત હતો પછી આવશે. હમણાંતો મારા જલકાકાને આવવાનો વખત થયો. અખી ધડી આવી લાગવાની વકી છે. (ખારણું ઠોકાયછે.) હે આપ્યા ! અચીત જલકાકાજ હોવા જોઈયે.

નાનું—હવે ત્યારે ! હું તેવણની નજરે પડવા માગતી નથી.

બેહલુ—હમણાંતો તમે આ પાસેના ઝોરડામાં બેસો. જલકાકા ચીનથી તરતના આવેલાં છે એટલે અંહી જાણ વાર રેહશે નહી. (નાનુંમાય એક ખારણાની પછવાડે જાયછે) અરે ! આતો જલકાકાને બદલે પેલો મનચેરરાહ પાછો આવ્યો ! પણ વધારે ધસકી બની આવ્યો. હમણાં એ ક્યાં આવ્યો ! (જલકાકા આવેછે) મીઠું મનચેરરાહ ? તમે એટલી વારમાં પાછા આવ્યા ? હવે તો તમે ઈંટાળો આપો. મેં તમોને ના કહ્યું કે હમણાં ના આવતા. જવો ! હમણાંતો મને કામ થયું છે. જવો !

જલ—શેઠ મેં સાંભળ્યું કે તમારા જલકાકા હમણાં અંહી આવનાર છે તે ઉપરથી હું તેવણને મળવા આવ્યો. જોકે તે મખીચૂસ તમોને મુદત પુછતા નથી, પણ જોઈયે કે તેવણની મેહરબાનીમાં કાંઈ મારું નસીબ જાગે ?

બેહલુ—પણ બાપુ તમારું નસીબ અજમાવા તમે તેવણને તાંહ જવો ! અંહી મારે તાંહ શું કામ આવે ? હમણાંતો જવો, જવો. કોઈ ખીજ વખત આવજો (તેનો હાથ પકડીને.)

જલ—પણ સાચું, જલકાકા મને ઝોળાયે. મને જરા બેસવા દેવો.

બેહલુ—૭૮! ૭૮! એતો હરામખોરી થઈ! હે પારસી! હવે તો તું મને ચીહીડ ચહડાવેછ! કાંઈ તારી થમની ખમની અંહી દોટલીએ? ચાલ! નિકલ!

જાલ—પણ સાહેબ! શેઠ! શેઠ!

બેહલુ—તારે શેઠ ગીચો જાહનમમાં! હમણા તો જાની ખાપુ! શું કોઈ શોખ ચરામ ને નફ્ટ માણસ છે! હવે તો ધકા મારીને કાહડવો પડશે! (હાંક મારીને) બેહરામ! આ પારસીને ખાહાર કાહડ. (તેને ધકા મારવા જાય છે તેવામાં દાદી આવે છે.)

દાદી—કેમ બેહલુભાઈ! એ શું મારામારી! મુરખી જાલકાકા ક્યાં છે? માણકલાલે મને અંહી તેવણને મળવા મોકલ્યો ને જોવુંછ તો કોઈ ગૃહસ્થની સાથે ધકા મુકીમાં પડ્યોછ! અરે પણ જાલકાકા આવી લાગશે! શું છે?

બેહલુ—અરે! પણ આ તે કાંઈ જુલમ! પેલો માણકલાલ મેહતાનો મુક્લેશ મિત્ર મનચેરશાહ અંહી આવી આવીને કંટાલો આપ્યા કરેછ! એક વખત ના કહી! બે વખત ના કહી! પણ અંહીથી ફીટતોજ નથી.

દાદી—અરે પણ બિચારા ગરીબ માણસને બેસવા દેની.

બેહલુ—કાંઈ વાત! પંદર વર્ષે કાકા મળવા આવેછ ત્યારે એ શી પારકી પંચાત? કેમ મનચેરશાહ તમે જાણેછ કે નહી?

દાદી—મનચેરશાહ? પણ સખૂર! એ કોણ? એને મેં જોયેલા છે. શા ઢોંગ? લાલાજી! સાહેબ મેહરબાન? આલખોછ કે? સહવારે મારી પાસે મરવાડી થઈ આવ્યાતા તે તમેજ કે? ને હવે વળી પારસી થઈ ગયા કે?

બેહલુ—અરે કેહછ દાદી? એ તુંનેખી કંટાલો આપેછ કે?

દાદી—નહી. મારી સાથ તો જાલાઈ કીધીછ. પણ બેહલી તેંખી કાંઈ પૈસા કહડાવ્યાછ કે શું? ને તોપણ હમણા કાકા આવશે વાસતે મારવાડીને પારસી વેશે જોલાવ્યોછ કે કેમ? મારા પરવરદેગાર!

બેહલુ—ત્યારે લેતી તારા દેખતાં હું એવેનને મારીને કાહડું! જાલકાકા આવેછ, ત્યારે એ મનચેરશાહ કેહછ કે—

દાદી—મનચેરશાહ? નહી એનું અરં નામ તો ઉમા હુકા છે.

બેહલુ—નહી, નહી, મનચેરશાહ છે.

દાદી—પણ હું જાણુ છ કેની ? ઉમાજી હુકાજી કે.

બેહુ—પણ હુંની જાણુ છ કે મનચેરસાહ છે. માણકલાલ મેહતો
એને મારી આગળ મનચેરસાહ લેખે મુકી ગયો.

દાદી—પણ મારી આગળની માણકલાલ મેહતો એને ઉમા હુકા
દાખલ લાગ્યો હતો.

બેહુ—હવે જે હોય તે પણ હમણાંતો એ પીડા પતાવીયે. પેલા
કાકા હમણાં આવી લાગશે ને !

દાદી—જો એ ખરો મનચેરસાહ હોતે અથવા જો એ ખરો ઉમા
હુકા હોતે તોની હુ એને અંહી ખુશી સાથે ખેસવા દેતે. પણ એતો કોઈ
ઠગારો દીસેછ—

બેહુ—વાસતે એને ખેસવા દેવો નહીં જોઈયે. હું માગી લઉં
મી. મનચેરસાહ કે—

દાદી—એને હું આગળ ફરેછ મી. ઉમાજી હુકાજી કે—

બેહુ—તમે રસતો લેવો અંહીથી.

જાત—શેઠો, સાહેબો—

બેહુ } (ધકા મારી) { અરે ચાલ શેઠવાળા.

દાદી } { ચાલ, ચાલ, સાહેબ વાલા.

જાલ—મારેછરે ! મારેછરે !

બેહુ { સમજવીને કહ્યું કે જા અંહીથી. } (ધકા મારેછે.)

દાદી { વાંક તારો પોતાનો છે.

જાલ—આ સીપાઈ ! સીપાઈ !

(બેજુબાવા, જરખાઈ, યુત્તાં, માણકલાલ, બેહરામ, દોડી આવેછે.)

બેજુબાવા—અરે શું છે ? શું છે ?

બેજુ—જાલકાકા શું છે ? મુરખી જાલકાકા ? અરે શો ગળખ ?

જરખાઈ } મુરખી સાહેબ ? આ પોરેઆઆ મુરખીને મારેછ ?
માણક } {

બેહુ } જાલકાકા ! (ધબરાટમાં પછવાડે હસી જાયછે.)

દાદી }

જરખાઈ—સારું થયું જાલકાકા અમે આવી લાગ્યાં નહીં તો કે બિ-
ચારા બા મુદતે મુરખી મળવા આસા તેજણને આ લુઆ બતીજાઓ
પેહલી જ મુલાકાતમાં મારી ખેસતે.

જાલ—ફિકર નહીં. એતો મારા જામુસપણાના વેરાધારી ઢાંગની
મને શિક્ષા થઈ. મને બેહુ વેરા ફળ્યા નહીં. મનચેરસાહને વેશે પેલા

પરેહજગાર પીરમરદ પાસેથી એક અડધી હું કહડાવી શક્યો નહી, અને મારવાડીને વેશે મારા પેલા મસ્તી ખોરે તો પોતાના બાપદાદા કરતાં ખી બુરા હાલ કીધાં—વગર લિલાંડિએ મને થોડી આપ્યો !

બેહલુ—દાદી.

દાદી—બેહલી.

બેહલુ—માહકાણુ !

દાદી—નખોદ !

(એકેકને પીડેપીડ અઢલીને સ્વગત.)

જાલ—બેજુબાવા, જરમાય, મારા વફાદાર મેહતા માણુકલાલ, જુવો તમે બધાં પેલા મારા વડા બતીબને. મેં એને આજ સુધી કેટલું આપુંછ એને હજી હું કેટલું આપવાનો હતો તે તમે જાણોછ, તોપણ એ નીચ, નિમકહરામને મારા માહડાંપર હમણાજ મેં બોલતાં સાંભળ્યા કે જાલકાકા મને એક અડધી પુછતો નથી.

બેજુ—એ ડગારાની નિમકહરામી ઉપર હું જરાખી અચરત થતો નથી. કારણ કે એ મુજી ચંડાલે મારા પોતા તરફ જો બેમરવતાઈ ચલાવીછ તેજ મારી ખાતરી કરવા ખસ છે કે એ હડહડતો બેવફા અને દગલખાજ છે.

જર—અને અગર જો એ દસતુરાન દસતુર નામુકેર જાય તો હું મારી નજરે નજરની શાક્ષીથી એને શિક્ષા કરાવા તૈયાર છું.

જાલ—શિક્ષા ! કુનીયામાં દગલખાજ લેએ ઉધાડો પડવો એ શિક્ષા થોડી નથી.

દાદી—(સ્વગત) કમખખતી ! પરેહજગાર પીરાન પીર પર જો આ-ટલાં પેજર પડ્યાં તો મારી ઉપર કેટલાં !

જાલ—અને હવે એનો ભાઈ પેલો લડુંગો દાદી—

દાદી—(સ્વગત) હે ! હવે મારો વારો આપ્યો !

બેહલુ—જાલકાકા મારા માયાલુ અને માનવંત મુરખી જરા માંહે સાંભળશે ?

દાદી—(સ્વગત) ઠીક છે. જો બેહલુભાઈ બેહલીગત લગાવીને પોતાની દીલ બેહલાવનારી એક વાયજી કરે તો તેટલા વખતમાં હુખી કાંઈ ભાયુ દુકુ ભાષણ તૈયાર કરે.

જાલ—(બેહલુને) તમે તો મનમાનતો ખચાવ કરવાના હશે, નહી મારા સાધુભાઈ !

બેહલુ—તે પરવરની રેહમથી હું મારું બેચુનાહપણું—

જાલ—ધુત ! ડગારા ! સેવટ વેર પરવરદેગાર ! દાદારના પાક નામને અપવિત્ર ના કર ! પાપી ! (દાદીને) અને ભાઈ સાહેબ તમે ? તમારો બચાવખી તૈયારજ હશે ?

દાદી—નહી જાલકાકા. મારો બચાવ કાંઈજ નથી. હું બેહલુબા-
ઈની માફક બેહ્યા થઈને બેચુનાહપણાની બેહલીગત રમવા માગતો
નથી. હા—હું કપૂલ કરુંછ કે હું તમારો તકસીરવાર છું.

જાલ—હિમાજી આગળ તારીથી નબરવરાપણે બધું કેહવાઈ
ગયુંછ તેથી હવે તારાથી ફરાય એમ નથી !

દાદી—હું ફરું તેવા માણસ નથી. હું એકજ બોલનોછું તે તો
મુરખી સાહેબ તમે મારવાડી દાખલજ તપાસી લીધુંછ.

જાલ—હા અને જુનીયાદી બાપદાદાઓને ભાગા બંગાર પેડે તે મને
વેચી નાખ્યા તેજી મારવાડી દાખલજ.

દાદી—હું કપૂલ કરુંછ કે બાપદાદાઓના ચિત્રો સાથ મેં નહી
ઘટતી છુટ લીધીછ. પણ મેં તેજ વખતે કહ્યું હતું મુરખી કે હું માત્ર
માહુડથી બોલી બતાવાનું બોટું માન મરતબો જાલવતો નથી. હું ખરું
કહુંછ સાહેબ—અને તે ખરું છે એમ દેખાડવા માટે હું બોટા સમ સો-
ગંદ ખાતો નથી, કેમકે દાદારના પાક નામની પરજીરી કરતી બોટું પાપ છે
માટે ગમે તો માનજો અને ગમે તો ના માનતા—કે મારા ઉડાકિપણાની
મુરખાઈઓ પકડાઈ આવવા માટે હું પચેમાન થયતો દેખાતો નથી તે
એટલાજ વાસતે કે તમે મુરખીએ આવીને મને તે મુરખાઈઓમાંથી
છોડવોજ. બાકી પસેમાન તો હું ખરાં દીલથી થયોછ.

જાલ—હું માનુછ. દાદી, હું તુને ખરો માનુછ. મને ભેટ, મારા
દીકરા (ભેટેછે) તે પેલું “ જુણામાં ધુલખાતું ધુમાડા જેવું ચિત્ર ” વચવા
ના પાડી તયારથીજ મારી ખાતરી થઈછ.

દાદી—અરે ! બ્યારે મારા મુરખીના તે ચિત્રને મેં વાહલું કાપું
તો તે મુરખીને પોતાને હું કેટલું વાહાલ આપું ! (પાછો ભેટેછે.)

બેહલુ—પરવરદેગાર તું !

જરી—પણ જાલકાકા દાદીના વાહલમાં હજી એક જણ ખીજાનો
ભાગ છે.

બેચુ—બરાબર. કેમ દીકરી ગુલાં તું શું કેહજ ?

યુલાં—દાદી સુખી છે એમ સાંભલી હું ખુશી છું. પણ મારે આ કમીનો હાથ દાદી કરતાં વધારે લાયક કોઈ વરને હું આપીરા.

દાદી—કેમ યુલાં ? એમ કેમ ?

બેબુ—વળી એને શું ભરાયું ? બ્યારે દાદી દિવાલે હોતો ત્યારે તું તેને પરણવા આહતી હતી, ને બ્યારે તે સુધરેછ ત્યારે તું તેનો હાથ ના પાડેછ ? કેવું જીવું !

બાલ—યુલાં, મેં તારા દાદીની પુરતી પરિક્ષા કીધીછ ને હું કેહુંછ કે તુને સુખી કરવા માટે બીજો બેહતર હાથ, દીકરી, તુને મળશે નહી. દાદીને તેના લુછા દોસ્તોની વચે ગૃહસ્થ દાખલની વરતણુકવાલો મેં જોયોછ એટલુંજ નહી, એની ગરીબાઈ વચે મેં એને સખી દાતાર જોયોછ એટલુંજ નહી, ઈમાનદાર માગનાર તરફ મેં એને ઈમાનદાર જોયોછ એટલુંજ નહી, પણ યુલાં એને એકલી યુલાં ઉપરજ વફાદારીનું વચન મેં મારવાડી દાખલ લુછાએની વચે દાદીના દાડમખાગમાં સાંભલ્યુંછ. દીકરો દાદી ખમડાયલો લાગેછ, પણ તે બાહાગનુ કોટલુંજ—અંદરખાનેથી એનું દીલ ખરેખર નખલાં એને દુખીયાંની દાદખાણીમાં ખાલેરા દોડેછ.

યુલાં—બધો બેદ નાજનમાય નસકોરાંને પુછો. દાદી બધું જાણેછ.

બેહલુ—ખરું છે. દાદી જો કે મારો ભાઈ છે, તોપણ નાજુક પંથના ઈનસાફની ખાતર હું કેહુંછ કે નાજનમાયની શાક્ષી જરૂરની છે એને તે શાક્ષી મેં હાજર રાખીછ, કેમકે આ બધા ઢોંગ હું આગમચથી ખારતો હતો. (બેહલુભાઈ ખારણું જીંઘાડીને પાસેના ચ્યારડામાંથી નાજનમાયને બાહાર લાવેછે.)

બધાં—નાજનમાય !

બેબુ—અંહીખી ઘોબણ સંતાડી દેખું બેહલુભાઈ ?

દાદી—કેથી ચ્યારડે ચ્યારડે ઘોબણ સંતાડી દેખું !

નાજન—બેમરવત છેકરા, મારા તરફની તારી બેવફાઈથી તુ પોતાને જે બેજલત લાગેલી જોયછ તેથી તું અચરતીનું ડાલ ધાલેછ તેમાં નવાઈ નથી.

દાદી—ખાપરે ! આ તો કાંઈ જખરું ટરકટ મારી ઉપર મંડાયુંછ ! મને કશી સમજ પડતી નથી.

બેહલુ—સમજ નથી પડતી ! પાક પરવરદેગાર ! હજી એક બીજો શાક્ષી છે તે આવશે ત્યારે સમજ પડશે. તે નાજનમાયનો પીતરાઈ રસતમ છે.

બેનુ—હં. ! હં. ! હું સમજ્યો. રસ્તમ ! તે શાક્ષીને હું હાજર કરુંછ. સારં થયું, મેહતા માણકલાલ, કે મોત ચેતીને તેને આપણે સાથે લાવ્યાછ. બોલાવ તેને. (માણકલાલ જાયછે) તે નાજંમાયને કેવાં ખરાં પાડેછ તે જણાશે. (માણકલાલ રસ્તમ સાથે પાછો આવેછે.)

બેહલુ—(નાજંમાયને સ્વગત) જોયું ! આ તમારા સગાએ દગો દીધો ? તે સામેવાલાંએને જમ મળ્યો તે જોયું.

નાજં—એ તો લુછો છે. બાડુતી જુડો છે.

જાલ—તમે કેમ જાણ્યું બાઈસાહેબ ? હમણા તો તમે પોતેજ એને શાક્ષી બોલાવાનાં હતાં ! કેહ બાઈ શું કેહછ ?

રસ્તમ—નાજંમાય મને બાડુતી જુડો કેહછ. પણ એ જુડું બોલાવને એવણેજ મને બાડે રાખ્યોછ.

નાજં—(સ્વગત) થઈ ચુકયું. (મોટે) મારી ઉપર તમે લોકો એ ટરકટ જોડી કાઢાડયુંછ. હું બધાં પાસેથી જવાબ લઈશ. (જવા કરેછે.)

બેનુ—કયાં જાયછ, નાજંમાય નસકોરાં ! બારણા બંધ છે અને બાહર સીપાઈ બેસાડેલાછે. અંહીથી પગ બાહર કાઢાડશે તેવાંજ જુડા દસ્તાવેજો બનાવવા મોટે ફારજરીના અપરાધમાં પકડાઈ જશે. ઉભાં રહો.

જર—ઉભાં રહો નાજંમાય નસકોરાં, સાર થયું કે તમારી ફજ-યતી અધુરી હતી તે પુરી કરવા તમે અંહી સંતાઈ રહ્યાં. તમે જવાબ માગોછ તે જવાબ હું તમોને આપુંછ કે તમે આ બાડુતી સગાની પાસે બિચારા દાદીને હાથના ખાટાં કાગલો લખાવી મારા ઉપર મોકલ્યાં અને તે કાગલોના મારે હાથના જવાબો પણ તમે પોતે એજ રસ્તમ પાસે લખાવ્યા, તે બધી તમારી તસદીને મોટે તમારી મોટી મેહરબાની માનુછ.

ગુલાં—શું ? ત્યારે દાદીને હાથના કાગલ જે મારા એરડામાં આવી પડ્યાં તે બધા જુડા દસ્તાવેજ હતા ? અરે અફસોસ ! આખર ત્યારે હું પણ બિચારા દાદીની નિદાની ભાગ થઈ અને ભોલવાઈ.

દાદી—ઓ ! નજોદ જાય તમે નીચ નિદાઓરોનું ! નિદાની બનાવટનું આં કેવું ઘાતકી કારખાનું ! બયંકર દોજખખાનું !

નાજં—હું માફ માયુંછ. હું પસતાવો કરુંછ. મને જવા દેવો. અને હું વચન આપુછ કે ફરીથી હું આ પાપી નિદાખાનામાં સામેલ થઈશ નહી. અરે મારા ઉપર દયા કરો ! મેં મારે વાસતે એ કશું કીધું નથી. મારાં બચ્ચાનું બધું કરવાની ઉલટમાં મારાથી આ વાંક થઈ ગયોછ. મારી એ-

કપુરી દીકરી દીતીનું દાદી સાથે કારજ કરવા, એ પૈસાદારને મારે જમાઈ કરી મારી કાચી કુમારી દીકરીને સુખી કરવા સાહે મેં તો આ બધું કીધુંછ.

જાલ—ભટ પડ્યો તમે એવાં ટરકટયાં માખાપો ઉપર! તમારી દીકરી પરણ્યા વગર મોઢી થઈ તો તેને પરણાવાના વાજખી ઉપાયો લેવો, પણ આવી તમારી આલથી હથે કરીને તમારી દીકરીએનો ઉઠાવ થવામાં તમે પોતેજ હરકત કરોછ.

ખેજુ—હેકે છે! ધિક્કાર છે! એવા નિંદાએર નાપોકોને. પણ જાલકાકા નાજનંમાયની કાચી કુમારી દીકરી તરફ નજર કરી એને જવા દઈશું.

નાજનં—મને તો આ ખેહલુભાઈએ શિખવ્યું તેમ હું તો આલતીતી.

જાલ—કેમ ફીલચુક સાહેબ! હવે તમે શું કહોછ?

ખેહલુ—હું એટલુંજ કહુંછ કે આ નાજનંમાય નસકોરાં પોતાના પીતરાઈસાથ મળી જઈ બિચારા દાદી સાંમે આવી બનાવટ કરતી હતી તેની મને ખબરજ નહી હતી.

રસતમ—હતી, બધી ખબર હતી. ટરકટો કરવાના નિંદાખાતામાં ભાગીદાર તો તમે હતા અને હું તો તમારાં એ કારખાતામાં માત્ર ચાકરીએ હતો.

ખેહલુ—એ બદામના જુઠા! જરા પાક દાદારનોતો—

જાલ—હડધૂત! ચૂપ! દાદારનું પાક નામ ના લે. આ નાપેકાર!

ખેજુ—તું નકટો છે, ને નાજનંમાય નસકોરું નકટી છે.

જાલ—તમે ખેહુ નકટે નકટાંની જોડી ઠીક મળીછ.

જર—ખેહુ નકટે નકટાં ગળે વલગીને કુવો તલાવ પુરો.

ખેજુ—નિકલો મારા ઘેરમાંથી. મુજ પાપોઆ!

જરી—નિકલ! રાંડ! હેરનસા ખોરસની!

બધાં—હડ! ધૂત! ધૂતારા! ધરમઠગ! ધૂત!

(સઘલાંજણ નાજનંમાય અને ખેહલુભાઈને હાંકી કાઢાડતાં)

અને નાજનંમાય તથા ખેહલુભાઈ કાલાવાલા કરતા જાયછે.

દાદી અને યુવકાં વાત કરતાં જાયછે. ખેહરામની સાથે

ભીખીમાય આવેછે).

ભીખી—અરે ફીટરે! એ બધાં કારમખાં કાંહ ગીયાં કાંહા! ખેહરામ તારાં બાઈ કાંહાં છે!! આવાય! મરેરે! બસી મરતી જલદી.

બેહરામ—મને શો ખબર ? ગોર સોનો દેહ ! તું કોથી આપોછ !

ભીખી—હું તો તારાં બાઈની ખબર કાઢાડવા આવીછ. મુવા જરા દોડની, કેહની કે ભીખીમાય બોલાં મળવા માગેછ !

બેહરામ—તું ઉમો રેહ. હું જાઈછ. (બેહરામ જાયછે.)

ભીખી—અરે મરેરે ! આ જોયાં કોતક ! બહા જાણે રે ! આખાં ગામ ઘેરમાં ગપટો ઉડયોછ ! કોઈલોક કરવાજ નથી દેતાં ! (કરામરોજ આવેછે.) આવો કરામરોજ આવો ! તમે કાંઈ સાંભળ્યુ કે ?

કરામ—જરીની વાત કેની ? હા.

ભીખી—ને પેલો બાઈ થતો મુવા ?—

કરામ—હા. તેખી.

ભીખી—વળી કેહ કેજે બેહુ જણાવોને બેજીઆવાએજ પકડ્યાં.

કરામ—હા. વધારે કજેતો તેમાંજ થયોતો. પણ કાંઈ નહી, બેજીઆવાને સારી શિક્ષા થઈ. તેવજે બેહુબાઈને આગળ રહીને બેહકાવ્યો ને એજ ઘેરના દીકરાએ ઘેર માચું.

ભીખી—બેહુબાઈ ? નહીરે વાય નહી ? જરી જીવાક તો દારીની સાથ પકડઈ.

કરામ—નહી બેહુબાઈ સાથે.

ભીખી—અરે વાય તમે શુ બાંગરો વાટોછ ! પકડઈ તો દારી સાથરે ? બેહુબાઈએ તો બેહુને પકડ્યાં.

કરામ—તમે જાણતાં નથી ને અમસથી બોલસ કરોજ બે ભીખીમાય.

ભીખી—તમે નથી જાણતાને અમથી શી પટપટ કરોજ વાય ? મને મારી પીલાંએ પકું કહ્યું.

કરામ—ને મને મારા સોલીએ કહ્યું.

ભીખી—ને પીલાંને એની સાસુએ કહ્યું.

કરામ—ને સોલીને એના સસરાએ કહ્યું.

ભીખી } ને પીલાંની સાસુને વળી કેહનાર— } આ લવા તેજ
કરામ } ને સોલીના સસરાને વળી કેહનાર— }

આવેછ. (પીલાંમાય આવેછે.)

પીલાં—અરરરરર ! ખરાબ થયું રે માય ઘણું ખરાબ થયું જો !

કરામ—કોઈના સપનામાંખી હતું કે જરી જીવાક આવી નિકલશે ?

ભીખી—અરે! મરેરે! ખાહારના દેખાવપરથી બુલવું નહીરે
માય બુલવું નહી !

પીલાં—કેહ કેન્ બેહલુભાઈ કેતી—

ફરામ—હં! જોયું ભીખીમાય? મેં કહ્યુંતી કે એ બેહલુભાઈ-
નાજ કારસ્તાન !

ભીખી—નહીરે વાય નહી ! છુપી મળી તો દાદીને. કેમ પીલાંમાય?

પીલાં—હા. પણ તે ખોટું જો! રાંડ નાનંમાય નસકોરાંએ
ખોટી વાત ઉડાવેલી.

ફરામ—હવે ગમે તે હોય, પણ ખિચારા બેજીઆવાને ધરડ-
ધડપણુ જે ધા લાગ્યો—

ભીખી—ઓ વાય! ધા લાગ્યો? મારામારી થઈ કે? હં? હું ધારતીતી
રે! હું ધારતીતીજ કે એ દુકતો દાદી બેજીઆવાને કોઈદાહાડે મારી બેસશે.

ફરામ—મારામારી તે કેવી! છરી ને ચુહલીયે!

પીલાં—મરેરે ભીખી? તમેને ખબર નહી કે?

ભીખી—હં? ત્યારે એકે લીધી છરી ને ખીજએ લીધો
ચુહલીયો કે?

પીલાં—નહી રે વાય! ચુહલીયાવડે તે કોઈ મુવું મરાતું હશે?
પોતાના માથામાં મારે તેજ તો.

ભીખી—નહી કે? ત્યારે શું વાય?

ફરામ—એતો છરી ને છરા વચ્ચે વાત હતી. બેજીઆવાએ છરી
ઊંચકીને પુછ્યું “કેમ ખચ્ચા બેઈમાન?”

ભીખી—એમ દાદીને કહ્યું? પછી?

ફરામ—હં હં હં! એ કાંહાં પીડા! નહી—બેહલીને કહ્યું. પછી
બેહલીએ મોટો છરો ઊંચક્યો ને—

ભીખી—દાદીએ ઊંચક્યો રે વાય!

પીલાં—નહી. માથું ના ફેડા. દાદી તો જરીકાકી ખૂમ મારીને
નાસી ગઈ તેતી પછવાડે દાડ્યો ને જરી બેસુધ થઈ તેને દાદીતો
કોલાંવાટર સુંધાડવા બેડો. તેતો હતોખી નહી, ત્યારે બેહલુભાઈએ છુટો
છરો માર્યો ત્યારે—
(ચાનજી આવેછે.)

ચાન—છરો નહી કાકા! પીસટોલ મારી! મેં પકે પાએથી પોસ-
ટોલ સાંભલી. એખી કાંઈ રાંધણી બાંધણી હતી કે? બેસવાના ઓરડામાં

છરે કાંઈથી આવે? એતો છરાની મનની વાત છે. ત્યારે બેજુબા-
વાએ છરી ઊંચકી ત્યારે સાંખાએ પાસેજ ટેવલપર પીસટોલ પડેલી
હતી તે ઊંચકી; તે પીસટોલમાં કેતી તે આલી છરા ભરેલા હતા,
તેમાંનો એક છરો બેજુબાવાના માથામાં લાગ્યો તે ઉપરથી ગામ વાત
લઈ ઉઠ્યું કે બેજુબાવાને છરો માર્યો.

પીલાં—જેવું કે ત્યારે? છરો તો કેયો એ નિકલ્યો?

ભીખી—અરે મરેરે! પણ ત્યારે મારામારીની વાતતો ખરી!

ફરામ—ધરડે ઘડપણ બિચારા બેજુબાવાને જાજરો ધા લાગ્યો.

ભીખી—બલા જાણે રે! બિચારા હમણા કેમ હશે?

ફરામ—કોઈ કેહજે છરો છાતીમાં પેટી ગયો.

ચાન—નહી મેં સાંભળ્યું કે માથામાં જઈને ખૂંટી બેઠોછ.

ભીખી—બિચારાને બેસુધના બેસુધ ઊંચકી લઈને બિછાના

ઉપર નાખ્યા જો.

પીલાં—તે ડાકટરનાં ભીંડાં ભાગેછ ને દોડપર દોડ ચાલીછ.

ભીખી—તે કેહ કેજે લાલીને નાખ્યાછ ત્યારના એક બોલ

નથી બોલતા.

પીલાં—ઘડી પલરે! ઘડી પલ! ઘરડું હાર! તમે કાંઈ સમજોછ!

ચાન—મેં પછી કોઈ ડાકટરને અંદર જતાં જોયા ખરા.

ભીખી—પેલું કોણ આવેછ? કોઈ ડાકટરજ છે હો! ડગલો પે-

હરેલોછ ને ચસમે સહુ છે, તે ડાકટરજ હોયો જોઈયે.

(જાલકાકા આવેછે. બધાં તેની આસપાસ કરી વલી તેને ઘેરી લેયછે.)

ફરામ—વેલ ડાકટર! કેમ શી ખબર?

ચાન—કેમ ડાકટર કેમ છે તમારું ઘરાક?

ભીખી—પણ કાંઈ ધાસતી ખરી કે મરેં ડાકટરજી?

પીલાં—પણ ડાકટર સાબ કેહકે જે આવડો મોટો છરો છાતીની

અંદર ચાલી ગયોછ?

જાલ—એ બધાં કરી શું રહ્યાંછ? એ બધાં ડાકટર ને ડાક-

ટરજી ને છરો માસ્યો ને ગોલી વાગી ને ધાસતીમાં છે. એ શું બકેછ?

એ ઘેના ધાંચીનું કુટુંબ કયાંથી નિકલી આવ્યું? તમે લોક કોણની
વાત કરોછ?

ભીખી—પણ અખઈ રહ્યા બેજુબાવાની આરા તો છે કે?
નરેં ડાકટરજી!

